

**Avrupa Birliği Uyum Sürecinde
Türkiye’de Gayrimüslim Azınlıklar
(Yüksek Lisans Tezi)
Hayriye UYAV
10.10.2008**

T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

AVRUPA BİRLİĞİ UYUM SÜRECİNDE
TÜRKİYE'DE GAYRİMÜSLİM AZINLIKLAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

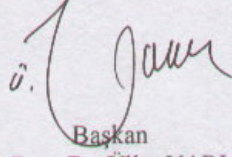
Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Ülkü VARLIK

Hazırlayan
Hayriye UYAV

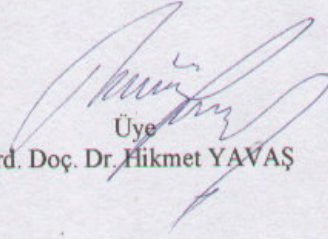
Çanakkale, 2008

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Hayriye UYAV'a ait Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Türkiye'de Gayrimüslim Azınlıklar adlı
Çalışma, jürimiz tarafından Kamu Yönetimi Anabilim Dalında
YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

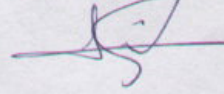

Başkan
Yrd. Doç. Dr. Ülkü VARLIK

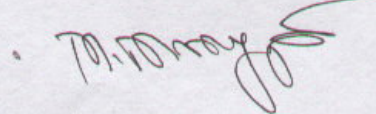
Üye
Yrd. Doç. Dr. Hikmet YAVAS

Üye
Yrd. Doc. Dr. Soner KARAGÜL

Üye
Yrd. Doc. Dr. Kerem BATIR

Üye
Yrd. Doc. Dr. Mehmet MARANGOZ

ÖZET

“Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Türkiye’de Gayrimüslim Azınlıklar” isimli Yüksek Lisans tezinin konusu; azınlık hakları, Türkiye’deki resmen tanınan azınlıkların Osmanlı İmparatorluğu’ndan günümüze mevcut durumları, Avrupa Birliği uyum sürecinde gerçekleştirilen yasa değişiklikleri ve Avrupa Birliği üye ülkeleri tarafından uygulama örnekleri arasında yer alan Avrupa Konseyi Belgeleri kapsamında geçerlilik kazanan azınlık rejimidir.

Türkiye’nin Avrupa Birliği üyeliği yolunda önüne çıkan önemli konulardan biri de insan hak ve özgürlükleri bağlamında “azınlık hakları” kavramıdır. Çalışmada mevcut durumun saptanması ve yapılan reformlarla değişime uğrayan Türkiye’deki azınlık haklarının detaylı olarak incelenmesinin faydalı olacağına inanılmaktadır. Buna bağlı olarak çalışmanın başlıca amacı; günümüzde çok tartışılan konulardan biri olan azınlık hakları konusunun tanım ve kapsam açısından incelenmesi ile birlikte Türkiye ve Avrupa Birliği üye ülkeleri açısından değerlendirmesidir.

ABSTRACT

This Thesis, titled "Non-Muslim Minorities in Turkey within the EU Harmonization Process", examines minority rights, the status of minorities recognized officially by Turkey from the Ottoman period to date, legal amendments throughout the EU Harmonization Process and minority regime in the official Council of Europe Documents adopted as the case law by the EU member states.

"Minority Rights" within the context of human rights and freedoms is one of the significant issues Turkey faces in the EU membership process. This study believes that the identification of existing state of affairs and securitization of minority rights in Turkey after the reforms is beneficial. Accordingly, this study aims primarily to examine the definition and scope of the minority rights as one of the most contentious issues of our era and the evaluation of minority rights from the viewpoints of Turkey and the EU member states.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
Kısaltmalar Cetveli.....	vii
Tablo Ve Şekiller Cetveli.....	viii
ÖNSÖZ.....	ix
GİRİŞ.....	xi

BİRİNCİ BÖLÜM**1. AZINLIKLARIN VE AZINLIK SORUNLARININ DOĞUŞU**

1.1. Demokrasi İlkesi ve Azınlık Söylemi.....	
1.2. Azınlık Literatürü.....	2
1.2.1. Tanım Sorunu.....	7
1.2.1.1. Milletler Cemiyeti (MC).....	11
1.2.1.2. Birleşmiş Milletler (BM).....	12
1.2.1.3. Avrupa Konseyi (AK).....	14
1.2.1.4. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT).....	15
1.3. Azınlık Olmanın Şartları.....	16
1.4. Azınlıkların Temel Hakları, Ödevleri ve Haklarının Sınırları.....	20
1.4.1. Azınlık Grubu Olarak Varolma Hakkı.....	24
1.4.2. Eşitlik ve Ayrım Gözetilmemesi Hakkı.....	25
1.4.3. Azınlık Kimliğinin Tanınması, Kimlik Unsurlarının Yaşatılması ve Geliştirilmesi Hakkı.....	30
1.4.3.1. Azınlık Dilini Kullanma ve Öğrenme Hakkı.....	31
1.4.3.2. Azınlıkların Kendi Kültürlerinden Yararlanma Hakkı.....	33
1.4.3.3. Azınlığın Kendi Dinini Açıklama ve Uygulama Hakkı.....	34
1.4.3.4. Azınlıkların Kamusal Yaşama Katılma ve Uluslararası İlişkiler Kurma Hakkı.....	35
1.4.3.5. Eğitim Hakkı.....	37

1.4.3.6. Kolektif Haklar	38
1.4.3.7. Self-Determinasyon Hakkı	42
1.4.3.8. Azınlık Haklarının Sınırları.....	44

İKİNCİ BÖLÜM

2. OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDAN GÜNÜMÜZE AZINLIKLARIN KORUNMASI.....	46
2.1. Gayrimüslim Teb'a ve Millet Sistemi.....	46
2.1.1. Millet Sistemi.....	47
2.1.1.1. Rumlar.....	52
2.1.1.2. Ermeniler.....	54
2.1.1.3. Yahudiler.....	55
2.1.2. Hukuki Statü.....	56
2.2. Tanzimat Dönemi.....	57
2.2.1. Tanzimat ve Azınlıkların Hukuki Durumu.....	58
2.2.2. Islahat Fermanı ve Azınlıkların Hukuki Durumu.....	61
2.2.3. Vilayet Nizamnamesi.....	65
2.2.4. Islahat Fermanı Sonrasında Gayrimüslim Tebaanın Cemaat Teşkilatlarının Yeniden Düzenlenmesi.....	68
2.2.4.1. Rum Milleti Nizamnamesi.....	69
2.2.4.2. Gregoryen Ermeni Milleti Nizamnamesi.....	71
2.2.4.3. Protestan Milleti Nizamnamesi.....	73
2.2.4.4. Yahudi Milleti Nizamnamesi.....	74
2.3. Lozan Konferansı ve Azınlıklar Meselesi.....	75
2.3.1. Ermeni Yurdu Sorunu.....	77
2.3.2. Azınlıkların Askerlikten Muaf Tutulması.....	79
2.3.3. Patrikhane Meselesi.....	80
2.3.4. Ahali Mübadelesi.....	82
2.4. Lozan Antlaşması Hükümleri Kapsamında Azınlıklara Tanınan Haklar.....	85
2.4.1. Lozan Antlaşması Kapsamında Gayrimüslim Azınlıklara Tanınan Haklardan Azınlık Gruplarının Feragat Etmeleri.....	89
2.5. 1936 Beyannamesi.....	89

2.6. 6-7 Eylül Olayları.....	91
2.7. Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Gerçekleştirilen Yasa Değişiklikleri.....	92
2.7.1. 2001 Yılında Gerçekleştirilen Yasa Değişiklikleri	92
2.7.1.1. Madde 26: Düşünceyi Açıklama ve Yayma Hürriyeti.....	93
2.7.1.2. Madde 28: Basın Hürriyeti.....	94
2.7.1.3. Madde 33: Dernek Kurma Hürriyeti.....	95
2.7.1.4. Madde 66: Türk Vatandaşlığı.....	97
2.7.2. 2004 Yılında Gerçekleştirilen Yasa Değişiklikleri.....	98
2.7.2.1. Madde 30: Basın Araçlarının Korunması.....	98
2.7.2.2. Madde 90: Milletlerarası Anlaşmaları Uygun Bulma.....	99
2.7.3. Uyum Paketleri.....	100
2.8. İlerleme Raporları.....	103

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. AVRUPA BİRLİĞİ ÜYE ÜLKELERİNİN TABİ OLDUKLARI AZINLIK SİSTEMİ.....	122
3.1. Avrupa Birliği'nin Azınlık Haklarıyla İlgilenme Nedenleri.....	123
3.2. Avrupa Birliği Belgelerinde Azınlık Hakları.....	127
3.2.1. Maastricht Antlaşması.....	127
3.2.2. Kopenhag Siyasi Kriterleri.....	128
3.3. Avrupa Birliği'ne Üye Ülkelerin Taraf Olduğu Azınlıklara Yönelik Avrupa Konseyi Belgeleri.....	131
3.3.1. Bölgesel Diller ve Azınlık Dilleri Avrupa Şartı.....	132
3.3.1.1. Azınlık Grubu Olarak Varolma Hakkı.....	134
3.3.1.2. Eşitlik ve Ayrımcılığın Önlenmesi.....	134
3.3.1.3. Azınlık Kimliğinin Tanınması ve Kimlik Unsurlarının Yaşatılması, Geliştirilmesi Hakkı.....	134
3.3.1.3.1. Azınlıkların Ekonomik ve Toplumsal Yaşama Katılma Hakkı.....	136
3.3.1.3.2. Eğitim Hakkı.....	137
3.3.1.3.3. Basın-Yayın Hakkı.....	140

3.3.1.3.4. Azınlıkların Kamusal Yaşama Katılma ve Uluslararası İlişkiler Kurma Hakkı.....	143
3.3.1.3.5. Adil Yargılanma Hakkı.....	145
3.3.2. Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme.....	148
3.3.2.1. Azınlık Grubu Olarak Varolma Hakkı.....	150
3.3.2.2. Eşitlik ve Ayrımcılığın Önlenmesi.....	150
3.3.2.3. Azınlık Kimliğinin Tanınması ve Kimlik Unsurlarının Yaşatılması, Geliştirilmesi Hakkı.....	151
3.3.2.3.1. Azınlık Dilini Kullanma ve Öğrenme Hakkı.....	152
3.3.2.3.2. Azınlığın Kendi Dinini Açıklama ve Uygulama Hakkı.....	153
3.3.2.3.3. Eğitim Hakkı.....	153
3.3.2.3.4. Basın-Yayın Hakkı.....	155
3.3.2.3.5. Azınlıkların Kamusal Yaşama Katılma ve Uluslararası İlişkiler Kurma Hakkı.....	156
3.4. Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme ve Bölgesel Diller ve Azınlık Dilleri Avrupa Şartı'nın Karşılaştırılması.....	158
SONUÇ.....	160
YARARLANILAN KAYNAKLAR.....	164

KISALTMALAR CETVELİ

AB	:	Avrupa Birliği
ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
ABGS	:	Avrupa Birliği Genel Sekreterliği
AGİK	:	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı
AGİT	:	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AIHS	:	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AK	:	Avrupa Konseyi
BM	:	Birleşmiş Milletler
DP.....	:	Demokrat Parti
ECRI	:	Avrupa Irkçılık ve Hoşgörüsüzlükle Mücadele Komisyonu
GKRY	:	Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
MC	:	Milletler Cemiyeti
Md.	:	Madde
MEB	:	Milli Eğitim Bakanlığı
Parag.	:	Paragraf
RTÜK	:	Radyo Televizyon Üst Kurulu
TBMM	:	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TC	:	Türkiye Cumhuriyeti
TCK	:	Türk Ceza Kanunu
UAD	:	Uluslararası Adalet Divanı
USAD	:	Uluslararası Sürekli Adalet Divanı
vb.	:	ve benzeri
yy	:	Yüz Yıl

TABLO VE ŞEKİLLER CETVELİ

Tablo.1 İnsan ve Azınlık Haklarında Devletin Yapıcı Tutum Evreleri.....	23
Tablo.2 AK Üye Ülkelerinin Bölgesel ve Azınlık Dilleri Avrupa Şartı'na Yönelik Tutumları.....	147
Tablo.3 AK Üye Ülkelerinin Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme'ye Yönelik Tutumları.....	157

ÖNSÖZ

16. yüzyılda din savaşlarının bir neticesi olarak tarih sahnesine çıktığı bilinen azınlık kavramı insan haklarının da gelişimiyle birlikte uluslararası sistemi meşgul eder hale gelmiştir. Konuya Türkiye açısından baktığımızda ise uzun süredir Türkiye’de önemli bir gündem haline gelen Avrupa Birliği sürecinin bir getirisi olan, Kopenhag Kriterleri’nin öne çıkardığı azınlıkların korunması ve azınlık haklarının garanti altına alınması konusu incelenmeye çalışılmıştır. Çalışmanın gerçekleştirilmesindeki amaç Türkiye’nin Avrupa Birliği üyeliği sürecinde görüşmeye açılan başlıklar arasında henüz yer almayan ancak gelecekte açılacak olan başlıklar arasında yer alacak azınlıklar konusunun konunun muhatabı olan her iki taraf tarafından da incelenmesinin ve mevcut durumun tespitinin yararlı olacağı düşüncesidir. Çalışmada bu veriden yola çıkarak azınlık ve azınlık hakları kavramını, farklı uluslararası kurumlar tarafından değerlendirilmesini, uluslararası insan hakları hukukundan ayrılarak farklı bir başlık altında incelenmeye başladığında ayrılan hakları, azınlık haklarının Osmanlı İmparatorluğu’ndan günümüze kadar Türkiye Cumhuriyeti tarafından yansımalarını, bununla birlikte AB uyum süreci kapsamında ülkemize örnek olarak gösterilen AB üye ülkelerinin azınlık haklarına bakış açıları her üye ülkenin dahil olduğu Avrupa Konseyi anlaşmalarına değinilerek bu kapsamda incelenmeye çalışılmıştır.

Yaşamım boyunca benden maddi ve manevi desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen ailem Ayten UYAV, Mehmet UYAV ve Muzaffer UYAV’A,

Çalışmalarım süresince yorulduğum ve pes etmeye karar verdiğim zamanlarda ayakta kalmamı sağlayan Zafer Orkun ONGAN’a,

Eğitimsel ve kişisel gelişimim için benden hiçbir desteği esirgemeyen Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğretim üyelerine,

Lisans ve Yüksek Lisans dönemlerin boyunca kendisinden çok şeyler öğrendiğim, yürüttüğümüz yüksek lisans tezi çalışmamızda ufkumu açan ve bugüne kadar bana vermiş olduğu manevi desteği yadsıyamayacağım sevgili hocam Yrd. Doç. Dr. Ülkü VARLIK'a sonsuz teşekkürlerimi bir borç bilirim.

GİRİŞ

Avrupa’da meydana gelen din savaşları, ulus devlet kavramının ortaya çıkışı ve son olarak da Doğu Bloğ’unun çöküşü ve Soğuk Savaş’ın sona ermesi ile birlikte azınlık kavramı devletler tarafından daha dikkatle incelenmeye başlanmıştır. Gerçekte uzun sürelerdir uluslararası gündemde yer alan azınlık kavramı henüz tam olarak netleşmemiş üzerinde çalışmalar yürütülen bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır.

Özellikle Avrupa kıtasında meydana gelen bir oluşumun sonucu olarak bugün birçok ülkenin ortak politikası haline gelen Avrupa Birliği olgusu kapsamında farklı birçok ülkenin gündemini çok daha fazla meşgul etmeye başlayan azınlık kavramı birçok sorunsalı da beraberinde getirmiştir. Din, dil ve ırk kapsamında kendi içinde farklılıklar barındıran azınlık gruplarının haklarının insan hakları literatüründen farklı olarak araştırılmaya başlanması ise bu hakların içeriği ve özellikle de uygulanması konusunda birçok farklı bakış açısının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bununla birlikte uluslararası hukukta azınlık hakları kapsamında oluşturulan antlaşmaların taraf ülkelerin iç hukuklarına yansımada göze çarpan esneklik neticesinde ortak bir hal alamadığı ortaya çıkmaktadır.

Toplamda üç bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümünde azınlık sorunlarının doğuşunun tarihçesi, azınlık tanımı ve kapsamı, azınlık olmanın koşulları ve uluslararası hukukta azınlık haklarının kapsamına değinilmiştir. İkinci bölümde Türkiye Cumhuriyeti’nin bugün yaşamakta olduğu azınlık rejiminin daha iyi anlaşılabilmesi açısından Osmanlı Millet Sistemi’nden başlanılarak Lozan Antlaşması’nın azınlık haklarına ilişkin düzenlemelerine ve AB uyum sürecindeki yasa değişiklikleri bağlamında Türkiye Cumhuriyeti’nin azınlık rejimine değinilecektir. Son olarak üçüncü bölümde de Avrupa Birliği’nin azınlıkların korunması hususunda referans aldığı üç örgütten biri ve en etkili olan Avrupa Konseyi kapsamında azınlıklara yönelik yapılan iki çalışma olan “Bölgesel Diller ve Azınlık Dilleri Avrupa Şartı” ve “Ulusal Azınlıkların Korunmasına Yönelik Çerçeve Sözleşme”ye değinilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

AZINLIKLARIN VE AZINLIK SORUNLARININ DOĞUŞU

1.1. Demokrasi İlkesi ve Azınlık Söylemi

Antik çağ demokrasisi ile modern demokrasi arasındaki fark, bir boyut farkı değil, bir yapı farkıdır. En önemli farklılık ise, modern liberal demokrasinin oluşturucu ögesi olarak çoğulculuğun kabulünde yatmaktadır (Mouffe 1999: 348). Toplumdaki marjinal grupları koruma ve himaye etmek, onlar için özel değerler ya da kurumlar oluşturmak demokratik toplumlarda gerek duyulan unsurlar arasında yer almaktadır (Plog 2003:63). Günümüzde kimlik politikalarının bu kadar etkin hale gelmiş olması, bu gelişmelerin doğal bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Demokrasilerin mihenk taşı bir önceki yüzyılda olduğu gibi çoğunlukların gücü değil, tam aksine o toplumda azınlıkların haklarının gözetilme ve korunmasının derecesine dönüşmeye başlamıştır (Göçek 2006: 68).

Çeşitlilik ve farklılık kavramları başlangıcından beri liberalizmin ve oluşum süreci içinde liberal demokrasinin ana konularını oluşturmuştur. Liberal demokrasinin belirleyici özellikleri de onu yaratmış olan toplumların heterojenliğine dayanmaktadır (Phillips 1999: 200). Bugün çoğu ülke kültürel bakımdan çeşitlilik göstermektedir. Son tahminlere göre dünyadaki 184 bağımsız devlet, bünyesinde 600 yaşayan dil grubu ve 5.000 etnik grup barındırmaktadır. Çok az ülkede, yurttaşların aynı dili konuştukları ve aynı etnik-ulusal gruba ait oldukları söylenebilir (Kymlicka 1998: 25).

Modern demokratik teorilerde azınlıkların korunması ile demokrasi arasında ilişki bulunmaktadır. Bir ülkede azınlık haklarını koruyan yasaların uygulanıyor olması o ülkenin küresel demokrasiye olan bağlılığını analiz etmektedir. Uluslararası

standartlar, demokratik ülkelerde azınlık haklarının koruma altına alınmasını öngörmektedirler (Plog 2003: 56). Kymlicka “azınlık etkisi”nin çağdaş batı demokrasilerinde, azınlıklara tanınan hakların demokrasinin bir nevi uygulayıcısı olmasından, toplumdaki farklılıkların demokrasinin kanunlarına farklı açılardan uygulanarak uygun hale getirileceğini savunmaktadır (Pentassuglia 2002: 2).

Günümüzde çoğu araştırmacıya göre farklılıklar aşılması gereken bir olgudur. Karşılıklı tanımanın amacı çeşitliliği arttırmak ve eklemleştirmek değil, anlaşmaya varmak olarak tanımlanmaktadır. Çeşitlilik çok sesli bir söylem için ilk koşul olabilir, ama söylemin normatif ilkesi tek seslilik (Gould 1999: 246). Azınlık haklarını şekillendiren temel yaklaşımın kalkış noktası ise azınlıkların farklı kimliklerinin korunması ile ülke bütünlüğünün korunması arasında uzlaşma sağlayan bir çözüm bulma arayışıdır (Çavuşoğlu 2006: 258).

1.2. Azınlık Literatürü

Genellikle devletler sistemi uzamsal çerçevesinin kısmi değişikliklere uğradığı ve topluluklar arası ve uluslararası sınırlar kavramının belirsizleştiği dönemlerde gündeme gelen azınlık sorunları günümüzde giderek önem kazanmakta ve buna bağlı olarak da gündemimizi daha fazla meşgul etmektedir (Saraçlı 2007: 21).

Azınlıklar ve azınlık hakları geleneksel olarak çatışma ve çatışma çözme konularında çalışan siyaset bilimciler; çokkültürlülük konusunda araştırmalar yapan ve destekleyen filozoflar ve siyaset teorisyenleri ve insan hakları alanında çalışmalar yapan bilim adamlarınca irdelenmiştir (Sasse 2005: 677). Toplamda, mevcut çalışmaların ana teması çoğunluk grup tarafından azınlık gruba yönelik olan hakların görmezden geliniyor olmasından kaynaklanmaktadır (Verkuyten ve Yıldız 2006: 528).

Sasse (2005)'e göre azınlık literatürü 3 açıdan ele alınmalıdır; öncelikle siyasal ve kurumsal anlamda yaşanması muhtemel çatışmalar çerçevesinde azınlıklara yönelik düzenlemelere gidilmesi, ikinci olarak eşitlik hakları ve bireysel hakların grupsal ve kültürel farklılarla ilişkilendirilmesi ve son olarak da insan hakları ve azınlık haklarının henüz karara bağlanmamış (yasalaşmamış) alanlarının yasal standartlarla ilişkilendirilmeleri olarak belirtilmektedir

Uluslararası hukuk genel ve spesifik olmak üzere her iki durumda da azınlıkların mevcudiyetleri açısından görüş belirtmektedir. Bununla birlikte, uluslararası hukukta insanların mevcudiyeti ve durumları kabul edilmiş bir gerçek olarak benimsenirken insan gruplarının (azınlıkların) mevcut haklarının belirlenmesi problem yaratmaktadır. Durumun ötesinde, kavramsal olarak, özellikle uluslararası ilişkiler ve genel siyaset teorisi harici aktörlerin tanımlanması her zaman problemli olmuştur. Bireysel insan haklarının içeriği ve kavramları göreceli olarak açık hale gelmesine rağmen grupların özellikle azınlık gruplarının haklarının öznelendirilmesi büyük ölçüde belirsiz olarak bırakılmıştır (Gilbert 1997: 100).

Azınlıklar konusu günümüzde; ulusal devletin iç politikası açısından, ulusal devletin dış politikası açısından ve uluslararası sistem açısından önem kazanmıştır (Oran 2001: 65). Günümüzde anlaşıldığı biçimiyle azınlıklar esasen modern zamanların ürünüdür (Kurubaş 2004: 2). Gerçekte, bugün bize çok doğalmış gibi gelen “azınlık” kavramı nispeten yenidir ve ancak 16. yüzyıldaki reform hareketinden bu yana kullanılmaktadır (Oran 2004: 9).

Son yıllarda araştırmacılar tarafından yaygın olarak belirtilen görüşe göre vatandaşlıkla ilgili krizlerin ortaya çıkmasının nedeni küreselleşme ve uluslararası arenada gerçekleşen yoğun göç hareketleridir (Soutphommasane 2005: 401). Göçler sayesinde oluşan göçmen grupları ve ulusal azınlıkların her iki grubu da mekansal açıdan birlikte yaőamaya eğilim göstermektedirler (Sasse 2005: 674). Birçok ülkede yükselmekte olan çoğulcu toplumlar farklı ideolojilerin ortaya çıkmasına neden olmakta, özerk ulusal kültürün farklılaşmasına, bununla birlikte ulus devletinin bütünlüğüne yönelik tehdit unsuru olarak görölmesine neden olmaktadır (Soutphommasane 2005: 401).

Azınlık kavramının ve olgusunun doğuşu, Avrupa'da devletlerin başka devletler içinde bulunan ve belirli nedenlerle kendilerini korumakla yükümlü hissettikleri toplulukların hukukuyla ilgili olarak ya da bu tür topluluklar üzerinden siyaseten belirli kazanımlar elde etmek amacıyla, devletlerarasında ortaya çıkan bir sorun alanının doğmasıyla ilişkilidir (Aydın 2005: 190).

Azınlıklar kimliklerinin ana öğesini/temelini oluşturan farklılık unsuruna göre çeőitlere ayrılmaktadır. Bu açıdan dört çeşit azınlıktan söz edilebilir. Bunlar: dinsel, dilsel, etnik ve ulusal azınlıklar. Tarihte azınlıkların himayesi-bu azınlık türlerinden ilki olan- dini azınlıklarla başlamıştır (Arsava 1993: 56).

Azınlık kimliğinin gerek sahip olunan din, etnisite veya dil gibi objektif niteliklerin gerekse de bu özellikleri sürdürme iradesinin varlığı anlamında oluşması ve bunun belli bir toplumsallaşma seviyesine ulaőmasında tarihsel perspektif büyük bir önem arz etmektedir (Hekimoğlu 2007: 26). Tarihsel bağlam azınlık kimliğinin şekillenmesinde ve soruna ulusal bütünlük çerçevesi dahilinde demokrat bir çözüm bulunmasında ihmal edilmemesi gereken önemli bir belirleyicidir. Azınlıklar sorununu anlayabilmenin, tarihin bu konuda çok gerekli bir araç olduğunu idrak etmekle kaim olduğu bu bağlamda asla unutulmamalıdır (Hekimoğlu 2007: 27).

Azınlık kavramı ilk olarak 16. yüzyılda, Katoliklerle Protestanlar arasındaki din savaşlarına son vermek üzere yapılan düzenlemelerle gündeme gelmiştir. Fransa, 1598 tarihli Nantes Fermanı ile Protestan uyruklarına dinsel özgürlükler tanımış, toplu ibadet etmelerine ve yurttaşlık haklarından tam olarak yararlanmalarına olanak sağlamıştır (Preece 2001: 11). Görüldüğü üzere, çoğunluk ve azınlık kavramlarında görülen en önemli değişiklik, kimlik olarak hükümdarın tebaalığından milli olarak tanımlanan vatandaş kimliğine geçiş, buna paralel olarak da kişi haklarının önce medeni daha sonra da sırasıyla siyasi ve sosyal haklarının gelişip netleşmesidir. Toplumlardaki çoğunluk ve azınlıklar bu kıstaslara göre tanımlanmaya başlanmışlardır (Göçek 2005: 64).

Roma örneğinde (yabancılar, köleler) de görüleceği üzere azınlıkların imparatorluklarla özdeşleştiği husus tarihsel süreç içerisinde bir vakıa olmakla birlikte, günümüzde özellikle modernite ve Fransız Devrimi ile beraber ulus devletlerle azınlıklar arasında benzer bir ilişkinin ortaya çıktığı ve Avrupa'da yaşanan din savaşlarıyla beraber konunun uluslararası planda ele alınmaya başlandığı görülmektedir (Hekimoğlu 2007: 27). Devrim sonrasında kullanılmaya başlanan ulusal azınlık kavramı, gelişen ulusçuluk akımının kaçınılmaz bir sonucudur. Ulusçuluk, ilk evrensel tanımlı ulus anlayışından kopularak, sınırları belli bir toprak parçası üzerinde, aynı din, dil ve ırktan insanların meydana getirdiği homojen bir birliktelik olarak algılanan bir ulus anlayışının gelişmesine neden olmuştur. Dolayısıyla bu kriterler dışında kalan gruplar yeni bir tür azınlık olgusunu oluşturmuşlardır (Bilgin 2007: 31).

Buna bağlı olarak, 17. ve 18. yüzyıllarda, Avrupa'daki dinsel azınlıklara korumaya yönelik girişimlerde bulunulmuştur. Bu girişimler, daha çok antlaşmalara dinsel azınlıklarla ilgili maddelerin dahil edilmesine yönelik olarak gerçekleşmiştir (Rehman 2000: 142). Din, özellikle Batı'da 18. yüzyıla kadar, toplumsal kimliğin en önde gelen tanımlayıcı ve ayırt edici öğesidir. Ortaçağ Avrupa'sındaki bütün

savaşların dinden kaynaklanması da bu niteliğin siyasi öznelerle meşruiyet sağlayan en önemli öge olmasıyla birebir ilişkilidir (Göçek 2005: 64).

1648 tarihli Vestfalya Kongresi'nde alınan kararlarla “dinsel azınlıklardan” söz edilmiştir. Buna göre; Din (dil, kültür gibi diğer belirleyici özelliklerden ziyade) azınlık haklarının esasını oluşturmaktadır. Çünkü dini ilişkiler bu dönem Avrupa'sında farklı toplulukları birbirinden ayıran en önemli unsur olarak göze çarpmaktadır (Preece 2001: 11).

Bir başka görüşe göre ise devletlerarası ilişkilerde kendisine önemli bir yer edinen azınlıklar konusu, aslında ardılı olması gereken “insan hakları” kavramının ortaya çıkışından bile daha eskiye dayanmaktadır. Nitekim 1648 Westphalia Antlaşması'nda devletler, dindaşlarını, onların kendi devletleriyle olan çatışmalarda desteklememeyi taahhüt etmekteydiler. Bu da azınlıkların eski çağlardan beri siyasi amaçlarla ve devletlerin iç işlerine müdahale amacıyla kullanılabilen bir tür diplomasi aracı olduğunu ortaya koymaktadır.

“Azınlık grubu” bir terim olarak, 1930'lardan itibaren ırksal, etnik, biyolojik ya da diğer bazı özellikler temelinde baskıya uğramış veya damgalanmış toplumsal grupları ifade etmek amacıyla kullanılmıştır (Bilgin 2007: 45).

Napolyon Savaşlarından sonra, Avrupa'nın siyasi coğrafyasının yeniden düzenlendiği 1815 Viyana Kongresi'nde, azınlıklar, dinsel topluluklar olarak değil, ulusal gruplar olarak tanımlanmışlardır (İnanç 2004: 17). Azınlık haklarının tartışılmasında temelde başlangıç belgesi de olacak olan Viyana'da imzalanan belgeler, azınlık haklarının evrimi açısından dikkate değer nitelik taşımaktadırlar. Antlaşma, o güne kadar yapılmış olanların dışında azınlıkları dini topluluklar olarak değil, ulusal gruplar açısından tanımlamaktadır (Ürer 2003: 48).

Viyana’da imzalanan genel antlaşmanın I. maddesi Lehlere kendi ulusal kurumlarını sürdürme hakkı tanımaktadır. Ancak bu güvencenin ölçeği ile ilgili takdir yetkisi ilgili egemen devletlerin tasarrufuna bırakılmıştır (Preece 2001: 76). Esasen Reformasyon Çağı’ndan itibaren farklı dinsel toplulukların korunması biçiminde ve henüz “azınlık” kavramına başvurmadan tezahür eden düzenlemeler, Viyana Kongresi (1814–1815) süreciyle birlikte farklı bir mecraya kaymış ve “Polonya Sorunu” ile birlikte karşımıza “azınlıklar” ve onların “insan hakları” sorunu ortaya çıkmıştır (Aydın 2005: 191).

Ülkeler arasında imzaya açılan uluslararası antlaşmalarda azınlık hakları konusu uluslararası gündeme girmiştir. I. Dünya Savaşı’ndan sonra Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinde koruma mekanizması çok daha fazla belirginleşmeye başlamıştır (Verkuyten ve Yıldız 2006: 528). Bugün artık azınlıklar sorunu devletlerin saklı yetki alanına ait bir sorun olmaktan çıkarak, ulusal azınlıkların ve bu azınlıklara mensup kişilerin hak ve hürriyetlerinin korunması, insan haklarının uluslararası alanda korunmasının ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilmektedir. Sosyal-ekonomik farklılaşmalar üzerine kurulu insan hakları hukuku genel sorunsalı, etnik-kültürel farklılaşmalardan kaynaklanan “kimlik” hakkı taleplerini düzenleyen azınlık hakları kategorisiyle yenilenmektedir (Çavuşoğlu 2001: 15).

1.2.1. Tanım Sorunu

Azınlık haklarına ilişkin temel sorunlardan ilki, azınlık kavramında genel kabul görmüş bir tanıma ulaşılamamış olmasıdır (Çavuşoğlu 2001: 33). Bugün itibariyle azınlık terimi, herhangi bağlayıcı ve evrensel geçerliliği olan bir hukuki metinde henüz tanımlanmış değildir. Yapılan çeşitli tanım denemeleri de hukuk normu oluşturmadığı için her devlet taraf olduğu antlaşmalarda belirlenen spesifik azınlık tanımını benimsemektedir (Terzioğlu 2007: 4). Ayrıca uluslararası metinlerin genel yorumlama kurallarına göre bir kavram en az aynı nitelikte bir uluslararası

belgede tanımlanmış değil ise, o kavramı yorumlayıp anlam vermek, her devletin kendi egemenlik yetkileri içinde kendi başına girişebileceği bir faaliyettir (Terzioğlu 2007: 4-5).

Köken olarak Latince’de küçük, az anlamına gelen “minor” kelimesine dayanan azınlık kavramının (Oran 2005: 25-26) kesin bir tanımı yapılmamış olması ile beraber kavramın bütünlüğü zamanla üstüne yeni nitelikler katılarak hızla genişlemiş ve bugünkü halini almıştır. Azınlık olarak nitelendirilen tarafların sübjektif tutumları ve farklı yaklaşımları kavramı daha da tartışılır hale getirmiştir. Uluslararası toplantılarda hala tartışılan kavram bugün birçok alanda uluslararası ilişkiler ve siyaset bilimcilerin ilgi odağı durumundadır (Ürer 2003: 11).

Kavramın daha iyi anlaşılması açısından azınlık teriminin karşıtı olan çoğunluk terimi ile bir karşılaştırma yapmak yerinde olacaktır. Göçek (2005)’e göre çoğunluk ve azınlık kavramları genelde toplumda belli özellikler etrafında oluşmuş bir kesimin diğerleriyle karşılaştırılmasıyla oluşur. Toplumun kaynaklarını diğerlerine göre tekelinde toplamış kesim çoğunluk, bu kaynaklardan aynı derecede eşit olarak yararlanamayan kesimler de azınlık olarak tanımlanır. Ancak, bu statik tanımın göz ardı ettiği en önemli nokta, çoğunlukla azınlıkların gerek tanımlarının gerekse de birbirleriyle olan ilişkilerinin tarih içinde sürekli olarak gösterdikleri devinimdir.

Günümüzde Batı’da kabul edilen tanıma göre çoğunluk, bir toplumun sosyal, ekonomik ve siyasi kaynaklarını kendinde toplayarak güç kazanan ve bu gücü tekelinde tutan kesim, azınlık da bu kaynakların kullanımına sahip olmadığından toplumda göreceli olarak güçsüz olan kesimdir. Yani tanım insan odaklı salt sayısal çoğunluk ilkesinin ötesinde, insanların sahip oldukları hakların eşit dağılımı olarak belirlenir (Göçek 2005: 68).

Azınlıkları tanımlamada kullanılan ölçütler objektif kriterlerce genel olarak sayısal olarak azlık gösteren, genellikle nüfusun çoğunluğundan kültürel farklılıkları nedeniyle farklılaşan grupları, subjektif kriterler bağlamında ise toplumdaki ortak hissi ifade eder (Sasse 2005: 676). Herhangi bir devletin sınırları içinde yaşayan herhangi bir grubun “azınlık” olarak nitelendirilebilmesi, doğrudan dolayı dinsel, dilsel ya da kültürel olarak “büyük toplumdan” farklı olduğu “objektif” olarak gözlenen bu grubun böyle görünmesine yol açan durumuyla değil, o grubun kendini nasıl algıladığıyla, kendisini “büyük toplum” içinde nasıl konumlandığıyla ve “büyük toplum”un onu nasıl gördüğüyle ilgili bir sorundur (Aydın 2005: 187).

Azınlık terimi, fiziksel ya da kültürel özelliklerinden dolayı farklı ve eşitsiz muameleye maruz kaldıkları toplumun içinde, diğerlerinden ayrı tutulan ve bu yüzden kendilerini kolektif ayırımın nesnelere olarak gören grupları tanımlamak için kullanılan bir terimdir (Yumul 2005: 101).

Ulus devletlerin doğmaya başlamasıyla eşzamanlı ortaya çıkan “azınlık” kavramının neyi ifade ettiği konusunda her ne kadar bir oydaşmaya varılamamış olsa da (Kurubaş 2004: 15), azınlık kavramı hukuksal, siyasal ve sosyolojik olarak üç açıdan ele alınabilir.

Hukuksal açıdan bakıldığında, konuya ilişkin uluslararası belgelerde açık bir tanım olmadığı görülmektedir. Bunun nedeninin, bir azınlığı tanımının duyarlı bir konu olması ve siyasal imalar taşımasından kaçınıldığı olarak açıklanabilir. Bu olumsuzluğa rağmen günümüzde azınlıkların tanımlanabilmesi için bir takım çabalar söz konusu olmuş ve en azından bir çerçeve ortaya konabilmiştir. Ama bu çerçevenin varlığı azınlık tanımının herkesçe kabul edildiği anlamına gelmemektedir (Oran 2005: 27).

Azınlık kavramı her ne kadar hukuksal bir kavram gibi görünse de varlığının temelini belirli bir toplumsal ve kültürel gerçeklikten almaktadır. Bu kavrama esas

olan toplumsal ve kültürel gerçeklik “farklı görülmek” ya da “ötekileştirilmek” fenomenine dayanır. Bu fenomenin toplumsal gerçeklik içindeki karşılığı kimi zaman dinsel farklılıklar olabildiği gibi, dilsel-kültürel bazı farklar da bu tanımlama için zemin olabilmektedir (Aydın 2005: 186).

Azınlık kavramı sosyolojik olarak ise bir kültür içinde fizyonomi, dil, örf ve adetler veya kültürel örnekler (bu öğelerin herhangi bir birleşimi de dahil) açısından farklılaşma nedeniyle hakim gruptan ayırt edilebilen alt gruplara mensup bireyler olarak tanımlanmaktadır (Türkdoğan 1999: 22).

Sosyolojik açıdan azınlık, bir toplulukta sayısal bakımdan azınlık oluşturan, başat olmayan, çoğunluktan farklı niteliklere sahip olan gruba denir (Saraçlı 2007: 22). Sosyolojik tanım gereği eğer herhangi bir kimse siyasal, toplumsal, medeni, kültürel, ekonomik vb. haklar çerçevesinde kendini çoğunluk karşısında dezavantajlı görüyorsa ve bu nedenlerle kendini bir gruba ait hissediyorsa, söz konusu grup sosyolojik olarak “azınlık” tanımlaması içerisinde yer alabilir (Kaya ve Tarhanlı 2005: 11-12).

Sosyolojik olarak bakıldığında bir grubun azınlık olarak tanımlanabilmesi için iki öncelikli şartın oluşmuş olması gerekmektedir (Kaya 2005: 58):

a) Bu grubun çoğunluğun sahip olduğu siyasal, sosyal, medeni ve/veya kültürel haklar karşısında dezavantajlı bir konumda bulunuyor olması;

b) Söz konusu grubun çoğunluk grubu karşısında bir tür grup dayanışması ve aidiyet bilinci geliştirmiş olması.

Azınlık kavramı, sayısal bir takım siyasi açıklamalarda da kullanılmaktadır. Bu anlamıyla zaman zaman az değerli olma biçiminde de vurgulanmıştır. Kavram özellikle çoğunlukla tipik ilişki içinde olunan hallerde “öteki” biçiminde karşımıza

çıkılmaktadır. Çoğunluk gibi olamamanın bir ifadesi olarak azınlık kavramı, neden onlar gibi olmadıkları yönünde çoğunluk baskısı ile onlar gibi olmamaları konusunda grup baskıları arasında bir yerde yine sosyal, kültürel ve siyasal tartışmaların odak noktasında kalmaktadır (Ürer 2003: 11-12). Bu nedenden dolayı da gerek uluslararası belgelerde gerekse uluslararası örgütlerce genel geçerliliğe sahip “azınlık” tanımlaması yapılamamıştır.

1990’lı yıllar insan hakları ekseninde azınlık haklarına ilişkin ortak standartların şekillendiği yıllar olarak nitelendirilebilir. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK), Birleşmiş Milletler (BM) ve Avrupa Konseyi (AK) bünyesinde üretilen belgelerde, açık bir “azınlık” tanımı verilmese de, çoğunluğunkinden farklı etnik, dilsel ve dinsel ayırt edici özelliklere sahip kişilerin kültürel kimliklerinin korunması bir “azınlık sorunu” olarak görülmüştür (Çavuşoğlu 2005: 241).

1.2.1.1. Milletler Cemiyeti (MC)

1919 Versay Barış Konferansı’nda Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Osmanlı İmparatorluğu ve Prusya Krallığı arasında imzalanan barış antlaşmalarında “azınlık” kavramı, kültürel kimlik ile tanımlanarak uluslararası eylem alanına dahil edilmiştir. Antlaşmalarda doğrudan kendiliğinden bir azınlık tanımı yoktur ancak “ırk, din, dil bağlarıyla bağlı insanlar” ifadesi yer almaktadır (Preece 2001: 23).

Milletler Cemiyeti (MC) döneminde yapılan antlaşmalarda doğrudan bir azınlık tanımı yer almamış olmakla birlikte, “ırk, dil ve din bağlarıyla bağlı insanlar” nitelemesi yapılarak azınlık kavramı bir bakıma kültürel kimlikle ilişkilendirilerek uluslararası eylem alanına taşınmıştır. 1928’de Uluslararası Adalet Divanı’nda (USAD) görülen “Yukarı Silezya Azınlık Okulları Davası”nda hukukçu Mello Toscana azınlık kavramını “bir devletin nüfusunun, topraklarının belli bir bölümüyle tarihsel olarak bağlı, kendine özgü bir kültüre sahip, ırk, dil ve din farklılığı

nedeniyle devletin diğer uyruklarının çoğunluğuyla karıştırılması imkansız, kalıcı parçası” şeklinde tanımlamıştır (Preece 2001: 24).

MC'nin azınlık kavramına anlam verme çabalarını değerlendirirken, unutulmaması gereken en önemli nokta belki de, bu örgütün genelde azınlıklar sorunuyla değil, bilinen birkaç Orta ve Doğu Avrupa devletlerindeki azınlıklar sorunuyla ilgilenmiş olması olarak belirtilebilir (Preece 2001: 26).

1930 yılında USAD'ın önerdiği tanım ise; tarihsel olarak belirli bir ülkede veya bölgede yaşayan aynı ırktan, dini ve dili bir, kendine özgü gelenekleri olan, ortak din, dil, gelenek ve ırk kimliği ve dayanışma duygularıyla birbirine bağlı, geleneklerini koruma, inançlarını ve ibadet etme biçimlerini sürdürme, aynı soydan olma ruhu ve geleneğine uyumlu olarak çocuklarını eğitme ve yetiştirme haklarını güvence altına almak isteyen, karşılıklı yardımlaşma ruhuna sahip bir topluluk azınlık kavramının karşılığı olarak belirtilmektedir (Kurubaş 2004: 16).

1.2.1.2. Birleşmiş Milletler (BM)

BM'ye üye bütün Devletler tarafından kabul edilen ortak ve hukuki bir azınlık tanımı mevcut olmamakla beraber, belli bir dönemdeki belirli antlaşmaların kapsadığı azınlıkların özelinde genel geçerliliği olabilecek bir azınlık tanımı yapma çabası bağlamında yapılan bazı tanım denemeleri dikkat çekicidir (Hekimoğlu 2007: 54).

BM, birçok kez azınlık kavramını berraklaştırmayı denemiştir. MC'nin azınlık tanımını belirli bir coğrafi alanla sınırlandıran sisteme karşıtlık oluşturacak şekilde BM azınlık haklarını genel insan hakları sistemi içinde algılamış ve evrensel geçerliliği olan bir azınlık kavramı geliştirme gerekliliği duymuştur (Preece 2001:

26). Buna rağmen, BM belgelerinde de azınlık tanımı olmamakla birlikte çeşitli raporlarda geçen ve genel kabul gören iki azınlık tanımı bulunmaktadır (Kurubaş 2004: 16).

Bugüne kadar en dikkate değer tanımlardan biri BM Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt Komisyonu Raportörü Capotorti'nin BM Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 27. maddesi çerçevesinde hazırladığı raporda teklif ettiği tanımdır (Terzioğlu 2007: 2). BM İnsan Hakları Komisyonu'nun Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt Komisyonu (bu organın adı 1999'da "İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Alt-Komisyonu" olarak değiştirilmiştir) raportörü Francesco Capotorti'nin 1978'de önerdiği azınlık tanımı temel çerçeveyi oluşturmuştur.

Capotorti'nin objektif ve subjektif unsurları birleştirerek önerdiği tanımın kaynağında, MC döneminde USAD'ın "topluluk"u, belirli bir ülkede ya da bölgede yaşayan ve ırk, din, dil ve geleneklerini korumak için bir dayanışma duygusuyla birleşen bir grup olarak tanımladığı 31 Temmuz 1930 tarihli istişari görüşü yer alır (Çavuşoğlu 2001: 33). Capotorti'ye göre azınlık ; "... sayısal olarak bir devletin nüfusunun geri kalanına göre az olan, egemen olmayan konumda bulunan, (o devletin vatandaşları olan) üyeleri etnik, dinsel ya da dilsel açıdan nüfusun geri kalanından ayrılan özellikler taşıyan ve kültürlerini, geleneklerini, dinlerini ya da dillerini korumak amacıyla üstü örtülü bir dayanışma duygusu gösteren bir gruptur" (Pazarıcı 2004: 206). Bu tanımlamada azınlık kavramı devletin yurttaşları, uyruklarıyla sınırlandırılmıştır; sığınmacılar, yabancılar veya göçmen işçiler tanımın dışına çıkarılmıştır (Preece 2001: 28). Nesnel ölçütlere ek olarak tanım öznel bir ölçüt de içermektedir; "Dayanışma güdüsü". Üstelik Capotorti bir azınlığın gizlice de olsa, özgün kültürel mirasını koruma isteği gösterdiği vurgusunu yapmaktadır (Preece 2001: 28-29).

Alt-Komisyon çalışmalarında öne çıkan bir diğer tanım Kanadalı üye Jules Deschenes'in 1985'te sunduğu azınlık tanımıdır. Capotorti'nin tanımıyla benzerlikler

taşıyan bu tanıma göre azınlık (Çavuşoğlu 2001: 36); “Bir devlette, sayısal olarak azınlık oluşturan ve başat konumda olmayan ve o devletin, nüfusun çoğunluğundan farklı etnik, dinsel veya dinsel özelliklere sahip, birbirleriyle dayanışma duygusu içinde- üstü örtülü de olsa- varlığını sürdürmek için ortak bir iradeyle hareket eden ve amacı çoğunluk ile fiili veya hukuki eşitlik elde etmek olan, bir grup vatandaşıdır” (İnanç 2004: 20).

Her iki tanımda da benzer biçimde kullanılan azınlık tanım ölçütleri, Capotorti'nin etnik, dinsel ve dilsel azınlıklara mensup kişilerin hakları üzerine çalışmasında objektif ve sübjektif ölçütler olarak sınıflandırılmaktadır. İki tanım arasındaki en belirgin fark, Deschenes'in tanımında “fiili ve hukuki eşitlik” amacının açıkça yer almasıdır (Çavuşoğlu 2001: 37).

1.2.1.3. Avrupa Konseyi (AK)

AK bünyesinde sürdürülen çalışmalarda ise iki belge; Konsey'in Danışma Organı niteliğindeki Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu'nun (Venedik Komisyonu) “Azınlıkların Korunması İçin Avrupa Sözleşmesi” önerisi (1991) ile Parlamenter Asamble'nin hazırladığı “Ulusal Azınlıklara Mensup Kişiler Hakkında İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'ne Ek Protokol önerisi (1993) azınlık tanımına yer vermektedir (Çavuşoğlu 2001: 38).

Azınlıkların Korunması İçin Avrupa Sözleşmesi tasarısında (1991) Capotorti'nin tanımının esas alındığı görülmektedir. Buna göre, “azınlık terimi, bir devletin nüfusunun sayısal olarak az olan, üyeleri bu devletin vatandaşı olan ve nüfusun geri kalanından farklı etnik, dinsel ya da dilsel özelliklere sahip olan ve kültürlerini, geleneklerini, dinlerini ya da dillerini koruma isteğiyle hareket eden bir grubu belirtir”. (Kurubaş 2004: 17).

AK bünyesinde diğ er bir tanımlama, Parlamenter Asamble'nin ulusal azınlıklara dair İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'ne ek protokol önerisinde mevcut bulunmaktadır. 1201 sayı ve 1 Şubat 1993 tarihli önerinin 1. maddesinde yer alan tanıma göre, “Bu antlaşmanın amaçları açısından “ulusal azınlık” kavramı, bir devletin ülkesinde ikamet eden ve bundan dolayı o devletin yurttaşı olan, o devletle eskiden beri devam ede gelen, sıkı ve devamlı bağlarını muhafaza eden, ayırt edici etnik, kültürel, dinsel ya da dilsel karakteristikler gösteren, o devletin ya da o devletin bir bölgesinin geri kalan nüfusundan sayıca daha küçük olmasına rağmen, yeterli derecede temsil edilen, kültürleri, gelenekleri, dinleri ya da dilleri dahil olmak üzere, ortak kimliklerini oluşturan unsurları bir arada koruma kaygısıyla harekete geçen kişiler grubudur (Hekimoğlu 2007: 57).

1.2.1.4. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT)

AGİT'in 1995 sonlarına kadarki belgelerinin hiçbirinde azınlık tanımına yer verilmemiştir. Bunun yanı sıra, azınlık kavramının anlamı üzerine pek az tartışma yapılmış olması, AGİT üyesi devletler arasında bu konuda gerçek bir uzlaşma olmadığının göstergesidir (Preece 2001: 30).

AGİT belgelerinde azınlık tanımına yer verilmemiş olmakla birlikte AGİT Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiserliği tarafından kullanılan tanımlar genel hatları itibariyle Capotorti'nin tanımına yakın beyanlar içermektedir. Capotorti'nin tanımından farklı olarak, gayri resmi tanımda göçmenler ve ulusal azınlıklar arasında ayırım yapılmamıştır.

1990'lar azınlık haklarının insan hakları olarak korunmasında önemli bir dönemeç oluşturmakla birlikte, konuya ilişkin bütün uluslararası belgelerde belki de en temel sorun çözümsüz bırakılmış; “azınlık” kavramı tanımlanmadan kullanılmıştır. Tanımsızlık, azınlıklar sorununun siyasi yönü göz önüne alındığında,

devletlere kendi tanımlarını yapma; ülkelerindeki azınlıkların varlığını reddetme ya da azınlık statüsünü dar yorumlama imkanı sağlanmıştır (Çavuşoğlu 2005: 246).

Tanım konusundaki bu belirsizliğin yarattığı sorunlardan ikincisi, “vatandaş olmayanların”, özellikle de yeni azınlıklar olarak nitelendirilen göçmen işçilerin azınlık haklarından yararlanıp yararlanamayacağı sorunudur. Bu çerçevede özellikle önem kazanan konu; ayrımcılık, düşmanlık ve hoşgörüsüzlüğe karşı azınlık hakları içinde yer alan düzenlemelerin bu gruplar açısından da koruyucu etkisidir (Çavuşoğlu 2001: 28). Ayrıca, tanımsal parametreleri henüz netleştirilmemiş, muğlak bir kavram olması nedeniyle azınlık nosyonunun içeriği; o ülkedeki genel inanç ve sürekli uygulama ile temayüz eden örf ve adet kurallarının sınırları içerisinde şekillenecektir (Hekimoğlu 2007: 26).

1.3. Azınlık Olmanın Şartları

Capotorti, azınlık kavramını tanımlarken kullandığı ve aynı zamanda unsur olarak kabul edebileceğimiz ölçütleri “nesnel” ve “öznel” olmak üzere iki grup altında toplamıştır. Nesnel ölçütler; (i) nüfusun geri kalanına göre farklı etnik, dinsel ya da dilsel bir grubun varlığı; (ii) bu farklı grubun nüfusun geri kalanına göre sayıca azlığı; (iii) söz konusu grubun baskın olmayan bir konumda bulunması; (iv) grup üyelerinin yaşadıkları devletin vatandaşı olmalarıdır. Öznel ölçüt ise grup üyelerinin söz konusu farklılıklarını koruma istekleridir (Terzioğlu 2007: 2).

Nesnel ölçütlerden ilki, azınlıkların nüfusun geri kalanından kesin bir şekilde ayrılan etnik, dinsel ya da dilsel istikrarlı bazı farklılıklara sahip gruplar olmalarıdır (Arsava 1993: 47).

Azınlıklar, içinde yaşadıkları toplumdan kültürel, etnik ya da ırksal özellikleri bakımından farklı olan topluluklar olarak tanımlanmaktadır (Ürer 2003: 12). Azınlıklar soy, din, dil ve gelenekler olmak üzere çoğunluktan farklı özelliklere sahiptirler. Farklılık unsurlarından biri olan “soy” ibaresi en az anlamlı olanı olarak görülmektedir. Bunun sebebi siyah-beyaz dikotomisi hariç bu farklılık rahatlıkla göz ardı edilebilir niteliktedir. Kimin hangi soydan gelmiş olduğu çok da rahat anlaşılabilir bir nitelik değildir (Oran 2004: 17).

Azınlık haklarına ilişkin uluslararası belgelerde de, çoğunluğunkinden farklı etnik/kültürel, dinsel ya da dilsel özelliklere sahip kişilerin ortak kimliklerine saygı gösterilmesi ve bu ortak kimliğin korunması amaçlanır (Çavuşoğlu 2005: 247). Özellikle BM Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 27. maddesinde bu normun himayesinden faydalanabilecek olan etnik, dilsel ve dinsel azınlıklardan söz edilmektedir (Terzioğlu 2007: 3).

Nesnel ölçütlerin ikincisi ise sayı kavramıdır. Gerçekte, azınlıkların sayı olarak belirli bir çoğunluk arz etmeleri gerekmektedir. Aksine toplumda sayıca az olan her grup azınlık olduğunu iddia edecek ve karışıklık meydana çıkacaktır. Önemli olan nokta farklı özellikleri koruyabilecek nitelikte bir sayının olmasının gerekliliğidir. Buna karşılık, azınlık grubu çoğunlukla başa baş sayıda olmaz. Böyle durumlarda azınlık-çoğunluk ilişkisinden ziyade farklı iki topluluktan bahsedilmesi gerekir. Ayrıca sayı hususunda bu grupların ülkenin belli bir bölgesinde kümelenmeleri ya da coğrafi dağılımları önemli değildir. Önemli olan nokta toplumda elde edilen sayıdır (Oran 2004: 17).

Nesnel ölçütler arasında yer alan bir diğer olgu ise başat olmama durumudur. Bazı durumlarda belli ülkelerde bulunan ancak çoğunluğu onlardan koruma ihtiyacı hissedilen gruplar mevcuttur. Bu gruplar nüfusu oluşturan diğer bireylere karşı egemen durumda olmamalıdır. Bunun klasik örneği ise ırk ayrımının kaldırılmasından önceki Güney Afrika Cumhuriyeti'dir. Bilindiği gibi burada sayıca az olan beyazlar zenciler üzerinde egemendi. Dolayısıyla bu beyazları azınlık olarak

kabul etmek mümkün değildir. Ancak “başat olmama unsuru” mutlaka baş eĝen anlamına gelmez. Çokuluslu bir toplumda gruplardan hiçbirini başat olmayabilir (Oran 2001: 68).

Azınlık genel olarak hakim yönetimde, hakim olmayan kültürel grupları ifade etmektedir. Burada yine çoğunluk tanımlarının artan önemine vurgu yapılmaktadır. Gerçekte, azınlık-çoğunluk tanımlarının en temel unsuru benzerlerince tanınmış, bağımsız, fiziki alanı üstünde tam yetki ile egemen olan devletlerin hakim olduğu uluslararası ortamdır (Ürer 2003: 24-25).

Nesnel ölçütlerin bir diğer kriteri ise azınlık gruplarının buldukları ülkelerin vatandaşları olması gerekliliğidir. Gerçekte azınlık kavramı yabancı ile vatandaş birbirinden ayırt etmemektedir. Ama yerleşik uluslararası hukukta ayrı bir madde olarak nitelendirilen yabancılar hukuku ister istemez bu durumu ortaya çıkarmaktadır (Oran 2004: 18).

Vatandaş olmayanlar yabancı kabul edilecekleri için yabancılar hukukun kendilerine tanıdığı haklardan faydalanabilirler (Arsava 1993: 49). Bu durumda yabancılar, göçmen işçiler, uyruksuzlar ve mülteciler gibi sosyolojik açıdan azınlık olan gruplar hukuksal açıdan azınlık kapsamı dışında kalırlar. Gerçi bu tartışmalı bir konudur. AK Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi’nde bu konuda açık bir hüküm yer almamış, yine BM İnsan Hakları Komitesi’nin Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi’nin 27. Maddesi’ne ilişkin yorumunda açıkça azınlık bağlamında korunacak kimselerin vatandaş olmalarının gerekmediği belirtilmiştir. Ama devletler genellikle Sözleşme’deki bu boşluğu, konunun kendilerine bırakılması olarak yorumlamış ve uygulamada genellikle sadece vatandaşlarını azınlık olarak kabul etmişlerdir (Kurubaş 2004: 18-19).

Öznel ölçütler arasında yer alan azınlık bilinci ise grubun azınlık oluşturabilmesi için ayrıca bu özelliklerinin bilincinde olması gerektiğini

vurgulamaktadır. Bir grubun kendi özelliklerinin bilincinde olması, grup mensuplarının kendilerini grubun üyesi olarak ve kendilerini grup ve onun özellikleri ile mutabık görmeleri anlamını taşır (Terzioğlu 2007: 3). Azınlığa mensup olmada “bireysel seçim” azınlık tanımının sübjektif unsuruna karşılık gelir ve kişinin kimliği ile ilgili objektif ölçütlere de ayrılmaz bir biçimde bağlıdır. Böyle bir tercihin ve bununla bağlantılı hakların kullanımının herhangi bir olumsuzluğa neden olamayacağına öngörülmesi, devletin kişinin seçimine karışamayacağına bir güvencesi olarak önem kazanır (Çavuşoğlu 2005: 247)

Azınlık grubu, özel niteliklerini, geleneklerini ve değerlerini korumaya istekli olmalıdır. Aksi takdirde bu grubun asimile olmak istediği sonucuna varılabilir ve bu durumda grup azınlık olarak nitelendirilemez. Tanımlarda yer alan dayanışma duygusu da gerçekte bunu ifade etmektedir (Oran 2004: 18). Azınlık nitelendirmesi için daha çok o grubun farklılığını vurgulaması ve dahası bu farklılığı, kültürel ve coğrafi temelde özellikle tarih temelinde örneklendirmesi gerekmektedir (Ürer 2003: 31).

Yukarıda azınlık olmanın ana öğeleri olarak belirtilen beş koşuldaki ilk dördü azınlık olmanın nesnel koşulları, beşinci ve son koşul ise azınlık olmanın öznel koşulu olarak nitelendirilmekte olup, bir ülkede bu koşulların tümünü taşıyan bireyler varsa o ülkede azınlığın da olduğu kabul edilmekte, ülke devletinin bu gerçeği kabul etmesi veya inkar etmesi bir şeyi değiştirmemektedir. Nesnel koşulların tamamının mevcut bulunması durumunda bile, önemli olan öznel koşul yani azınlık bilincidir. Eğer azınlık bilinci yoksa azınlık da yok demektir. Bu son husus da, 1991’de gerçekleştirilen AGİK Cenevre Azınlık Uzmanları Toplantısı’ndan başlayarak uluslararası arenada kabul görmektedir (Saraçlı 2007: 25-26).

1.4. Azınlıkların Temel Hakları, Ödevleri ve Haklarının Sınırları

İnsan haklarından söz etmek, insanın değerinden söz etmek demektir. İnsan hakları alanında gerçekleştirilen koruma ve geliştirme politikaları, aynı zamanda insana verilen değer de aynı oranda yükselmesi ve koruma altına alınması anlamına gelmektedir (Kusy 1999: 299).

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Osmanlı ve Avusturya Macaristan İmparatorlukları'nın tasfiye edilmesiyle birlikte yeni sınırlar ve devletler ortaya çıkmış ve böylece özellikle Orta ve Doğu Avrupa ile Balkanlarda azınlıklar zuhur etmiştir. Şu halde tarihsel süreç içerisinde azınlık kavramı, yeni kurulan ulus devletler içerisinde yer alan ve nüfusun ana kütesinden ayrı dini, etnik ve kültürel kimlik özelliklerine sahip grupları korumak amacıyla ortaya çıkmıştır (Hekimoğlu 2007: 28). Azınlıkların korunması bakımından ele alınması gereken önemli unsurlardan biri azınlık haklarının kapsamıdır. Öncelikle azınlıkların ve bunlara mensup kişilerin hak ve özgürlüklerinin korunmasının, insan haklarının uluslararası korumasının ayrılmaz bir parçası olduğu vurgulanmalıdır (Terzioğlu 2007: 8).

Bugün, BM bünyesinde gerçekleştirilen ve azınlık haklarına yeni bir meşruiyet tanıyan çalışmalara, merkezi ve doğu Avrupa'da siyasi alt-üst oluşlar ve uzlaşmazlıkların hazırladığı azınlıkların korunması Avrupa rejimi kurucu unsurları eklenmektedir. Etnik-kültürel kimliklerin giderek önem kazanmasının doğurduğu çatışmalar, klasik insan hakları hukuku yanında, bu yeni bölünmelerden kaynaklanan uzlaşmazlıkları düzenleyecek farklı bir hukukun, "Azınlık Hakları Hukuku"nun oluşumunu hazırlamakta, oluşmakta olan Azınlık Hakları Hukuku sorunsalı da, uluslararası insan hakları hukuku genel sorunsalından farklı kurulmaktadır (Çavuşoğlu 2001: 21).

Uluslararası hukuk kuralları, siyasal toplumlara yardımcı olan faktörlerden birisidir (Prog 2003: 70). Özellikle, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, uluslararası

insan hakları belgelerinde önemli oranda, farklı olan bireyleri korumaya yönelik eğilimler içeren, tipik normların ötesine yönelen antlaşmaların çoğaldığı gözlemlenmektedir. İnsan hakları genel rejiminden farklı olarak, azınlık bireyelerine yönelik farklı koruma politikalarını öngören bu yeni yaklaşımların çıkış noktaları, genel anlamıyla ve parçacıklı bir yapıyla öngörülen insan hakları normlarının çokkültürlü toplumlarda yetersizliğe uğramasıdır (Trifunovska 2002: 235).

Uluslararası antlaşmalar sayesinde kurulan azınlık rejimlerini, bugün, insan hakları hukukunun ilke ve standartları dışında tanımlamak mümkün değildir. Azınlık hakları, bugün insan hakları hukuku bağlamında kabul edilen ve değerlendirilen bir hukuk alanını ifade ettiğine göre, uygulamanın da bu yönde olması beklenmektedir (Kaya ve Tahranlı 2005: 26).

Çoğu otorite tarafında üçüncü nesil insan hakları olarak adlandırılan azınlık hakları, yalnızca pragmatik niteliğe sahip değildirler. Ahlaken gerekli olduğu varsayılan bu hakların insan haklarına yönelik değerlerin bir uzantısı olduğu görüşü yaygın olarak kabul edilmektedir. Bu görüşten yola çıkarak, azınlık hakları, adil toplumların oluşabilmesi için gerekli olan element olarak nitelendirilmektedir (Blum 2001: 100). Günümüzde, üçüncü nesil haklar olarak tanımlanan azınlık hakları halen daha teorik analizlerde ve tartışmalarda birçok soruya yanıt verememektedir. İnsan haklarına yönelik bu yeni yaklaşım, uluslararası arenada münferit ve küçük müdahalelerce anlamlandırılmaya çalışılmaktadır (Kusy 1999: 303).

Medeni hakların tarihinde, 1960'ların gösterdiği üzere, azınlıklara ilişkin spesifik düzenlemelere gidilmemiştir. Medeni haklara yönelik çabaların değişiminde birincil ilginin ırksal ve etnik çizgiye yönelik çabalar olduğunu görmekteyiz (Marx ve Useem 1971: 82). Ulus devletler bünyesi içerisinde yer alan ve hakim çoğunluktan farklı dilsel, dini veya etnik özelliklere sahip bireylerin, toplumla bütünleştirilmesinde geleneksel olarak izlenen tek kültürlü politikaların başarısızlığa uğraması nedeniyle karşılaşılan sorunlar, azınlık politikaları üzerine tartışmayı alevlendirmiştir (Hekimoğlu 2007: 36).

Günümüzde, azınlık gruplarına yönelik olan antlaşmaların uluslararası standartlara ulaştırılmaya çalışılması yükselen bir seyir izlemektedir. Bu çabaların geniş bölümü, batı demokrasi modellerinde karşımıza çıkan, birkaç ülke tarafından iç hukuklarına adapte edilmiş, dini tolerans ve etnik farklılıklara saygı çerçevesinde sesini duyurmaya çalışmaktadır (Kymlicka 2001: 21). Mevcutta görünen sorunlara yönelik, bu sorunlara hakkaniyetli bir çözüm bulmak için geleneksel insan hakları ilkelerine bir azınlık hakları teorisi eklenmesi gerekmektedir. Böyle bir teorinin zorunluluğu Doğu Avrupa’da ve Eski Sovyetler Birliği’nde kendisini acı bir biçimde hissettirmiştir. Yerel özerklik, sınırların çizilmesi, dil hakları ve vatandaşlığa kabul politikası konularındaki anlaşmazlıklar bölgelerin çoğunu şiddetli çatışmaların kucağına itmiştir. Bu azınlık hakları meseleleri çözülene kadar, istikrarlı bir barışın sağlanacağına ve temel insan haklarına saygı gösterileceğine ilişkin pek umut gözükmemektedir (Kymlicka 1998: 31).

Azınlık hakları, bir ülkede yaşayan azınlık bireylerine devlet tarafından tanınan özel insan haklarıdır. Bu hakların uluslararası standartları karşılıyor veya onun gerisinde kalıyor olması hususu, büyük çoğunlukla, ilgili devletin demokratikleşme düzeyiyle ilgilidir (Oran 2004: 22). Bu haklar, herkesin temel hak ve özgürlüklerden eşit ve ayrımsız bir şekilde yararlanmasını öngören insan haklarından ayrı ve bağımsız bir şekilde düşünülemez. Bir toplumu oluşturan bireyler arasında eşitliğin sağlanması ve herhangi bir gruba veya kişiye karşı ayrımcı davranılmaması, uluslararası hukukun en temel ve vazgeçilmez ilkesidir (İnanç 2004: 16).

Azınlık hakları genellikle azınlık olarak kabul edilen belirli gruplara yöneliktir. Örneğin Türkiye’de sadece Rum, Ermeni ve Yahudi azınlıklar vardır ve ilgili antlaşmalardaki haklardan sadece bu azınlık grupları yararlanabilir. Aynı şekilde Almanya, sadece Alman vatandaşı olan Danimarkalıları, Sorbları, Frizianları, Sinti ve Çingene etnik gruplarını azınlık olarak kabul etmektedir. Bununla birlikte bazı ülkelerin iç hukuklarında genel nitelikli azınlık tanımlarının yapıldığı da

görülmektedir. Böylece tanımdaki şartları sağlayan bütün gruplar azınlık kapsamına girmektedir (Terzioğlu 2007: 7).

Azınlık hakları, egemen devletin meşruluğu kuralının istisnalarının olası istikrarsızlaştırıcı etkilerini en aza indirme çabası olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu güvencelerin altında yatan, azınlıkların mevcut toprak paylaşımına yönelik bir tehdit unsuru olmaktan çıkmalarını sağlamak için, onlara kimi ayrıcalıklar tanımanın gerekli olduğu varsayımı olarak yorumlanabilir (Preece 2001: 18). İnsan ve azınlık haklarında devletin yapıcı tutumunun evreleri aşağıdaki tablodan anlaşılabilir (Oran 2004: 25) ;

Tablo.1 İnsan ve Azınlık Haklarında Devletin Yapıcı Tutum Evreleri

Birinci Evre	İkinci Evre	Üçüncü Evre
Ayrımcılığın Önlenmesi/ Azınlıkların Korunması (Pasif)	Pozitif Ayrımcılık/Olumlu Edim (Aktif)	Yaptırım Uygulamak (Policing)

Daha önce de belirtildiği üzere, günümüzde geleneksel insan haklarına, azınlık haklarını eklemek meşru ve hatta gerçekte kaçınılmazdır. Çokkültürlü bir devlette kapsayıcı bir adalet teorisi hem grup üyelikleri göz önüne alınmaksızın bireylere tanınmış evrensel hakları; hem de belli grup farkına dayalı hakları ya da azınlık kültürleri için ‘özel statüleri’ içermekle yükümlüdür (Kymlicka 1998: 32).

Bilindiği üzere, dünya literatüründe yerini almış olan genel insan hakları teorileri gerçekten de çok genel kalmaktadır. Peki, genel azınlık haklarından söz etmek gerektiğinde karşımıza neler çıkmaktadır (Kymlicka 2001: 23)?

Uluslararası statüde ve hukuki bağlayıcılığa sahip olan azınlık haklarına ilişkin ilk düzenleme 1966 yılında BM Genel Kurulu tarafından kabul edilen “Kişisel ve Siyasi Haklar Sözleşmesi’nin 27. Maddesi’nde yer almıştır. Bu ilk düzenleme;

“Etnik, dinsel ya da dilsel azınlıkların bulunduğu devletlerde, bu azınlıklara mensup kişiler, kendi gruplarının diğer üyeleriyle birlikte toplu olarak, kendi kültürlerinden yararlanmak, kendi dinlerini açıklamak ve uygulamak ya da kendi dillerini kullanmak hakkından mahrum edilemezler” (Kişisel ve Siyasi Haklar Sözleşmesi 1966) ve olarak şekillenmiştir.

Yine BM Genel Kurulu’nun 47/135 sayılı kararıyla 18 Aralık 1992 yılında kabul edilen “Ulusal ya da Etnik, Dinsel ve Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Haklarına İlişkin Bildirge” ise azınlık haklarına yönelik uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde ilk olarak hazırlanan belge niteliğindedir. Ancak bu bildirgenin hukuki bir bağlayıcılığı bulunmamaktadır.

AK’nin ise 5 Kasım 1992 tarihli Bölgesel Diller ve Azınlık Dilleri İçin Avrupa Şartı ve 1 Şubat 1995 tarihli Ulusal Azınlıkların Korunmasına Yönelik Çerçeve Sözleşme kapsamında yapılan düzenlemelerle azınlık hakları şekillenmeye başlamıştır.

Tüm bu verilerden yola çıkılarak günümüzde bir azınlık için üç temel hakkın olduğu öne sürülebilir. Bunlar; azınlık grubu olarak varolma hakkı, eşitlik ve ayırım gözetilmemesi hakkı, azınlık kimliğinin tanınması, kimlik unsurlarının yaşatılması ve geliştirilmesi hakkı olarak ayrılmaktadır.

1.4.1. Azınlık Grubu Olarak Varolma Hakkı

Azınlıkların korunması bakımından uluslararası hukukta ilk olarak, en temel insan hakkı olan yaşam hakkı çerçevesinde öncelikle azınlıkların yaşam ve varolma hakları korunmaya çalışılmıştır. Özellikle fiziksel anlamda varlık hakkı 1948 tarihli “Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Hakkındaki Sözleşme” ile

düzenlenmiştir (madde 1). Sözleşmeye göre soykırım ulusal, etnik, ırksal veya dinsel bir grubu, kısmen veya tamamen ortadan kaldırmak amacıyla: a) gruba mensup olanların öldürülmesi, b) grubun mensuplarına ciddi surette bedensel veya zihinsel zarar verilmesi, c) grubun bütünüyle veya kısmen, fiziksel varlığını ortadan kaldıracakları hesaplanarak, yaşam şartlarını kasten değiştirilmesi d) grup içinde doğumları engellemek amacıyla tedbirler alınması, e) gruba mensup çocukların zorla bir başka gruba nakledilmesi (madde 2) yukarıda sayılan fiillerden herhangi birisinin işlenmesi olarak belirtilmiştir. Söz konusu tanımda geçen “ulusal, etnik, ırksal veya dinsel grup” bazen azınlık statüsünde olabilmektedir. Bu durumda sözleşmenin azınlıkları koruma açısından da işleve sahip olduğunu söylemek mümkündür (Terzioğlu 2007: 8-9).

Azınlık grubu olarak varolma hakkı doğal olarak zaten kabul edilmesi gereken bir insan hakkı olup, azınlıkların fiziksel varlıklarının korunmasını, yani soykırıma, etnik temizliğe uğratılmamaları gibi fiziksel varlığın ortadan kalkmasına yol açacak herhangi bir eyleme karşı korunmalarını içermektedir (Kurubaş 2004: 24).

Çoğunluğu oluşturanlar, azınlıkların sahip olmaları gereken haklara karşı negatif bir tutum sergiliyorlarsa, azınlık grubuna mensup bireyler kendilerine tanınması gerekli olan ancak sahip olamadıkları haklardan dolayı bir zaman sonra ülke politikalarına katılamaz duruma geleceklerdir ve bu nihayetinde ülke içindeki kendi hayatlarına etki edecek olan katılımı gerçekleştirememelerine sebep olacaktır (Plog 2003: 64).

1.4.2. Eşitlik ve Ayrım Gözetilmemesi Hakkı

Azınlık gruplarının toplumun daha zayıf kesimini oluşturması, onları ayrımcılık yasağına karşı korunmasız kılmakta olduğundan, eşit muamele ve ayrımcılık yasağı temeline dayanan bir rejimden yararlanacak olanların azınlık

mensubu bireyler olduğu açıktır. Şu halde azınlık haklarını içeriksel ve işlevsel açılardan anlamlı kılma konusunda ilk akla gelen alt gruplar, azınlık mensubu bireylerin eşit muamele görmesi ile ayrımcı muameleye tabi tutulmamasıdır (Hekimoğlu 2007: 100).

Azınlıkların korunmasında İkinci Dünya Savaşı sonrası egemen yaklaşım, azınlıkların da “herkes” gibi evrensel insan haklarından ve insan haklarının uluslararası korunmasından yararlanması yönünde şekillenmiştir. İnsan hakları hukukunun eşitlik ve ayrımcılık yasası genel ilkeleri, insan haklarının korunması ile birlikte ele alınan azınlıkların korunması sorununun temel ilkeleri olarak görülmüştür (Çavuşoğlu 2005: 241).

“Ayrımcılığın önlenmesi”, “Hukukun eşit himayesi” ya da “Ayrımcılığın yasaklanması” vb. tüm ibareler gerçekte yönetsel ve/veya hukuksal arenada yasanın eşitliğe yönelik olumlu tutumunu talep etmek, eşitliğin pozitif anlayışına vurgu yapmak için kullanılmaktadır (Morawa 2002: 1). Uluslararası ve bölgesel insan hakları hukukunda ayrımcılık yasağı en temel ilkelere biridir. Ayrımcılık yasağı, her belge özelinde farklı bir boyutla ele alınmış olsa da, hemen hepsinde, hiç kimsenin ırk, renk, dil, din, ulusal, etnik veya toplumsal köken temelinde ayrımcılığa maruz kalmayacağı belirtilmiştir (İnanç 2004: 22)

Bireylerin renk, inanç, etnik kimlik, dil ve din açısından ayrımcılığa uğramaları bir arada yaşanan toplumda sosyal ağların kopması olgusunu meydana getirmektedir (Plog 2003: 64). Bir liberal demokrasinin en temel taahhüdü birey olarak yurttaşlarının özgürlük ve eşitliğidir. Bu, grup üyeliklerine bakmaksızın tüm bireyler için temel medeni ve siyasal hakları güvence altına alan anayasal haklar bildirgesinde yansır (Kymlicka 1998: 71). Ayrımcılığın önlenmesi, kişilerin ya da grupların talep ettikleri eşit muameleyi yapmayı reddeden her türlü eylemin engellenmesidir (Oran 2001: 82).

Genel eşitlik hakkı, kanunlar oluşmadan önce, tam anlamıyla toplumdaki tüm farklılıklara hizmet etmemekteydi. Gerçekten de, genel düşünce iki başlık çerçevesinde şekillenmekteydi; eşit durumlar eşitlik yaratır ve eşitsiz durumlar farklılık getirir. Farklılık haklılık üzerine kavramsallaşmış ve ayrımcılığı engellemeye yönelik objektif kriterler mevcut bulunmamaktaydı (Morawa 2002: 2).

Tanımlanan azınlıkların korunmasına ve ayrımcılığın önlenmesine ilişkin ilk devletlerarası antlaşmalar dinsel haklarla ilgili olup Reformasyon Çağı'nın Katolik Protestan çatışmasından kaynaklanmıştır (Aydın 2005: 190).

Bu haklar herkesin temel hak ve özgürlüklerden eşit ve ayrımsız bir şekilde yararlanmasını öngören insan haklarından ayrı ve bağımsız olarak düşünülemez. Bir toplumu oluşturan bireyler arasında eşitliğin sağlanması ve herhangi bir gruba veya kişiye karşı ayrımcı davranılmaması, uluslararası hukukun en temel ve vazgeçilmez ilkesidir. Bireylerin eşitliği, yasalar karşısında eşitlik, temel hak ve özgürlüklerden, kamu hizmetlerinden yararlanmada eşitliktir. Ayrımcı davranılmaması ilkesi ise, bir kişi veya gruba, soyu, rengi, cinsiyeti, ulusal ya da toplumsal kökeni, dili, dini nedeniyle farklı davranılmamasıdır (İnanç 2004: 16).

Azınlık hakları, çoğulcu ve demokratik toplumlarda eşitlik ilkesinin tam ve etkili bir biçimde gerçekleştirilmesi için azınlıklara verilen negatif hakların (herkese tanınan genel haklar) dışındaki pozitif hakları (dezavantajlı gruba tanınan haklar) da içermektedir (Kurubaş 2004: 24). Bu haklar, azınlıkların, "kendileri" olmalarını sağlayan ayırt edici özelliklerini özgürce yaşamalarını olanaklı kılmayı amaçlamaktadır (İnanç 2004: 15).

İlk bakışta, azınlıklara yönelik kullanılan özel hakların, farklı kimliklerinden dolayı onlara bahşedilen bireysel ve politik haklarından dolayı, çoğunluk tarafından ayrımcı bir muameleye tutuldukları düşünülebilir. Gerçekte ise, azınlıklara tanınan

bu özel haklar, ayrımcılık olarak değil, liberal prensiplerin sağlamaya çalıştıkları eşitlik ilkesinin var olmasına yönelik çabalardır (Kymlicka 1992: 140).

Azınlık haklarının 1990'larda eşitlik ve ayrımcılık yasağı genel ilkeleri ile Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin 27. maddesinin "negatif" ifadesinin sınırlarını aşarak "özel haklar" gerektiren yeni standartlar temelinde şekillenmesinde, öncülüğün AGİK tarafından üstlenildiği görülmektedir (Çavuşoğlu 2005: 243). Oran (2001)'a göre azınlık haklarını anlamak için, önce, farklı ama yakından ilişkili iki hak türünden söz edebiliriz:

Negatif eşitlik hakları veya kısaca negatif haklar: Bunlar, bir ülkenin tüm vatandaşlarına tanınan bireysel haklardır. Örneğin yasa önünde eşitlik, siyasal hak eşitliği, dinini uygulama özgürlüğü gibi.

Pozitif haklar: Bu haklar tüm yurttaşlara tanınmaz; yalnızca azınlığa mensup bireylere tanınan haklardır. Azınlık bireyi bunları kendi grubuyla birlikte kullanır; yani bunlar grup haklarıdır. Örneğin Türkiye'de Lozan'a göre yalnızca Gayrimüslimlerin kendi okullarını kurarak buralarda kendi dillerini okutma hakkı vardır.

Eşitlik ilkesini sanki bozar biçimde kimi yurttaşlara böyle "artı" haklar tanınması, doğal olarak "dezavantajlı" olan azınlıkların eşitliğe kavuşmasının başka türlü mümkün olamayacağı gerçeğine dayanır (Oran 2004: 26). Yukarıda da açıklandığı gibi negatif haklar azınlığa mensup kişilerin de çoğunluğun haklarından yararlanmasını sağlamak amacıyla eşitlik ve ayırım gözetmeme ilkelerini içeren kurallardan oluşmaktadır. Pozitif haklar ise azınlığın çoğunluktan farklı olan dil, din ve etnik köken gibi özelliklerini sürdürebilmesine yönelik kuralları kapsamaktadır (Terzioğlu 2007: 9). Dinsel, dinsel, etnik veya kültürel azınlıklara mensup bireylerin devlet eliyle fırsat eşitliğine sahip olması ideali pozitif hakların amacını oluşturmaktadır (Hekimoğlu 2007: 102).

Bu negatif-pozitif haklar ayrımı, uygulamada, "Ayrımcılığın Önlenmesi" ve "Azınlıkların Korunması" adlı, birbirinin tamamlayıcısı iki farklı politikada somutlaşır. Birinci politika birey veya grupların hukuksal eşitliğini sağlamayı yani onlara ayrımcılık yapılmasını önlemeyi amaçlar. İkinci politika ise azınlık birey veya gruplarının, farklı kimliklerini korumalarına yardım yoluyla, gerçek eşitliklerini sağlamaya yönelir (Oran 2001: 25).

İnsan hakları hukukunun klasik eşitlik ve ayrımcılık yasağı ilkelerinin ötesinde pozitif ayrımcılık ilkesi, azınlık hakları normatif sisteminin kurucu unsurunu oluşturur. Azınlık hakları kapsamında pozitif ayrımcılık, çoğunluk ile azınlık arasındaki hukuki ve fiili eşitliğin sağlanması için azınlık kimliğinin korunması temelinde anlam kazanır (Çavuşoğlu 2005: 251).

Azınlıklara karşı, ayrımcılığın ve önyargının kurutulması için pozitif önlemlerin alınması gerektiği açıktır (Kymlicka 1998: 66). Azınlıklara tanınan haklar, eşitlik ilkesi üzerine kurulu “demokratik toplum” çerçevesinde tanınan haklardır. Ancak eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasağı klasik anlayışı dışında, azınlık haklarının niteliğine bağlı “pozitif ayrımcılık” ilkesi de azınlık hakları normatif sisteminin kurucu unsurunu oluşturur. Pozitif ayrımcılık ilkesinin uygulanmasındaki amaç, eşitlik ilkesini azınlıkların hukukla tanınmasını bağdaştırmaktır (Çavuşoğlu 2001: 85). Kuşkusuz, sağlanan hangi koşulların pozitif ayrımcılık yasağının alanını belirlediğini, hangi koşulların uygun olduğunu kategorize edemeyiz. Belki, en azından, eşitlik hakkının baktığı yönün tersinden baktığımızda konu daha iyi anlaşılabilir.

1.4.3. Azınlık Kimliğinin Tanınması, Kimlik Unsurlarının Yaşatılması ve Geliştirilmesi Hakkı

Grup kimliği ve gururu üzerinde odaklanma, her zaman muğlak olmakla birlikte, başlangıçta –ancak asimilasyon ve özgüllükten vazgeçme pahasına resmi yasal eşitlik ve eksiksiz siyasal üyelik sağladığı söylenebilecek- içerme politikasının sınırlarına bir tepki olarak anlaşılabilir. Grup kimliğine ilişkin yeni yorumların geliştirilmesi ve ortaya atılması, en azından yeni kolektif aktörlerin bazıları açısından, kimlik oluşumunda ve toplumsal normların oluşturulmasında rol oynayan toplumsal süreçlere ve iktidar ilişkilerine ilişkin nitelikli bir kendini düşünmeyi taşıyordu (Cohen 1999: 268-269).

Azınlık bireyleri, kendi kimliklerinden kaynaklanan kültürleri kapsamında yaşama ve çalışma hakkına, çoğunluk bireyleri kadar sahip değillerdir (Kymlicka 1992: 140). Teoride, devlet egemenliği, sınırlar ve siyasi açıdan önemli kimlikler arasında kesin bir uyum olduğunu önerse de uygulamada, bu ikisi genellikle çakışmamaktadır. Azınlıklar, kimlikleriyle egemen devletin egemenlik alanı içinde yerleşik olan ve siyasal üyelik tanımlamaları ölçütlerine uymayan siyasal yabancılar olarak tanımlanmaktadır (Preece 2001: 17).

Azınlık unsurlarının korunması, ilgili devletlerin ulusal hukuku ve devletler hukukunun ilgi alanı olmak üzere iki düzeyde sağlanabilmektedir. Uygulama rahatlığı açısından ulusal düzeyde bir korumanın daha etkin olduğu söylenebilir (Bilgin 2007: 134). Devletler tarafından azınlık grubuna sağlanacak olan özel haklar toplumdaki çoğunluk bireylerle eşit seviyede yaşama ve çalışma olanağına kavuşabilmesi için koruma nitelikli haklar olarak ortaya çıkacaktır (Kymlicka 1992: 141-142). Uzun bir süre, azınlık hakları da dahil olmak üzere, insan hakları alanındaki sorunlara eşitlik ve ayırım gözetmeme ilkeleri çerçevesinde çözüm bulunabileceği yaklaşımını gösteren uluslararası toplum, bu ilkelerin tek başına yeterli olmayacağı ve yine bu ilkelere dayanması koşuluyla bazı özel önlemlerin

alınması gerektiği yönünde bir gelişim göstermektedir. Özellikle, kimliğin korunmasıyla doğrudan ilgili olan eğitim, kültür, dil ve din temelindeki özel önlemlerin, siyasal, ekonomik ve toplumsal alanları da kapsayacak şekilde genişletildiği görülmektedir (İnanç 2004: 22).

Azınlık hakları kimliği güçlendirir. Irksal, dini, dilsel ve etnik farklılığa dayalı grupların toplum içinde gerek bireysel gerekse grupsal haklarını koruma amacına yönelik haklardır (Blum 2001: 95). Bazen toplumlarda azınlıklara tanınan hakların yükselmesi bu haklara sahip olan gruplar ile dominant (baskın) grup arasında anlaşmazlıklara neden olur (Blum 2001: 98).

Esasen ilk iki hak, insan hakları bağlamında ele alınabilecek haklarken, bu hak gerçek azınlık hakları bağlamında düşünülebilir. Bu genel hak azınlık mensuplarının asimilasyonunu yasakladığı gibi, onların kimliklerini/farklılıklarını sağlayan unsurlarının tanınmasını, desteklenmesini, hatta teşvik edilmesini içermektedir (Kurubaş 2004: 25). Grup farklılığını koruma açısından dernek kurma, din, ifade, seyahat ve politik örgütlenme özgürlüğünün önemi hiçbir şekilde abartılmış olamaz. Bu haklar bireylerin sivil toplumu oluşturan çeşitli grup ve dernek kurmalarını ve sürdürmelerini, değişen koşullara uyum sağlamalarını ve nüfusun geneli hakkında görüş ve ilgilerini geliştirmelerini sağlamaktadırlar (Kymlicka 1998: 60).

1.4.3.1. Azınlık Dilini Kullanma ve Öğrenme Hakkı

Günümüzde modern demokratik ülkelerin dilsel hakları da kapsayan birçok insan hakkı uygulamalarına saygı göstermeleri beklenmektedir (Varenes 1999: 307). Azınlıkların kendi dillerini kullanma hakkı, azınlık kimliğinin yaşatılması ve korunması açısından özellikle önemlidir (Çavuşoğlu 2005: 254).

Kymlicka (1992)'a göre, azınlık kültürüne sahip bireylere gerçek medeni haklar tanınmadığı müddetçe, liberal görüş açısından önemli eksiklikler ortaya çıkacaktır. Kültürel kimliğin korunmasına yönelik uygulanabilecek olan en iyi yöntem, topluluğun kendi dillerini diledikleri gibi kullanabilme özgürlüklerine sahip olabilmeleridir (Kusy 1999: 303).

Dilsel haklar aynı zamanda birçok insan hakkı –ayrımcılığın önlenmesi-ile de birbirlerine bağlıdır. Bu sayede azınlık bireylerinin değerlerine gösterilen tolerans ile birlikte bir arada yaşayabilme kültürünün yaratılabilmesi ve aynı zamanda entegrasyonun sağlanabilmesi de öngörülebilir (Varenes 1999: 311). Anadili kullanma hakkı sadece özel hayatla sınırlı değildir. İfade özgürlüğü, bilimsel ve kültürel hayata katılma hakkı ve idari makamlarla ilişkiler çerçevesinde de geçerlidir. Ayrıca azınlık dilinde ad ve soyadı kullanma, geleneksel yerel adlar ve sokak adlarının kullanılması da söz konusudur (Kurubaş 2004: 25).

Bir kültürün yaşayıp yaşayamayacağının en önemli belirleyicisi dilinin hükümetin dili –yani devlet okullarının, mahkemelerin, meclislerin, yardım kurumlarının, sağlık hizmetlerinin vb. dili- olup olmadığıdır. Yönetim devlet okullarının dilini kararlaştırdığında, belki de aslında toplumsallık kültürlerinin ihtiyaç duyduğu en önemli desteği sağlamış olur. Çünkü böylelikle dilin ve birlikte getirdiği gelenek ve göreneklerin bir sonraki kuşağa aktarılmasını garanti altına almaktadır (Kymlicka 1998: 178).

Kymlicka (1998)'a göre okulların ve kamu hizmetlerinin dili hakkında verilen kararlar, resmi olarak çeşitli grupların varlığını tanıyarak değil de, sadece her bir siyasi alt birimin demokratik bir temelde kendi dil politikasını oluşturmasına imkan sağlayarak belirlenmelidir. Eğer bir azınlık, söz konusu birimde çoğunluk oluşturuyorsa, anadillerinin o birimde resmi dil olarak benimsenmesine karar verebilir. Ancak bu, devletin onları bir “ulus” olarak resmen tanıdıkları anlamına gelmez. Bu, yerel çoğunluk oldukları için gerçekleşmiştir.

Azınlıkların talepleri, çoğu zaman hatta her zaman, azınlık dilinin kullanılması ve öğretilmesinde (yani kültürel haklarda) somutlaşmaktadır. Burada yapılabilecek şey, bu ve benzer konulardaki tüm yasaklamaların (azınlık dilinde yayının, kültür merkezlerinin ve dil kurslarının engellenmesinin, vb.) istisnasız bütün yurttaşlar için kesin biçimde kaldırılması olabilir. Diğer bir deyişle, yalnızca belli bir azınlığa pozitif haklar tanımak yerine, alt kimlikleri korumayı güçleştiren yasakları bütünüyle ortadan kaldırmak suretiyle negatif hakları alabildiğine genişletmek ve böylece demokrasiyi fazla geç kalmadan yaygınlaştırıp derinleştirmek doğru bir davranış olabilir. Fazla geç kalmadan; çünkü geç kalınırsa çekişme sonucu azınlık bilinci artabilir ve bu kültürel haklardan fazlası yani özerk yönetim ve ayrı devlet talepleri ortaya çıkabilir (Oran 2001: 34).

Azınlık dili eğitime gönderme yapan uluslararası insan hakları belgeleri, bir anlamda belirsiz ve genel içerikli belgeler olmaktan öteye geçememektedir. Bu belgeler, ne bu eğitimin ne ölçüde erişebilir olduğuna özellikle işaret etmekte ne de azınlıklara anadili eğitiminin hangi düzeylerde sağlanması gerektiğini ve bunun nasıl gerçekleştirileceğini düzenlemektedir (İnanç 2004: 128). Azınlık dili eğitimi ile ilgili uluslararası belgelerde, azınlıkların, sadece anadilleri aracılığıyla kendi kimliklerini koruma hakkı olmadığı, bunun yanı sıra devletin resmi dilini öğrenerek daha geniş anlamda ulusal topluma entegre olma ve katılma hakları da olduğu ifade edilmektedir (İnanç 2004: 132).

1.4.3.2. Azınlıkların Kendi Kültürlerinden Yararlanma Hakkı

Demokrasilerde, kültürel farklılıklarla başa çıkmanın önde gelen mekanizmalarından biri bireylerin medeni ve politik haklarını korumaktır. Grup farklılığını koruma açısından dernek kurma, din, ifade, seyahat ve politik örgütlenme özgürlüğünün önemi hiçbir şekilde abartılmış olamaz (Kymlicka 1998: 60). Diğer kültürlerle etkileşimde bulunmayan kültürler değişimden uzak kalırlar. Bu

açmazlardan biri azınlık kültürlerinin hemen hiç değişmeden folklorik birer kültürel miras olarak kalmaları tehlikesidir (Kaya 2005: 49).

Bu çerçevede azınlıklar kültürel kimliklerini korumak ve geliştirmek için kendilerine ilişkin iletişim araçlarıyla bilgi ve düşüncelerini ifade etme, bilgi alma ve yayma hakkına sahiptirler. Bunun için azınlıklar kendi eğitim kurumlarını kurma, kendi dilini, tarihini ve kültürünü araştırma ve ürünlerini yayma, edebiyat ve diğer sanat dallarında serbestçe ürün verme, geleneksel bayram ve festivallerini kutlama, kütüphane, müze, tiyatro, konser, basın-yayın, radyo-tv gibi çeşitli araçlarla kültürünü yayma ve bütün bu amaçlarla ayırım gözetilmeden örgütlenme özgürlüğünden yararlanma hakkına sahiptirler (Kurubaş 2004: 25).

Kültürel fark, aynı zamanda kimliğin temelini oluşturmaktadır. Ayrıca bu ayırım toplumun doğasına da uymaktadır (Aydın 2005: 192). Küçük sosyal grupların ve onların kültürlerinin himaye altına alınması karmaşık yasal mekanizmaların faaliyete geçirilmesi ve hassas hukuki dengelerin kurulması sayesinde mümkün olabilir. Ulusal çapta kurulması öngörülen bu dengenin aynı zamanda uluslararası hukuk düzeni ile de çelişmemesi gerekmektedir (Toggenburg 2004: 3)

1.4.3.3. Azınlığın Kendi Dinini Açıklama ve Uygulama Hakkı

Azınlık gruplarının belki de en çok tartışma yaratan talebi, dinsel pratikleri temelinde onları dezavantajlı duruma düşüren yasalar ve düzenlemelerden muafiyettir (Kymlicka 1998: 67). Din ve inanç özgürlüğü bugün evrensel düzeyde tanınan bir hak olduğu için dinsel azınlıklar bakımından genellikle önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaz. Bununla birlikte bir dinsel azınlık aynı zamanda etnik ya da dilsel azınlık oluşturuyorsa, bu hakka ilişkin bazı sınırlamalarla ya da ihlallerle karşılaşabilmektedir. Özellikle bazı dinsel uygulamaların, devlet yasalarıyla çatışması söz konusu olabilir. Bu durumda dinsel uygulamaları nedeniyle

dezavantajlı duruma düştüklerini, bazen hayat tarzlarının bazen de hayat şanslarının etkilendiğini ileri süren azınlıklar, bazı yasalardan bağışık tutulmak isteyebilirler (Kurubaş 2004: 26).

Birçok etnik grup ve dinsel azınlık, kültürel pratikleri konusunda çeşitli kamusal destek ve yasal tanıma biçimleri istemişlerdir. Bunlar, okullarda iki dilli eğitimin ve etnik araştırmaların mali olarak desteklenmesinden, dinsel uygulamalarda kendilerine zorluk çıkaran yasalardan muaf tutulmaya kadar uzanmaktadır (Kymlicka 1999: 225).

1.4.3.4. Azınlıkların Kamusal Yaşama Katılma ve Uluslararası İlişkiler Kurma Hakkı

Azınlıkların, Self-determinasyon ve özyönetim hakkı taleplerine karşılık geldiği açıkça görülebilen, kamusal yaşama katılma ve uluslararası ilişkiler kurma hakları konusunda, özellikle 1990'lerden sonra bir takım önemli gelişmeler gözlenmiştir (Bilgin 2007: 121).

Ulusal azınlıklara mensup kişilerin kolektif yaşamı, uluslararası belgelerde ifade dildiği gibi birlikte hareket etmeleri, pek çok faaliyet ve çalışma alanında ifadesini bulur. Varlıkları azınlık kimliğinin korunması ve geliştirilmesi açısından yaşamsal öneme sahip olan hükümet dışı örgütlerin, derneklerin ve kurumların yaşaması önemlidir ve bu tür oluşumların varlığı, sivil toplumun ve devletin demokratik değerlerinin gelişmesine yarayan faydalı oluşumlar olarak değerlendirilir (Ulusal Azınlıkların Dil Haklarına İlişkin Oslo Tavsiyeleri Açıklayıcı Notu).

Özellikle azınlıkları etkileyen konularda karar alma süreçlerine etkin katılım demokratik sürecin temel bileşenidir (Lahey tavsiyeleri açıklayıcı notu). Grupların

temsil hakları, grupların görüş ve çıkarlarının sıklıkla politik süreçte etkili bir biçimde temsilini imkansız kılan, sistemden kaynaklanan bazı dezavantajlara ya da engellere bir karşılık olarak savunulmaktadır. Bu haklar, baskıya ya da sistematik bir dezavantaja bir karşılık olarak görüldüğü müddetçe, haklı olarak, özel temsil ihtiyacının artık mevcut olmayacağı bir topluma erişme yolunda geçici bir önlem, siyasal “müspet eylem”in bir biçimi olmanın ötesine geçemeyecektir. Toplum baskıyı ve dezavantajı ortadan kaldırmaya çalışacak, böylelikle de bu haklara duyulan ihtiyacı kaldıracaktır (Kymlicka 1998: 69).

Azınlık mensuplarının kültürel, dinsel, toplumsal, ekonomik ve kamusal yaşama tam olarak katılmaları, bu çerçevede azınlıkların yaşadıkları bölgelere ya da kendilerini ilgilendiren işlere ilişkin ulusal ya da yerel karar mekanizmalarına etkili katılımı, ayrıca kendi şirketlerini kurarak yönetme hakkı söz konusudur. Özellikle bir azınlığın karar alma mekanizmalarına katılması kimi zaman idari kimi zaman siyasi özerkliği beraberinde getirebilmektedir (Kurubaş 2004: 26). Siyasal eşitlik prensibi, yalnızca siyasal süreçlere katılmadaki eşitliğe vurgu yapmaz, aynı zamanda eşit haklara da sahip olunması gerektiğini öngörür (Plog 2003: 57).

Katılımın mümkün olduğu ortak etkinliklerin çeşitliliği bizzat bireylerin farklılaşmasına önemli bir katkı sağlar. Bu farklılaşma kendini geliştirmenin bir işaretidir. Kişinin etkinliğe girme ve başkalarıyla bir araya gelme konusunda böylesine çok yönlü bağlamın bulunması, bir dizi farklı yetinin ifade edilmesine ve işlenmesine olanak verir (Gould 1999: 260).

Özel temsil haklarının “ezilen gruplar”ı kapsayacak biçimde genişletilmesi gerektiğini belirtmektedir; çünkü bu gruplar siyasal süreçte dezavantajlı durumdadır ve çözüm ezilen grupların açık olarak tanınmasına ve temsil edilmesine yönelik kurumlaşmış araçların en azından kısmen sağlanmasından geçmektedir (Kymlicka 1999: 227).

Kuşkusuz, hiçbir bakış açısının dışlanmayacağı şekilde her grubun sivil ve siyasal toplumun kamusal alanlarına eşit koşullarda katılımını sağlayan önlemler, kamu içindeki farklı bireysel ve kolektif kimliklerini ortaya koymaları, korumaları ve daha da geliştirmeleri için insanları –“söz hakkı” yoluyla- güçlendirmenin önemli bir yoludur. Demokratik kamusal alanlarda söz hakkı ve katılım elbette farklılığı korumaya yardımcı olabilir (Cohen 1999: 290). Bu haklar bireylerin sivil toplumu oluşturan çeşitli grup ve dernek kurmalarını ve sürdürmelerini, değişen koşullara uyum sağlamalarını ve nüfusun geneli hakkında görüş ve ilgilerini geliştirmelerini sağlar. Bu ortak yurttaş haklarından doğan koruma toplumdaki birçok meşru farklılık biçimleri için yeterlidir (Kymlicka 1998: 60).

Azınlık bireyleri ayırım gözetmeksizin, kendi gruplarının üyeleriyle ve başka azınlık bireyleriyle ve bunun gibi sınırların ötesinde ulusal ya da etnik kökenleriyle, dilleriyle ya da dinleriyle bağlı oldukları başka devletlerin içindekilerle özgür ve barışçı ilişkiler kurma ve sürdürme hakkına sahip olmanın yanı sıra ve bu çerçevede hareket eden hükümet dışı kuruluşların faaliyetlerine de katılabilirler (Kurubaş 2004: 27).

1.4.3.5. Eğitim Hakkı

Bir insan hakkı olarak beyan edilen eğitim hakkı, azınlık grubuna dahil bireylerin tümünü kapsayan bir haktır. Azınlık haklarına ilişkin belgelerde, eğitim hakkı, diğer haklara nazaran daha merkezi bir tutum izlemektedir (Thornberry ve Gibbons 1997: 115). Uluslararası standartlarda, azınlıkların kendi dillerinde eğitim haklarına sahip olmaları, onların değerlerini ve dünya görüşlerini, gelecek nesillere aktarmalarında, bu sürecin en temel yol olduğu belirtilir (Thornberry ve Gibbons 1997: 117). Gerçekten de, eğitim hakkı, ailenin devamı, kültürel çoğalma, toplumsallaşma ve kimlik oluşumu için, başat faktör olarak nitelendirilmektedir. Burada önemli olan nokta, azınlık grubunda, kendi eğitimlerine devam edebilmeleri

için, kendilerine ait eğitim kurumlarına sahip olmalarının onların negatif oluşumlardan uzak tutulmasının amaçlanmış olmasıdır (Henrard 2000: 394).

Szepe (1997)'e göre ise azınlıklara tanınacak olan eğitim hakkının niteliği; azınlık değerlerinin (Kültür-Bilinç-Kurallar) bir diğer nesile aktarılması, iş hayatına uyum ve eşit hakların garantisi olmak üzere üç başlık altında toplanır.

Devletlerin bu konudaki temel ve asgari yükümlülüğü yukarıda anılan azınlık haklarının tanınmasıdır. Fakat gelişmekte olan niteliğine bakıldığında aslında devletlerden daha çok şey istendiği söylenebilir. Devletler, azınlık haklarının kullanımında olumsuz müdahalelerden kaçınmanın yanı sıra, tüm bu hakların kullanılmasını kolaylaştıracak gerekli önlemleri almakla, hatta bu hakların kullanımını destekleyerek teşvik etmekle de yükümlüdürler. Dolayısıyla gelinen aşamada, devletlerin edilgen tutumuna karşı çıkılarak, azınlık haklarının temel uygulayıcısı olmalarını istenmektedir (Kurubaş 2004: 27).

Eğitim hakkının azınlık bireylerine tanınmasında bazı sorunlarla da karşılaşılmaktadır. Öncelikli olarak toplumdaki çoğunluk bireylerinden farklı bir eğitime tabi tutulan azınlık bireyleri diğerleriyle bütünleşmede sorunlar yaşayabilmekte, iş bulma konusunda aksaklıklarla karşılaşılabilen ve bu eğitimi verebilecek niteliğe sahip öğretmenlere ulaşılmakta sorunlar ortaya çıkmaktadır (Szepe 1997: 109).

1.4.3.6. Kolektif Haklar

Azınlık haklarının tanınması, etnik sorunların çatışma doğurucu özelliğini pasifleştirici bir yöntem olarak düşünülmektedir. Bu kategori hakların “azınlığa mensup kişilerin” bireysel hakları olarak ifadelendirilmesi ve azınlık haklarının karşı

ağırlığı olarak ülke bütünlüğünün korunması üzerindeki vurgu, kültürel haklar boyutundan siyasi haklar boyutuna geçişi sağlayacak ya da self-determinasyon hakkı ile ilişki kurulması yolunu açacak “kolektif haklar” anlayışına karşı bir önlem olarak kullanılmaktadır (Çavuşoğlu 2005: 241).

Azınlık haklarının korunması konusunda temel sorunlardan biri, korunacak olan hakların öznesinin belirlenmesinde ortaya çıkmaktadır. Korunan hak, tek tek azınlık grubun üyelerine tanınabildiği gibi, azınlık grubun tümüne yönelik olarak, kolektif nitelikte de tanınabilir. Ancak azınlıkların toplu kimliklerini sürdürmek ve korumak için talep ettikleri haklardan kolektif nitelikte olanlar, şu an dünyada hakim olan liberal hukuk sisteminde çeşitli yönleriyle tartışılmakta, bireysel hakların gördüğü genel kabulü görmemektedir (Bilgin 2007: 92).

Bu açıdan hassas nokta ise, kolektif hakların yerel özerklikten ayrılıkçılığa kadar varan talepleri beraberinde getireceği endişesidir. Ancak “azınlık mensubu kişilerin” kültürel kimliğinin korunması amacıyla tanınan haklar, devletlerin bu alandaki pozitif yükümlülükleri ve asimilasyon yasağı ile birlikte düşünüldüğünde, “grubun varlığının” korunması sonucunu doğurur ve azınlık haklarına ilişkin bütün uluslararası belgelerde özne birey olsa da, haklar kolektif boyut taşır (Çavuşoğlu 2005: 241).

Etnik ve kültürel farklılık “çokkültürlü yurttaşlık” olarak tanımlanmaktadır. Farklı kültürel değerleri yalnızca bireysel bakış açısıyla tanımlamayan ancak bireyselliğin de belirtilmiş olduğu bir yaklaşımdır. Çokkültürlü yurttaşlığın literatürdeki gelişimine bakıldığında, çoğunlukla azınlıkların grup hakları ve spesifik hakları üzerinde özdeşleştiğini görürüz (Soutphommasane 2005: 401-402). Son yıllardaki araştırmalarda insan hakları kapsamında ortaya çıkan yeni trend “dayanışma hakları” olarak tanımlanmaktadır. Bu hakların spesifik olarak anlamları “kolektif haklar” olarak nitelendirilmektedir (Kusy 1999: 302).

Uluslararası belgelerde, bireysel hak-kolektif hak ayırımında yaşanan doktrin ikilemi, nispeten daha yumuşaktır. Bu konuda düzenlenmiş belgeler incelendiğinde, bir takım kolektif hak kullanımlarından bahsedildiği, ancak bunların bireysel hak olarak değerlendirildiği görülmektedir (Bilgin 2007: 99). Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin 27. maddesinde, azınlıklarla ilgili BM Bildirgesi'nin 3/1. maddesinde ve AGİK Kopenhag Belgesi'nin 32/6. paragrafında, azınlığa mensup kişilerin “kendi gruplarının diğer üyeleriyle birlikte toplu olarak” azınlık haklarını kullanabilecekleri belirtilir. Ancak bu ifade, tanınan hakların kolektif haklar olarak nitelendirilmesine dayanak sağlamaz. İnsan Hakları Komitesi, 27. maddeye ilişkin Genel Yorumu'nda, bu maddenin de Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin III. Bölüm'ünde yer alan diğer maddeler gibi bireysel hakları koruma altına aldığını açıklamıştır (Çavuşoğlu 2005: 248).

Aynı durum AK'nin Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmesi için de geçerlidir. Uluslararası alanda azınlık haklarına ilişkin en önemli hukuksal belge olarak kabul edilen Çerçeve Sözleşme “Bir ulusal azınlığa mensup olan her kişi...” ve “Ulusal azınlıklara mensup olan kişiler...” girizgahlı ibareleri ile kişilere ya da topluluk üyesi bireylere azınlık haklarını tanıma yoluna gitmektedir (Hekimoğlu 2007: 67).

Hekimoğlu (2007)'na göre uluslararası alanda istikrar ve barışın korunmasının yolu farklı kültür, dil, din veya etnik kökenlerden oluşan bir millete sahip olan devletlerin ilkel, kabileci bir zihniyetle mini devletlere parçalanması değil, azınlıkların temel hak ve hürriyetlerinin içinde buldukları ulus devletin bütünlüğü içerisinde en ileri düzeyde gerçekleştirilmesiyle sağlanabilir. Kolektif haklar, üyelerinin dışında belli bir varlığa ve kimliğe sahip olan “grup/topluluk”un fiziksel varlığını ve farklı kimliğini korumayı amaçlar; grubun hayatta kalmasını güvence altına alır. Bu nedenle de, bu tür hakların ancak “topluluk”un kendi kimliğini korumak ve geliştirmek için kendi kurumlarını oluşturması yoluyla etkili olarak kullanılabilmesi ileri sürülmüştür (Çavuşoğlu 2005: 249).

Azınlık gruplarına kolektif hakların verilmesi, söz konusu azınlık grubun üyelerinin bireysel özgürlüklere ulaşabilmeleri açısından önemlidir (Kaya ve Tarhanlı 2005: 15). Modernitenin liberal bireyi esas alan azınlık hakları yaklaşımıyla bir taraftan çağımızın en önemli üçüncü kuşak insan haklarından sayılan kültürel haklar bağlamında bireysel azınlık haklarından vazgeçilmemiş olacak, ama öte taraftan; bireylerin anadil, etnik köken ve dinsel inançlarına bakılmaksızın eşit değerde ve eşit itibarda Cumhuriyet vatandaşları olarak muamele görmesi esasına uygun davranılmış olacaktır. Esasen azınlık haklarıyla amaçlanan toplumun dil, din, etnik köken ya da ırk temelinde cemaatlere bölünerek atomize edilmesi değil, hür ve özerk bireylerin baskın çoğunluktan farklı kültürel kimlik özelliklerine saygı gösterilmesinin sağlanmasıdır (Hekimoğlu 2007: 69).

Kolektif haklar öğretisi aslında mistik bir öğretilerdir; bu mistizmin özü de, toplumu veya topluluğu kendisini oluşturan bireylerin dışında ve üstünde bir süper organizma veya doğüstü bir varlık olarak görmek olarak görmek oluşturmaktadır. Bu çerçevede, toplulukların veya kolektivitelerin hakları gibi görünenler aslında bireylerin haklarıdır veya bireylerin başkalarıyla birlikte kullandıkları haklardır (Erdoğan 2001: 145) Grup temsil hakları genellikle, grupların görüşlerinin ve çıkarlarının etkili bir biçimde temsil edilmesini olanaksız kılan siyasal süreçteki sistemsel engelle bir tepki olarak savunulmaktadır (Kymlicka 1999: 227).

1.4.3.7. Self-Determinasyon Hakkı

Ulusun yurttaşlık ve etnik ölçütlere göre farklı yorumlarının olması anlamlıdır. Batı Avrupa devletlerinin yurttaşlık kimliği üzerine yükseldiği iddia edilirken, Orta ve Doğu Avrupa Devletlerinin ise etnik kimliği temel aldığı söylenmekteydi. Bu farklılığın, Batı Avrupa ülkelerinin siyasal istikrarının, Orta ve Doğu Avrupa devletlerindeki istikrarsızlık ve huzursuzluğun kaynağı olduğu iddia ediliyordu. Daha da önemlisi, ulusun kendi kaderini belirleme hakkının aynı

derecede değişken olmasına neden olmaktadır; bu hak etnik ulusun mu, yoksa yurttaş ulusun mu hakkıydı (Preece 2001: 13)?

Uluslararası belgelerde “halklar”a tanınmış olan self-determinasyon (kendi kaderini tayin) hakkının, azınlıkların da kullanabileceği bir hak olup olmadığı azınlık haklarına ilişkin temel sorunlardan bir diğerini oluşturur. Sorunun bir yönü de, self-determinasyon hakkının içeriği ile ilgilidir (Çavuşoğlu 1999: 65).

1) İç self-determinasyon: 1789'la ortaya çıkmıştır. Halkların kendi rejimlerini (siyasal, ekonomik, vs.) özgürce seçmeleri anlamına gelir (Oran 2005: 127).

2) Dış self-determinasyon: Bu anlamı ikiye ayırmak gerekir:

a) Sömürgelerin bağımsızlığa kavuşması: W.Wilson'un 14 ilkesi'ne (1920) kadar götürülebilirse de, BM'nin kurulmasından sonra ve özellikle de 1960 yılı sularında uygulama düzeyine çıkmıştır. Sömürgelerin, sömürgeci ülkeden bağımsızlaşması (dekolonizasyon) anlamına gelir. Tarihine dikkat edilecek olursa, 1966 İkiz Sözleşmeleri'ndeki anlamı da budur.

Self determinasyonun asıl anlamını oluşturan dekolonizasyon uygulamasına gelince: Her halkın self-determinasyon hakkı vardır, bu halk bir mekanın tüm halkıdır; bu halk bu hakkını bağımsızlığa ulaşarak kullanır; ondan sonraki bölünmeler self-determinasyon hakkına girmez. Yani, self-determinasyon yalnızca sömürge halklarının hakkıdır (1960 BM Genel Kurul kararı no.1514). Bir ülkenin "Sömürge" sayılması ve dolayısıyla self-determinasyon hakkına sahip olması için iki ölçütün bir arada bulunması gerekir: a) Sömürgeci ülke ile sömürgesi arasında ülkesel kopukluk olacaktır; b) Sömürgeci ile sömürge arasında etnik farklılık olacaktır (1960 BM Genel Kurul kararı no.1541).

b) Ayrılma: Sömürge durumunda olmayan, bağımsız olan ülkelerden ayrılma ve kendi bağımsız devletini kurma anlamına gelir. Bu anlamdaki self-determinasyon, teori ve pratikte meşru kabul edilmez (Oran 2005: 128)

Bir devletten ayrılma yoluyla gerçekleştirilecek yeni bir devletin durumunun, self-determinasyon hakkının kullanılması biçiminde değerlendirilmemesinin temel nedeni uluslararası hukukta bugün yerleşmiş bir ilke olarak kabul edilen devletin ülkesinin bütünlüğü ilkesinin varlığıdır (Pazarıcı 2004: 143).

Kendi geleceğini belirleme hakkının bir siyasi oluşuma varmak üzere savunulması ve icrası, uluslararası hukuk terminolojisiyle bu hakkın dış cephesini ya da boyutunu ifade eder. Geçen yüzyılda kurulmuş birçok devletin resmi görüşü, böyle bir durumun ilanı ile artık bu hakkın icrasının da tamamlandığı, siyasi ve hukuki anlamda, bir daha böyle bir hakkın kullanımı için çaba gösterilmesinin olanaksız olduğu yönündedir (Kaya ve Tarhanlı 2005: 22).

Azınlık hakları ile self-determinasyon hakkı arasındaki niteliksel fark; kültürel, ekonomik ve siyasi alana ilişkin bütün hakları içinde barındıran self-determinasyon hakkının, özünde, siyasi statüyü belirleme hakkı olması, azınlık haklarının ise kültürel kimlik hakkı çerçevesinde şekillenmesidir. Ancak bu ayrım, daha çok, “ayrılma hakkını” da kapsayan self-determinasyon hakkının dışsal boyutu ile ilgili olarak bir anlam taşır (Çavuşoğlu 2005: 250).

Azınlık haklarına ilişkin uluslararası belgelerin tümünde yer alan “ülke bütünlüğünün korunması” vurgusu, ayrılma hakkı boyutuyla self-determinasyonun azınlık hakları içinde olmadığına açık göstergesidir. Bununla birlikte, azınlık mensubu kişilerin kültürel kimliğinin korunması amacıyla tanınan haklar, devletlerin bu alandaki pozitif yükümlülükleri ve asimilasyon yasağı ile birlikte ele alındığında “grubun varlığının” korunmasını sağlayan kolektif bir yön de taşır. Bu bağlamda self-determinasyonun içsel boyutunun azınlıklarla da ilişkilendirildiği görülür. İç

self-determinasyon hakkının, eşit siyasi katılım hakkı ötesinde, azınlıklar için kendileri ile ilgili konularda karar verici olmalarını sağlayacak siyasi özerkliği gerektirdiği ileri sürülmüştür (Çavuşoğlu 2005: 250).

Sonuç olarak self-determinasyon terimi sömürge halklarıyla ilgilidir. Sömürge sınırları yeni ülkelerin de sınırlarıdır, azınlıklar bu sınırları parçalayıp devletten ayrılma hakkına sahip değildir; en azından uluslararası hukuk onlara bu hakkı vermez. Bunun mantığı ise şudur: bir defa, ekonomik ve siyasal yeterliliğe sahip olmayan devletler uluslararası ilişkilerde kaos yaratır; ikincisi, zincirleme tepki en homojen (aşiret, klan, sülale) ortaya çıkana dek devam edebilir. Diğer yandan, şurası da çok önemlidir ki, ayrılmayı seçen her etnik grup sadece kendi kaderini değil, ayrıldığı birimde kalanlarınkini de “tayin” etmiş olacaktır (Oran 2001: 112).

Uluslararası hukuk metinlerinde, kendi geleceğini belirleme hakkının öznesi olarak “halk” terimine yer verilmesi, bütüncül bir anlama sahip olarak kabul edilebilir. Dolayısıyla, ülkedeki tüm insan topluluğunun belirleyeceği bir genel uzlaşma hali veya toplayıcı bir iradenin tezahürü, halkın kendi geleceğini belirleme hakkının icrası bakımından uygun görülebilir. Uluslararası hukukta ve insan hakları hukukunda, kendi geleceğini belirleme hakkının öznesi olarak “halk” kabul edilir. Pozitif hukuk belgelerinde de yer verildiği şekliyle azınlık toplulukları, kendi geleceğini belirleme hakkının öznesi olarak kabul edilemez. Veya diğer bir deyişle, kendi geleceğini belirleme hakkı, azınlıkların doğrudan doğruya talep edebileceği bir hak olarak nitelenemez (Kaya ve Tarhanlı 2005: 25).

1.4.3.8. Azınlık Haklarının Sınırları

Azınlıklar vatandaşı oldukları devlete sadakat göstermek ve vatandaşlık ödevlerini yerine getirmek zorundadırlar. Bu nedenle de bu hakları kötüye kullanmamaları gerekir. Yani azınlıklara tanınan bu haklar egemen eşitliğe, ülkesel

bütünlüğe ve siyasal bağımsızlığa aykırı herhangi bir faaliyete yetki verir biçimde yorumlanamaz ve kullanılamaz. Öte yandan, azınlıklar bu hakları kullanırken, ulusal mevzuata, başkalarının haklarına ve özellikle çoğunluğun ve diğer azınlık gruplarının haklarına saygı göstereceklerdir (Kurubaş 2004: 27-28).

İnsan hakları uluslararası normatif sistemlerinde, özellikle de İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'nde, hakların sınırlandırılmasında kullanılan iki genel kayıttan ilki kamu düzeni genel kaydı, diğeri hakları kötüye kullanma yasağıdır. Olağanüstü durumlarda ise, devletlerin, tanınan haklar aykırı önlemler (derogation) alabilmesi öngörülmektedir. Ancak, bu durumda bile, olağanüstü “yasallık”ta şartlara uygunluk aranır (Çavuşoğlu 1999: 112).

Bu hakların sınırlandırılmasına gelince, azınlıklara yüklenen hakların kötüye kullanılmaması ödevi aynı zamanda bir sınıra da işaret etmekte, dolayısıyla haklar kötüye kullanıldığında askıya alınması söz konusu olabilmektedir. Öte yandan azınlık hakkının kullanımı, başkalarının hakkının engellenmesine yol açmamalıdır. Örneğin, bir azınlık grubunun çoğunlukta olduğu bir bölgede, kendi dilinde eğitim yapmaları ya da resmi işlemlerinde kendi dillerini kullanmaları, azınlığa mensup olmayan bireylerin haklarını sınırlamamalıdır.

Azınlık hakları, genel olarak meşru kabul edilen, yasayla öngörülmüş ve demokratik bir toplumda kamu güvenliğinin, sağlığının ve ahlakının korunması amacıyla sınırlandırılabilir. Ayrıca, ulusun yaşamını tehdit eden ve varlığı resmen ilan edilen olağanüstü durumlarda, ayırım gözetmeksizin durumun gerektirdiği ölçüde askıya da alınabilir. Bu durum geçici niteliktedir. Olağanüstü durum kalkınca uygulama sona erer (Kurubaş 2004: 28).

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDAN GÜNÜMÜZE AZINLIKLARIN KORUNMASI¹

2.1. Gayrimüslim Teb'a ve Millet Sistemi

600 yıllık tarihi boyunca, geniş toprakları üzerinde yirmi farklı etnik gruptan, dört ayrı din mensubunu yönetmiş olan Osmanlı devletinin tarihi içinde Müslüman olmayan topluluklar ayrı bir önem taşımaktadır (Ercan 2000:396). Osmanlı topraklarında Müslümanlarla Müslüman olmayan topluluklar birlikte yaşamış, özellikle klasik dönemde bu birlikte yaşayış barış ve huzur içinde geçmiştir (Ercan 2000:397). 600 yıl varlığını koruyan Osmanlı devletinin en büyük özelliklerinden birisi de çokuluslu bir imparatorluk olması ve farklı etnik kökenlere ve dinlere sahip olan insanları sorunsuzca yönetebilmesidir (Akyılmaz 2001:671).

Osmanlı düzeni, farklılıklar üzerine kurulu bir düzen olarak karşımıza çıkmaktadır. Modern öncesi Osmanlı'da “aynılık” ya da “benzerlik” yerine “farklılık” esas alınmaktadır. Bu “mozaik toplum modeli”, inanç farklılıklarına göre biçimlenmiş ve yasalarla korunmuştur. Bu model sosyo-kültürel ve dini planda çoğulcu bir nitelik taşımaktadır (Eryılmaz 2000:417). Osmanlı'da çoğulculuk, kelimenin tam anlamıyla farklılığı koruma ve sürdürme biçiminde anlaşılmalı ve uygulanmıştır. Osmanlı toplum modelinde, toplumun çeşitli dini ve kültürel kesimleri bir araya gelmekte, fakat kendileri olmaktan çıkmamaktadırlar. Her grup kendi dinini, dilini, fikirlerini ve yaşama biçimini muhafaza etmektedir. Gruplar,

¹ Günümüzde yaygın olarak kullanılmakta olan azınlık kavramı modern zamanların ürünü olmakla birlikte Osmanlı hukuk sisteminde azınlık kavramı yer almamaktadır. Osmanlı İmparatorluğu döneminde gayrimüslim vatandaşlar olarak tanımlanan bu grup Lozan anlaşması ile birlikte ekalliyetler olarak tanımlanmaya başlanılmıştır.

Osmanlı siyasi yönetimi içinde yan yana, fakat karışmadan yaşarmaktadırlar (Eryılmaz 2000: 417).

Osmanlı imparatorluğunda azınlıkları incelemeye başlamadan önce bu denli çeşitli unsurları Osmanlı İmparatorluğu'nun yüzyıllarca başarıyla yönetmesinin altında yatan en önemli unsur durumundaki "Millet Sistemi" kavramının az da olsa üzerinde durmakta fayda vardır.

2.1.1. Millet Sistemi

Rum nüfusun yoğun olarak bulunduğu bir coğrafyada teşekkül etmelerinden dolayı daha kuruluşunun ilk yıllarından itibaren başka din ve milletten insan gruplarıyla temas içerisine giren Osmanlılar, devletlerinin zamanla İmparatorluğa dönüşmesi ve bunun sonucunda da İmparatorluk içerisinde barındırılan unsurların gittikçe farklılaşmasından dolayı "Millet Sistemi" adı verilen ve Osmanlı İmparatorluğu topraklarında yaşayan toplulukların din ve mezheplerine göre sınıflandırılıp yönetilmesi anlamına gelen ilkeyi II. Mehmet döneminden itibaren uygulamaya başlamışlardır (Saraçlı 2007: 114).

Fethettiği bölge halklarını kültürel anlamda bütünleştirmek (İslamlaştırmak veya Türkleştirmek), pre-modern İmparatorluklardan farklı olarak, Osmanlı İmparatorluğu'nda bir devlet geleneği olarak uygulanmamaktaydı. Yöneticiler kendilerine Türk veya Müslüman değil Osmanlı diyorlardı. Osmanlı'da, 19.yy'da ulusçuluk tanınmıncaya kadar, milletlerin saf dinsel nitelikleri ön plandaydı. Dolayısıyla Osmanlı millet teşkilatı etnik ve dilsel kimliğe değil, din ve mezhep farklılığına dayanıyordu (Bilgin 2007: 49).

“Millet Sistemi” İslam hukuk anlayışına göre, İslam idaresine giren bir bölgedeki zımmi statüsüne sahip kişilerin hukuk ve himaye bahşedici bir ahitname ile İslam devletinin idaresi altına girmesiyle ortaya çıkan hukuki bir durumdur (Macar ve Gökaçtı 2005: 12).

Ehl-i kitap olan Gayrimüslimlerle, İslam devleti hakimiyeti altında yaşamayı kabul ettikleri takdirde, kendileriyle bir zimmet antlaşması yapılarak Gayrimüslim tebaa anlamında zımmi denmiş ve tıpkı Müslümanlar gibi İslam devleti vatandaşı olarak kabul edilmişlerdir (Akyılmaz 2001: 671). Zımmiler; bir zimmet antlaşmasıyla İslam yönetiminde, İslam hakimiyeti altında bulunan Gayrimüslimler; kitap ehli olanlardır. Onlar, Müslümanlara karşılıklı rızalaşmak suretiyle İslamı değil ama İslam devleti tebaalığını, Müslümanların korumasını tercih ve kabul etmişlerdir. (Şafak 2000: 433).

Askeri organizasyonlar ve vergilendirme fonksiyonlarıyla merkezi hükümeti sınırlandıran bu eski Orta Doğu kökenli İslam geleneğinin devam etmesi ve din kökenli toplulukların yönetiminin diğer tüm devlet işlerinde topluluğun dini liderine bırakılması daha sonraları Osmanlılarda bu sistemin Millet Sistemi olarak ortaya çıkmasına yol açmıştır (Shaw 2000:449). Osmanlı'nın zımmilerle ilgili getirdiği en önemli yenilik “millet sistemi” denilen bir yapı içerisinde Gayrimüslim tebaaya özel bir konum sağlamış ve adeta bu grupları her biri kendi içine kapalı kompartmanlar halinde örgütlemiş olmasıdır (Akyılmaz 2001:671).

Osmanlı'da klasik anlamda millet kavramı, dini ve sosyal topluluğu ve bunların idari-dini yapısını ifade etmektedir. Batılı düşünürler bu yapıyı “Millet Sistemi” olarak kavramlaştırmışlardır. Millet Sistemi esas itibarıyla İslam'daki “Zımmi Hukuku”na dayanır. Zımmi ve ehl-i zimmet gibi kavramlar, bir İslam ülkesinde sürekli olarak ikamet eden Gayrimüslimleri anlatmak için kullanılır (Eryılmaz 2000:416).

“Millet” kavramı Arapça’daki anlamı ile dini topluluğu karşılayan bir kavramdır. Dilimize Arapçadan geçen bu kavram, bir söz anlamına gelen “mille”den türetilmiştir. Temelini Klasik İslam Hukuku’ndan alan ve bir din veya mezhebe bağlı topluluk anlamına gelen millet bu topluluğun idari ve dini yapısını da ifade için kullanılmaktadır (Ürer 2003:115).

Din ve mezhep kıstası, Osmanlı devletinde kişileri gruplandırmakta da esas olarak alınmış ve çeşitli ırk, din ve mezheplere mensup kişiler, etnik kökenlerine bakılmaksızın Türk, Rum, Bulgar, Arap olarak değil, Müslüman, Hıristiyan, Yahudi olarak dikkate alınmışlar ve gruplandırılmışlardır (Akyılmaz 2001:671). Osmanlı devleti zimmileri birer birey olarak değil bir cemaatin üyesi olarak muhatap almıştır ki bu yaklaşım büyük oranda şer’i hukukun doğasından kaynaklanmıştır (Akyılmaz 2001:672). Devlet yönetiminin birbirinden özerk milletler şeklinde teşkilatlandığı millet sistemi, bir bölgenin Dar’ülislama katılmasından sonra buradaki kitap ehlinin (ehl-i zimmet) bir “ahidname” yani hukuk ve himaye bahşedici bir ahid ile İslam devletinin idaresi altına girmesinden doğan bir teşkilat, bir hukuki varlıktır (Çaylak 2000:424).

Cemaat sözcüğüne eş anlamda kullanılan “Millet Sistemi” ile Gayrimüslim tebaanın kendi dini otoritesine tabi olmaları ve halk zümrelerinin kendi cemaat idareleri çerçevesinde kendi kendilerine yeter bir ortamda idareleri sağlanmıştır. Osmanlıların geliştirdiği bu uygulama sayesinde ülkede yaşayan çeşitli dinlere, mezheplere ve ırklara mensup insanlar, asırlarca her türlü görünüşleriyle İslam kültür ve medeniyeti çerçevesi içinde varlıklarını koruyabilmiştir (Özcan 2001: 720). Millet üyelerinin hükümet ile olan ilişkilerini “Milletbaşılar” vasıtasıyla sağladıkları bu sistemde, toplumdaki ve yönetimdeki statüler de bir dini cemaatin üyesi olmakla belirlenmiştir (Okutan 2004: 32).

Osmanlı Devletinde Rum milleti, Ermeni milleti ve Yahudi milleti vardır. Rumlar, Bulgarlar, Sırpalar eğer Ortodoks dinine mensup iseler Rum milletinden sayılırken Ermeniler Protestan ya da Katolik oluşlarına göre 19. yüzyıldan itibaren

farklı milletlerden sayılır olmuşlardır (Kaya 2005: 31). Esasen Fatih Sultan Mehmet İstanbul'u fethettikten sonra Ortodokslara, Ermenilere ve Yahudilere "Millet" statüsü vermiştir. Osmanlının son zamanlarında, Avrupa devletlerinin de talepleri neticesinde Katoliklere 1830'da, Protestanlara da 1848'de "Millet" statüsü verilmiştir (Eroğlu 1997: 69).

Güçlü devlet yapısını, toplum lehini sınırlayan bir hukuk, obje olan milletler kendi mahallerinde devletin baskıcı karakterinden bir nebze de olsa masu hukuki teşekküller olarak hayatîyetlerini korumuşlardır (Çaylak 2000:424).

Osmanlı devletini oluşturan topluluklar, itibar sırasına göre sıralanırlar ve imtiyazları da farklı olarak şekillenirdi. Genel olarak itibar sırası; Müslümanlardan sonra, Rumlar, Ermeniler ve Yahudiler şeklindeydi. Asli unsur sayılan Müslümanlar, Türk, Arnavut, Pomak, Boşnak, Arap ve diğer Müslüman etnik gruplardan oluşmaktaydı (Küçük 2000: 409).

Millet sisteminde her cemaat, salt bir dini topluluk değil, aynı zamanda idari bir komün niteliği de taşımaktaydı. Osmanlı Devleti, toplum üzerindeki yetkilerini, genel yönetim, güvenlik, maliye ve askerlik gibi konularda sınırlandırmış; bunların dışında kalan eğitim, haberleşme, sosyal güvenlik, adalet, nüfus, dini işler ve vakıf hizmetleri gibi temel fonksiyonları din ya da mezhep esasına dayalı millet teşkilatları eliyle yürütülmek üzere Gayrimüslim topluluklara bırakmıştı (Eryılmaz 2000: 416-417).

Osmanlıların uyguladığı "Millet Sistemi" esas olarak farklı din ve mezhepler arasında çatışmayı önleyen güçlü bir merkezi devlet şartına bağlıydı. Osmanlılar bu şarta bağlı olarak "Millet Sistemi"ni dahiyane bir incelikle geliştirerek uygulamışlar ve uzun ömürlü bir devletin temel dayanağı haline getirmişlerdir. Özerklik, farklı kültürlerin bir baskıya maruz kalmadan yaşamasına ve gelişmesine hizmet etmiş ve Osmanlı hakimiyeti bu sayede Gayrimüslimler arasında rızaya dayalı bir kabul

görmüştür (Kaya 2005: 32). Din bakımından halk, dinleri ne olursa olsun, ibadetlerini serbestçe yapabiliyordu. Aile, evlenme, miras hukuku uygulamaları büyük ölçüde her cemaatin kendi kuralları içinde yürürdü. Halkın eğitim, kültür sorunları da kendilerince çözüldü (Akşin 1999: 15). Osmanlı devleti, toplum üzerindeki yetkilerini yönetim, maliye ve askerlik konularıyla sınırlandırmıştır. Gayrimüslimlerin kendi aralarındaki nikah akdi, çeyiz, nafaka, veraset ve vasiyetle ilgili işleri kendi mahkemeleri tarafından görülmekte idi (Şahin 1980: 75).

“Millet Sistemi” içinde her dini grubun en yüksek rütbeli din adamlarından biri, kendi cemaatine lider seçilirdi. Cemaat liderleri padişah tarafından kendi topluluklarını düzenlemek ve yönetmekle görevlendirilmişlerdi. Söz konusu sistemde milletler kendi din, hukuk, gelenek-görenek ve eğitimlerini serbestçe uyguladılar. Seçilen dini liderler, bir devlet memuru gibi sadece Padişaha karşı sorumluydular. Böylece Gayrimüslimler Osmanlı Devleti’nde aynı hükümler altında ama farklı hukuk düzenlerine tabi olarak yaşadılar (Akın 2006: 20).

Cemaat liderleri yalnızca dini otoriteyi değil aynı zamanda idari otoriteyi de temsil etmekteydiler. Devlet nezdinde cemaatini temsil etme ve onların davranışları konusunda sorumluluk taşıma, gerektiğinde Divan-ı Hümayun’da onlar adına söz söyleme yetkisine sahip oldukları için kendilerine “millet başı” denilirdi. Osmanlı devletinde cemaat yönetimleri salt bir kilise örgütü şeklinde düşünülmemişti (Eryılmaz 2000: 417).

Osmanlı Millet Sistemi belli ölçüde dışa açık olmakla birlikte, her biri ayrı kompartımana binmiş kapalı gruplar görünümündedir. Bireylerin sorumlulukları büyük oranda kendi cemaatlerine karşıdır. Toplumu böyle kompartımanlaştırmadaki temel amaç, çok unsurlu bir mozaik olan imparatorluğun yönetiminde insanların birey olarak değil, cemaat olarak devletçe muhatap alınmasıdır. Böylelikle toplumda bir denge kurulmaya çalışılmıştır (Akyılmaz 2001: 674).

Milletler her ne kadar özel-sivil işlerinde geniş hak ve özgürlükle sahip olsalar da sosyal ve siyasal alanda kamu düzeni ve dirliğini bozamazlardı. Örneğin kılık ve kıyafet hususunda Müslümanlara benzemeleri yasaktı. Bu ve buna benzer sınırlandırmalar, Osmanlı devletinin statü değişimleri karşısında toplumu bir düzen ve intizam içinde tutmak ve topluma bir denge vermek doğrultusundaki Ortadoğu Türk-İslam İmparatorluklarından gelme yönetim anlayışından kaynaklanmaktaydı (Çaylak 2000: 429). Bununla birlikte, Osmanlı'da kılık-kıyafet düzenlemesi yalnızca Gayrimüslimler-Müslümanlar arasında değil, tüm sosyal gruplar arasında yapılmaktaydı. Padişah ile diğer devlet erkanının kıyafetlerinde kullanılan kumaş türü dahi farklıydı. Esasen Müslim ya da Gayrimüslim tüccarlar ile zanaatkarlar aynı sınıfa mensup olup, hakları da aynıydı (Bilgin 2007: 55).

Millet sistemi sayesinde Osmanlı toplumu ve devlet hayatında istikrarlı bir statüye sahip olan Gayrimüslimler, kendi toplumsal grubu içinde güvenlik içinde yaşar; modern toplumlardaki azınlık fertleri gibi çevre ile didişme, kimlik ispatı ve asimilasyona karşı direnme gibi davranışlar içine girmezlerdi. Osmanlı millet sistemi, belli bir coğrafyada toplu olarak yaşayanlar kadar, dağınık yerleşme biçimi gösteren ve aralarında dil birliği olmayan grupların da, dini kimliklerinin korunmasında temel rol oynamıştır (Eryılmaz 2000: 420).

2.1.1.1. Rumlar

Osmanlı devletinde en büyük Gayrimüslim millet topluluğunu Ortodokslar oluşturmaktaydı (Eryılmaz 1990: 59). Grek Ortodoks olan, çok az bir miktarda da Katolik ve Protestan içeren bu halk da Anadolu'nun otokton ahalisinden sayılmaktadır (Oran 2004: 39).

Fatih Sultan Mehmet İstanbul'un fethinden sonra yayınladığı bir fermanla Rumlara dini serbestlik vererek bir patrik seçtirmiştir. Ortodoks Kilisesi bu patriğin

dini ve idari otoritesi altında düzenlenmiş, daha sonra Antakya ve İskenderiye Patrikleri de bu kiliseye bağlanmıştır (Akın 2006: 20).

Ortodoks Milleti tarafından seçilen patrik, Padişahın onayı ile başa geçiyor ve devletin bir memuru gibi kabul ediliyordu. Kendisi idari ve mali işlerde “Sinod Meclisi”nden yardım görüyor, Yeniçeri Çorbacıları’ndan bir muhafız birliği tarafından korunuyordu (Eryılmaz 1990: 28). Fatih, Patriğe bir takım vergilerden muafiyetini gösteren ve kendi imzasını taşıyan bir de ferman vermiştir ki bu fermanla Ortodoks din adamlarının da bu muafiyetin kapsamında olduğu vurgulanmıştır (Macar 2003: 39), daha sonraları dini işlerin dışında ticaret ve diğer kazanç getiren işlerle uğraşan din adamları bu muafiyetin dışında tutulmuşlardır. Ayrıca Fatih İstanbul’daki Çukaliça, Aya Lips, Kiramarta ve Aleksis Manastırlarını da doğrudan patriğe bağlamıştır. Patriğin adını taşıyan ve Rumlarla meskun bir mahallenin kurulmasına da müsaade etmiştir (Kaya 2005: 35).

Osmanlı ticari hayatında büyük rol oynayan Rumların en yoğun olarak buldukları bölge İstanbul ve çevresi idi. Bunda, söz konusu şehrin ticari açıdan elverişli olan konumu oldukça etkili bir tercihti. Rumlar İstanbul’da daha çok Fener, Aya Kapı, Petro Kapısı, Kumkapı, Cibalı, Samatya ve Topkapı’da oturmakta idiler (Özkaya 1985: 156).

Rum okullarının en önemlisi Fener Rum Mektebi’dir. Aynı zamanda, Osmanlı İmparatorluğu’nda ilk kurulan yabancı okul olma özelliğine de sahip bu okul, İstanbul’un fethinden kısa bir süre sonra Patrik Gennadios Scholarios tarafından kurulmuştur (Haydaroğlu 1990: 95).

2.1.1.2. Ermeniler

Büyük çoğunlukla Gregoryen Ortodoks olan, az miktarda Katolik ve Protestan da içeren bu halk Anadolu'nun otokton ahalisindedir (Oran 2004:38). Ermenilerin en eski ruhani merkezleri Erivan yakınlarındaki Eçmiyazin Kilisesi'dir (Kaya 2005: 46).

Ermeni Patrikhanesi Fatih tarafından 1461'de kurulmuştur. Bursa Metropoliti Ovakim patrik olarak seçilmiş, Yahudi ve Rumlara tanınan yetkiler ona da verilmiştir. Süryani, Habeş ve Kıpti kiliseleri de bu Patrikliğe bağlanmıştır. Ermenilere ait iki bağımsız kiliseden biri olan Kudüs'te bulunan Patriğe de, Yavuz'un Mısır Seferi ile diğer Ermenilere tanınan haklar verilmiştir (Bozkurt 1989: 13).

Fatih, 1461 yılında Bursa'daki Ermeni Patriği Hovakim'i İstanbul'a getirerek kendisine "Ermeni Patriği" unvanını vermiş böylece İstanbul Türkiye Ermenilerinin ruhani ve idari merkezi haline gelmiştir (Eryılmaz 1990: 30). Bu Ermeni Patriği'ne Ortodokslar ve Yahudiler dışında kalan Ermenilerin lideri olma hakkı ve yetkisi verilmiştir. Ermeniler din, eğitim, öğretim, vakıf ve aile işlerini kendi örf ve adetlerine göre düzenleme hürriyetine kavuşmuştur (Süslü 1990: 7).

Ermeniler İstanbul'da daha çok Kumkapı, Samatya, Yeni Kapı, Edirne Kapı, Balat ve Tophane civarında oturmakta (Kaya 2005: 49), Anadolu'da ise Sivas, Kayseri, Amasya, Erzurum, Trabzon, Van, Muş, Sis (Kozan) bölgelerinde ikamet etmekte idiler (Göyünç 1989: 37)

2.1.1.3. Yahudiler

Yahudileri de “Millet” olarak kabul eden Fatih Sultan Mehmet, Yahudilere “Hahambaşı” liderliğinde kendi havralarına sahip olma ve dini hizmetlerini serbestçe yürütme hakkı tanımıştır (Akın 2006: 21). Rum Ortodoks Patriğine verilen yetkiler Hahambaşına da tanınmıştır (Bozkurt 1989: 12).

Fatih’in fetihten sonra Yahudilere verdiği ferman daha sonraki yıllarda kaybolduğu için bu konuda çeşitli ihtilaflar meydana gelmiş ve bu konuda Yahudilere tanınan fermana aykırı bazı hareketler görülmüştür. Bunun üzerine 1538 yılında İstanbul’un fethi esnasında hayatta bulunan 115 ve 117 yaşlarında iki Müslüman neferin müfettişler huzurundaki şahadetleri ile “Yahudi Milleti” hakkında, eski fermanın maddeleri kapsamında yeni bir ferman hazırlanmıştır. Bu fermanla “Yahudi Milleti” eğer mabetleri tamir gerektirecek bir hale gelirse buraları tamir edebilecekleri ve özgürce Tevrat okuyabilecekleri belirtilmiştir (Kaya 2005: 56).

Yahudilerde hiyerarşik yapılanma olmadığı için mahalleden yönetiliyorlardı. Bir yerleşim birimindeki Yahudiler, kendi gelenek ve göreneklerine göre bir yönetim oluşturuyorlardı. Yine de İstanbul’daki Hahambaşılığın önemli ve özerk bir yapısı vardı (Akın 2006: 21).

Yahudi cemaati de tıpkı diğer azınlık cemaatler gibi İstanbul’da belli başlı semtlere yerleştirilmişlerdir. Bu semtlerin en önemlileri Balat, Hasköy, Bahçe Kapı ve Kasımpaşa’dır (Kaya 2005: 56).

Millet Sistemi Fransız İhtilali sonrası büyük bir yaygınlık kazanan ulusçuluk fikrinin Osmanlı Avrupa’sında etkisini göstermesi ve ayrıca 1821’de başlayan Yunan İsyanı’nın da söz konusu ulusçuluk hareketlerine ivme kazandırması sonucunda uygulanabilirliğini yitirmeye başlamıştır (Okutan 2004: 42).

2.1.2. Hukuki Statü

Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlerin Medeni Hukuk'a ilişkin davaları "cemaat mahkemeleri" tarafından görülmeyeydi. Aynı dine mensup kişiler kendi dini liderleri tarafından kurulan mahkemelerde yargılanır ve sorun kendi aralarında çözülemezse şeriat mahkemeleri önüne getirilirdi. Buna karşılık Gayrimüslimler İslam Ceza hukukuna tabiiydi. Ancak, Osmanlı devleti kendi dinlerine karşı gelerek dini suç işleyenlerin cezalarını patrikler ve hahambaşlarına bırakmış, müdahalede bulunmamıştır. Dini liderlerin bu yetkileri atama beratlarıyla belirtilmiştir ve ölüm cezası verme yetkileri bulunmamaktadır.

Aile hukuku ile ilgili işleri kendi cemaat liderleri veya onların verdiği yetkilerle hareket eden din adamları tarafından yürütülüp, "şahsi haller" ve "aile hukuku" ile ilgili davalar cemaat mahkemeleri tarafından görülmekteydi. Cemaat mahkemeleri bu konuda "kaza-i" yetkilerini kullanıyordu.

Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlerin askerlik durumları zamanla değişiklik göstermiştir. Tanzimat dönemine kadar Gayrimüslimler "cizye" adı verilen baş vergisi vererek askerlik hizmetinden muaf tutulmuşlardı (Akın 2006: 21-22). Gayrimüslim Tebaa'ya yönelik uygulamalardan en çok cizye tartışma konusu olmuştur. İslam Hukuku gereği, askerlik hizmeti karşılığında alınan ve "kafa vergisi" de denilen bu vergi, Osmanlı'da da bir askerlik bedeli olarak alınırdı. Cizye, bazı Müslüman gençlerin de askerlikten muafiyet karşılığı ödemiş oldukları bir bedeldir. Dolayısıyla ayrımcılık boyutu tartışmalıdır (Bilgin 2007: 55).

Bu dönemde Gayrimüslimlerin mülkiyet hakları Oran (2005)'e göre istisna olarak nitelendirilir. Mülkiyetin korunması kuraldır. Cemaat mülkiyeti ise birtakım sınırlamalarla birlikte rahat uygulamalarla karşılaşılır. İzinsiz ibadethane yapılamaz, çan kulesi mevcut minarelerin boyunu geçemez gibi bir takım sınırlamalar

Gayrimüslim Cemaat vakıflarının mülkiyet hakları konusundaki sınırlamaları ifade etmektedir.

2.2. Tanzimat Dönemi

İmparatorluğun zayıflamaya başladığı dönemlerde büyük devletler Osmanlıların iç işlerine karışmak için Gayrimüslimleri kullanmaya başlamışlar ve ayrıca yapılan çeşitli barış antlaşmaları yoluyla da söz konusu gruplar üzerinde himaye hakkı kazanmışlardır. Bu durum karşısında önce 3 Kasım 1839 tarihinde Tanzimat Fermanı'nı ve ardından da 18 Şubat 1856 tarihinde Islahat Fermanı'nı yayınlayan Osmanlı İmparatorluğu, söz konusu belgelerle Gayrimüslimlere daha önceden tanınanlara ilave olarak yeni bir takım haklar tanımış ve böylece Avrupalı devletlerin iç işlerine karışmalarını önlemek istemişlerdir (Saraçlı 2007: 116-117).

Tanzimat Fermanı, yapılan törende, bizzat Mustafa Reşit Paşa tarafından bir kürsüden okunmuştur. Törende, padişah, bakanlar, ulema, devletin askeri ve mülki erkani, Rum ve Ermeni Patrikleri, Yahudi Hahamı, esnaf teşkilatı temsilcileri ve elçiler hazır bulunmuştur. Böylece, Osmanlı Devleti ile ilgili anayasalcılık hareketlerinde önemli bir yeri olan "Tanzimat Dönemi" başlamıştır (Gözübüyük 1989:101). Gerek Batı'nın baskısı gerekse uluslararası ortamın gereği olarak Osmanlı İmparatorluğunun azınlıklara ilişkin bir takım düzenlemeleri Tanzimat Dönemi içinde görülür. Tanzimat dönemi, Ulusçuluk ve Fransız devriminin ortaya attığı özgürlük, yasa önünde eşitlik fikirleri ile yoğrulmuştur (Ürer 2003:135). Tanzimat Fermanı ile millet sistemi kaldırılarak, yerine Osmanlı vatandaşı deyimi konulmuştur (Bilgin 2007: 60).

2.2.1. Tanzimat Fermanı ve Azınlıkların Hukuki Durumu

Avrupa'dan ve özellikle Fransa'dan yayılan milliyetçilik ve toprağa dayalı vatanseverlik akımları Osmanlı güdümündeki farklı etnisiteye müntesip milletleri etkilemiş ve seperatist milliyetçi akımlar Osmanlı Tebaası Gayrimüslimlerde kendi devletine sahip olma ya da kendi etnik kimliğini taşıyan devletlerin güdümüne katılmak heyecanı uyandırmıştır (Çaylak 2000:429). Öte yandan askeri gücün zayıflamasına paralel olarak Avrupa devletlerine verilen kapitülasyonlar ve batının müdahaleci politikasıyla sistem çözülme sürecine girmiştir. Osmanlı devleti güdümündeki Gayrimüslim milletler ticari etkinlikler aracılığı ile batı kültür ve medeniyetiyle yakın temas kurmuşlardır. Batılı devletler de kapitülasyonlarla elde edilen imtiyazlara dayalı olarak söz konusu unsurlar üzerinde bir "himaye sistemi" kurmuşlardır (Çaylak 2000: 429).

Tanzimat kopma noktasına gelen toplum bağlarını yeniden kuvvetlendirmek çabası ile ortaya çıkmıştır. Avrupa büyük devletlerinin baskı ve müdahaleleri altında Gayrimüslim cemaatlerin Türk ve diğer Müslim cemaatlerle birlikte yaşayabilecekleri bir imparatorluk birliğinin kurulmasına çalışılmıştır (Küçük 2000: 411).

1789 Fransız İnsan ve Vatandaşlık Hakları Bildirgesi ve bu bildirgenin ruhunu teşkil eden liberalizm akımının önemli etkilerinin hissedildiği Tanzimat Fermanı Osmanlı devletinde eşitlik sürecini kavramsal olarak başlatmış ve Osmanlı yönetimi siyasi aidiyetle ilgili ortak bir laik anlayış geliştirmeye çalışmıştır (Akyılmaz 2001: 681). 3 Kasım 1839 tarihli Tanzimat Fermanı temel olarak tüm Osmanlı Teb'ası için eşitlik ilkesini getirmiş, din esasına dayalı "Millet Sistemi" yerine "Osmanlılık" fikrinin oluşturulmasına zemin oluşturmuştur. Bütün devlet makamları ve rütbelerin Gayrimüslimlere açıldığı bu dönemde; Gayrimüslimler, Müslümanlara sağlanan haklardan yararlanmakla kalmamış, ayrıcalıklı bir statüye de kavuşmuşlardır (Bozkurt 1989: 42-43).

Dinsel farklılığı hukuki farklılığın temeli olmaktan çıkararak Osmanlı vatandaşlık bağıını geliştiren ve bu çerçevede devlet-yurttaş bağıının kurulmasında dinsel bağı dikkate almayan bir anayasa olan Kanun-i Esasi'nin pek çok hükmünde eşitlik ilkesi vurgulanmıştır. Bu çerçevede Anayasa'nın 17. maddesinde yasa önünde eşitlik ilkesi getirilirken, 18. ve 19. maddeler ile de resmi dil olan Türkçe'yi bilmek koşuluyla devlet hizmetlerine girmede eşitlik ilkesi tanınmıştır. Ayrıca Anayasa'nın 25. maddesi ile Osmanlı vatandaşlarından verginin aynı isimle ve din ve ırk farkı gözetmeden alınacağı da hükme bağlanmıştır (Saraçlı 2007: 118-119).

Tanzimatla birlikte sancak merkezlerinde Müslümanların yanı sıra Gayrimüslimlerin de yer aldığı meclisler kurulmuş ve böylece Gayrimüslimler temsil gücüne erişmişlerdir (Bozkurt 1989:43). Gayrimüslimler ayrıca; "Belediye Meclislerinde", "İmar ve Ziraat Komisyonlarında" ve "Menafi-i Umumiye Sandığında" da temsil edilmişlerdir (Ortaylı 1979:293).

Tanzimat Fermanı'nın önemi, Padişahın yetkilerini tek yanlı olarak kısıtlamış olması ve hukuk kurallarına uygun hareket edileceğine söz vermiş, içe ve dışa karşı kendisini bağlamış olmasıdır. Tanzimat Fermanı ile başlayan Tanzimat Dönemi'nin bir özelliği de, İslami hukuk kurallarının yanında Batı hukuk kurallarının ve kurumlarının uygulamaya konulmuş olmasıdır (Gözübüyük 1989:101). Tanzimatla beraber laik hukuk alanında da önemli adımlar atılmıştır. Yeni iki mahkeme daha kurulmuştur. Bunlar Karma Ticaret Mahkemeleri ve Karma Asliye Mahkemeleri'dir. Karma Ticaret Mahkemesi yabancı devlet tebaası ile Osmanlı tebaası arasındaki ticari anlaşmazlıkları, Karma Asliye Mahkemeleri ise her iki tebaa arasındaki cinayet davalarını çözümlmek üzere görev yapmaktadır. Bununla beraber Osmanlı vatandaşı olduğu halde Müslüman olmayan tebaa ile mahkemelerin cemaat mahkemelerinde görülmeleri usulüne de devam edilmiştir (Kaya 2005:73).

Osmanlı devleti bu mahkemelere başkanlık eden Patrik veya Hahambaşını hem bu milletlerin dini lideri hem de hukuki şefleri olarak kabul etmektedir. Bununla beraber Gayrimüslimler davalarını kendi mahkemelerinden alıp Şer'i mahkemeye götürme hakkına sahiptiler. Fakat bu iş için kendi dini cemaatlerinin lideri olan şahsın onayını almak zorundaydılar (Kaya 2005: 73).

Tanzimat Fermanı'nın Osmanlı hukuk sistemi içine aldığı eşitlik kavramının somut sonuçları 1840 yılından itibaren görülmeye başlanmıştır. 1840 yılında çıkarılan Ceza Kanunnamesi'nde kanun önünde eşitlik bir kez daha vurgulanmıştır. 1840 Ocağında yayınlanan bir fermanla eyaletlerde idare meclisleri kurulması ve bu meclislerde zımmi reayanın de temsil edilmesi hükme bağlanmıştır. Böylelikle yerel düzeyden başlayarak zımmilere siyasi temsil hakkı tanınmıştır (Akyılmaz 2001: 682). Gülhane Hatt-ı Hümayunu'ndan farklı olarak sadece Gayrimüslimlerin hukuki statülerinde, dini ve sosyal hayatlarında değişiklik yapan bu Ferman ile aynı zamanda Gayrimüslimlerin zımnilikten vatandaşlık statüsüne geçişleri de sağlanmıştır (Saraçlı 2007: 118).

Osmanlı devletindeki Gayrimüslimler, diğer alanlarda kendilerine tanınan ayrıcalıklarla ve sosyo-ekonomik statüye uygun olarak kendi dini kuruluşları, hastaneleri ve darülacezeleri yanında okullarını da kurmuşlar ve eğitimlerini dini ve kültürel teşkilatlarına bağlı olarak kendi dillerinde ve devlet denetimi dışında sürdürmüşlerdir (Güler 1986:129). Tanzimat Fermanı'nda tebaanın eşitliği ilkesinden hareketle eğitim alanında da bütün tebaaya eşit imkanların sunulacağı ilan olunmuştur. Nitekim 21 Temmuz 1846 tarihinde alınan bir kararla İstanbul'da bir Darülfunun kurulmasına ve bu kuruma dili, dini ne olursa olsun bütün Osmanlı gençlerinin kabul edilmesine karar verilmiştir (Kaya 2005: 74).

Gayrimüslimlerin eğitim meselesi ile ilgili en önemli düzenleme 1869'da çıkarılan "Maarif-i Umumiye Nizamnamesi" ile yapılmıştır. Bu nizamnameye göre Gayrimüslimlerin idare ettikleri okullarda dersler Osmanlı maarifince denetlenecek ve din dersleri ruhaniler tarafından verilecektir. Böylelikle Osmanlı Devleti cemaat

okulları üzerindeki kontrol mekanizmasını bir kanuna dökmüş oluyordu (Bozkurt 1989: 161).

Tanzimat ile dini ayinlerin her yerde serbestçe yapılmasına müsaade olunması Müslüman halk arasında tepkiyle karşılanmıştır. Diğer yandan Gayrimüslim Tebaa da çeşitli nedenlerle fermana tepki göstermiştir (Kaya 2005: 78).

2.2.2. Islahat Fermanı ve Azınlıkların Hukuki Durumu

Yabancı devletlerin Tanzimat Fermanı'nı yeterli görmemesi sonucu, 18 Şubat 1856 tarihinde ilan edilen Islahat Fermanı'nda Tanzimat Fermanı'nda verilen haklara da değinilerek, bunların gerçekleşmesi için alınacak önlemlerden bahsedilmiştir. Burada, daha önce zımmilere tanınmış olan haklar teyit edilmiş, Gayrimüslim cemaatler iç işlerinde serbest bırakılmış, bunlara askeri ve sivil okulların kapısı açılmış ve söz konusu cemaatlerin Osmanlı Devleti'nde mülk edinebilmeleri kabul edilmiştir (Bilgin 2007: 60).

Islahat Fermanı'nın ilanından biraz önce Osmanlı İmparatorluğu bu Fermanı'nın ilanının bir nevi habercisi olan bir takım teşebbüslerde bulunmuştur. İlk olarak Bab-ı Ali Fransa'nın tavsiyesi ile Gayrimüslimler hakkındaki iyi niyetini göstermek amacıyla cizyeyi kaldıracağını, dolayısıyla Gayrimüslimlerin orduya ve idari görevlere alınacağını açıklamıştır. 10 Mayıs 1885'te ilan edilen karara göre Gayrimüslimler askerlikte miralaylığa, idarede ise birinci dereceye kadar yükselbileceklerdir. Ayrıca izin almadan kiliselerini inşa ve tamir edebileceklerdir (Gülsoy 1999: 185-186).

Islahat Fermanı, özellikle Hıristiyan uyruklara tanıdığı yönetim ve eğitim hakları, eşitlik ilkesi yönünden dikkati çeken bir fermanıdır. Yabancı devletlerin

etkileri sonucu, Müslüman uyruklar ile Hıristiyan uyruklar arasında hak, vergi, askerlik, eğitim, kamu hizmetlerine girme yönünden süregelen farklar, bu ferman ile kaldırılmak, Tanzimat Fermanı'nda işaret edilmiş olan Müslüman ve Hıristiyan uyruklar arasındaki eşitlik sağlanmak istenmiştir (Gözübüyük 1989: 102).

1856 Islahat Fermanı genel olarak bütün Osmanlı tebaasına hitap eden birkaç maddesi dışında sadece Gayrimüslimlerin hukuki statülerinde, dini ve sosyal yaşamlarında değişiklik yapacak düzenlemeleri içermektedir. Fermana Tanzimat Fermanı'nda olduğu gibi şer'iata herhangi bir atıf yoktur, olması da mümkün değildir. Çünkü İslam hukukunun zımmilere tanıdığı hukuki statünün dışına çıkmıştır (Akyılmaz 2001: 682).

Islahat Fermanı'nda da tıpkı Tanzimat Fermanı'nda olduğu gibi en önde gelen madde olarak bütün tebaanın din ve mezhep farkı gözetilmeksizin emniyet, can, mal ve namusunun padişahın garantisi altında olduğu vurgulanmıştır. Öte yandan temel hak ve özgürlükler bağlamında Gayrimüslim cemaatlere, Osmanlı Devleti tarafından verilen daha önceki hakların da teminat altına alınacağı belirtilmiştir (Kaya 2005: 87-88). Islahat Fermanı'nın en önemli özelliklerinden birisi dinsel topluluk örgütlenmelerine tanınan iç örgütlenme özerkliğinin yazılı hukuk güvencesine alınması ve topluluklara statülerini hazırlama yetkisinin tanınmasıdır (Ürer 2003: 137).

Osmanlı İmparatorluğu Avrupa devletlerinin Doğu siyasetinde en hassas noktayı belirleyen Gayrimüslim cemaatlerinin yönetim merkezlerinin ıslahı meselesini de bu Ferman'ın kapsamına almayı uygun bulmuştur. Osmanlı Devleti bu yönetim merkezlerinde yapılacak düzenlemelerin bir kısmına doğrudan doğruya müdahale ederken bir kısmının ıslahı meselesini de bizzat Gayrimüslim cemaatlere bırakmıştır (Kaya 2005: 88).

Islahat Fermanı ile esasen devlete bağı bir memur statüsünde olan Patrik ve Cemaat başlarının yanı sıra diğr din görevlileri maaşa bağılanıyor ve bu suretle de hem merkeziyetçilik prensibi vurgulanıyor, hem de ekonomik açıdan bu kişiler doğrudan doğruya devlete bağılanıyorlardı (Eryılmaz 1990: 115). Ayrıca bu kişilerin taşınır ve taşınmaz mallarının da güvence altında olduğı vurgulanmak suretiyle temel hak ve özgürlüklerle ilgili madde de teyit edilmiş oluyordu (Kaya 2005: 90).

Fermanla birlikte belli bir mahallede sadece Gayrimüslimler ikamet ediyorlarsa bu kişilerin her türlü dini ayinlerini açıkça yapabilme hakları (Yılmazçelik 1987: 247), Gayrimüslimlere ait olan ibadethanelerin, mezarlıkların, okul ve hastanelerin tamiri ya da yeniden tesisi hususunda düzenlemeye gidilmiştir. Eskiden bu tip işlemler uzun bürokrasilere tabi olup yeni ibadethane yapımına izin verilmiyor, sadece uygun bulunduğı takdirde bu binaların genişletilmemek şartıyla tamirine müsaade ediliyordu. Fermanla bu konu ile ilgili olarak Gayrimüslimlerin bu gibi yerlerin tamiri hususu serbest bırakılmış, ancak bu gibi mahallelerin yeniden tesisi meselesinde Gayrimüslimlerin dini liderleri vasıtasıyla Bab-ı Ali'yi haberdar etmeleri ve bu durumun tasvibi sonrasında yeni binanın yapımına başlanmasına değinilmiştir (Kaya 2005: 91).

Islahat Fermanı'nın getirdiğı bir diğr yenilik de Osmanlı İmparatorlu'nda yaşayan hiç kimsenin din ve mezhep değıştirmeye zorlanamayacağıın ilan olunmuş olmasıdır (Koçbaş 1967: 69). Ferman'da din bakımından ayrıcalık kaldırılmakta; dini dolayısıyla kimsenin aşığılanmaması öngörülmekte; din değıştirme hakkı kabul edilmekte, İslam dininden çıkmanın ölüm cezasıyla cezalandırılması usulüne son verilmekteydi (Gözler 2005: 165).

Ferman'da, her cemaatin kendi dilinde eğitim yapmak üzere okul açabileceğı fakat bu okulların programlarının düzenlenmesinin yanı sıra öğretmenlerinin tayini meselesinin üyeleri Padişah tarafından tayin edilecek bir maarif meclisince yerine getirileceğı belirtilmiştir. Osmanlı Devleti en azından muallimlerin seçimi meselesini üyelerini Padişah'ın belirleyeceğı bir komisyona devretmekle, Batılı Devletlerin bu

okullar üzerindeki nüfusunu en asgariye indirmeyi hedeflemiştir. Ferman'ın kendilerine tanıdığı kültür, eğitim ve öğretim haklarından yararlanan Gayrimüslim cemaatler, memleketin her tarafında Batılı Devletlerin desteğiyle okullar açmaya koyulmuşlardır (Kaya 2005: 95).

Ferman'da askerlik bakımından da eşitlik sağlanıyordu. Hıristiyan halk için de askerlik ödevi konması öngörülmüştür (Bilgin 2007: 60). Tanzimat Fermanı'na kadar Hıristiyan tebaa askere alınmamaktaydı. Islahat Fermanı Gayrimüslimlerin de askerlik hizmeti yapmaları prensibini açıkça kabul etmiştir. Ancak, askerlik hizmeti yapmak istemeyenler için ise "bedel-i nakdi" formülü bulunmuştur (Gözler 2005: 165).

Islahat Fermanı ile Gayrimüslim Osmanlı vatandaşlarının hukuki hayatında da bir takım yeni düzenlemelere gidilmiştir. Ferman'da yer alan şekliyle Gayrimüslimler ile Müslümanlar arasında çıkan ticaret ve cinayet davaları karma mahkemelerde görülecek ve bu mahkemelerde Gayrimüslimlerin şahitliği de kabul edilecektir. Gayrimüslimler yine kendi dinlerine göre yemin edeceklerdir. Gayrimüslimlerin kendi aralarındaki özel hukuku ilgilendiren davalar ise Patrikler ya da Ruhani Meclisler aracılığıyla halledilecektir (Eryılmaz 1990: 115).

Fermanda, bir mezhebe bağlı olan zımmilerin sayısı ne olursa olsun dininin ve mezheplerinin gereği olan ayinlerini icradan menolunmayacak, bundan dolayı eziyet görmeyecek, din ve mezhep değiştirmeye zorlanmayacaklardır. Patrikler görevlerine kayd-ı hayat şartıyla tayin olunacaklardır. Ancak Ferman'da patriklerin sadece dini yetkileri olduğu belirtilerek dünyevi yetkileri ellerinden alınmaktadır. Patriklere ve cemaat liderlerine halkın ödediği aidatlar kaldırılmaktadır. Ayrıca eski Millet Sistemi'nde önemli bir değişiklik yapılarak cemaatlerin yönetimi, din adamları ve laik üyelerden kurulu meclislere terk edilmektedir. Ahalisi aynı mezhepten olan yerleşim merkezlerinde ibadethane, okul, hastane, mezarlık gibi yerlerin tamirinde zorluk çıkartılmayacak, izne gerek olmayacak, yeniden yapım için ise Padişah'ın iradesi alınacaktır. Ahalisi çeşitli cemaatlerden olan yerlerde benzer

yapıların inşası ve tamiri için patrikler veya metropolitler Bab-ı Aliye dilekçe verecekler ve Padişah'ın iznini alacaklardır. Cemaatler kendi bünyelerinde okullar açabilecekler, ancak bu okulların eğitim programları ve öğretmenleri Maarif Nezaretinin denetimi altında olacaktır. Din ve mezhep yüzünden zımmileri aşağılayıcı deyimlerin resmi evraklarda yer alması ve halkın ya da memurların onlar hakkında utandırıcı ve kırıcı konuşmaları da yasaklanmıştır (Akyılmaz 2001: 683).

Sonuç olarak Osmanlı İmparatorluğu'nda azınlıkların hakları açısından Tanzimat Fermanı ile Islahat Fermanı birbirinin tamamlayıcısı özelliğini taşımaktadırlar (Kaya 2005: 98). Tanzimat Fermanı temel haklar alanında eşitlik ilkesini kabul ederken, “vatandaşlık” bağının önünü açmakta, Islahat Fermanı ise, asıl önemini dinsel topluluk rejimini değiştirme alanında göstermektedir ve gerek dinsel toplulukları laikleştirme, gerekse hukuki eşitlik ilkesini öne alarak vatandaşlık bağını kurmayı hedeflemiştir (Ürer 2003: 137).

Islahat Fermanı ile Tanzimat Fermanı arasındaki fark, Islahat Fermanı ile Müslüman-Müslüman olmayan arasındaki farkın ortadan kaldırılmış olması olarak özetlenebilir (Bilgin 2007: 61).

2.2.3. Vilayet Nizamnamesi

Batılı ülkeler Islahat Fermanı'na dayanarak idari bir düzenlemeye gidilmesini istiyorlardı. Onlara göre ezilen Gayrimüslimlerin kurtarılması, Müslümanlarla eşit şartlar altında mülki idareye katılmaları mümkündü (Bozkurt 1989:111).

Vilayet Nizamnamesi, gerek idari alandaki teknik sorunları çözmek, gerekse Gayrimüslimlerin taleplerine cevap vermek amacıyla, Cevdet Fuad ve Mithat Paşaların gayretiyle hazırlanmış ve 8 Kasım 1864'de yürürlüğe girmiştir. Vilayet

Nizamnamesiyle, Osmanlı Devleti'nde uzun süre geçerli olan "eyalet" sisteminden "vilayet" usulüne geçilmiştir (Eryılmaz 1990: 138).

Nizamname'nin "Vilayet'in umur-i hususiyesi" adlı faslına göre, her vilayette bir meclis-i umumi bulunacaktı. Bu meclisin başkanlığını merkezden atanan vali yapacak, üyeleri de ikişer Müslüman ve Gayrimüslimden oluşacaktı. Ayrıca her sancak ve kazada da yine Müslüman ve Gayrimüslimlerden oluşan idare meclisleri kurulacaktı (Bozkurt 1989:111).

Vilayet Nizamnamesi, ilkin bir tecrübe mahiyetinde, Ruscuk, Vidin ve Niş eyaletlerinin birleşmesiyle meydana getirilen Tuna Vilayetinde uygulanmıştır (Eryılmaz 1990: 138). Pilot olarak bu bölgenin seçilmesinin nedeni, adil bir idare kurularak, sık sık ayaklanan Bulgarların özerklik çabalarının önüne geçilmek istenmesi olarak belirtilebilir (Bozkurt 1989: 111).

Nizamnamede yer alan 13. maddeye göre, her vilayette valinin maiyetinde bir "idare meclisi" bulunacak ve bu mecliste, Şer'i mahkemelerinin müfettişi, defterdar, mektupçu, hariciye müdürü ve seçimle belirlenen ikisi Müslüman ve ikisi de Gayrimüslim üye yer alacaktır.

Nizamnameye göre, her vilayette, vilayet idare meclisinin dışında bir de "Vilayet Umumi Meclisi" olacaktır. Bu meclis, ikisi Müslüman ve ikisi de Gayrimüslim olmak üzere her sancaktan seçilen üyelere oluşacaktır. Vilayet Umumi Meclisinin üyeleri, seçimle belirlenecek ve iki cemaat arasında eşit şekilde dağılacaktır (Eryılmaz 1990: 139).

Vilayet Umumi Meclisinde, iki cemaatin de eşit temsil edilmesi, o dönemde yalnız Osmanlı Devleti'nin yönetimine has bir durumdur. Osmanlı Devleti'nin çağdaşı diğer devletlerde, bu gibi organların oluşması için böyle bir kayıt koymak olağandışı bir uygulama olarak nitelendirilmektedir (Eryılmaz 1990: 139).

Nizamname’de yer alan 33. maddeye göre; Gayrimüslimler, vilayet düzeyindeki bu meclislere katılabildikleri gibi, sancak, kaza ve köylerdeki benzer organlarda da temsil edilmekteydi. Mesela, mutasarrıfın başkanlığındaki “sancak idare meclisi”, merkez kazanın hakimi, beldenin müftüsü, Gayrimüslim ahalinin ruhani reisleri, muhasebeci ve tahrirat müdürü ile halk tarafından seçilen ikisi Müslüman ve ikisi Gayrimüslim dört daimi üyeden meydana gelmektedir.

46. ve 47. maddelerde yer alan düzenlemelere göre kaymakamın maiyetindeki “kaza idare meclisi” ise, kaza hakimi, müftü, Gayrimüslim ahalinin ruhani reisleri, kaza katibi, Müslüman ve Gayrimüslim üç üyeden kurulu olacaktır.

58. maddede ise köylerde Müslümanlar ve Gayrimüslimler kendi müstakil idarelerine sahiptirler. Her sınıf ahalinin, kendileri tarafından seçilen ikişer muhtarı bulunacaktır. Ancak, bir sınıf halkın miktarı 20 haneden az olursa o takdirde tek muhtara sahip olacaklardır. Her köyde her sınıf ahali için, asgari üç, azami on kişiden oluşan bir ihtiyar meclisi bulunacaktır. İmamlar ve Gayrimüslimlerin ruhani reisleri kendi ihtiyar meclislerinin tabii üyesidir.

1865’ten itibaren Rumeli, Anadolu ve Arabistan’da Tuna Vilayeti örnek alınarak yeni vilayetler kurulmuştur. 1867’de “İdare-i Umumiyyeyi Vilayet Nizamnamesi” çıkarılarak tüm ülkede uygulanmaya başlanılmıştır (Bozkurt 1989: 112).

2.2.4. Islahat Fermanı Sonrasında Gayrimüslim Tebaanın Cemaat Teşkilatlarının Yeniden Düzenlenmesi

Islahat Fermanı'nda, Fatih Sultan Mehmet zamanından beri, Gayrimüslim cemaatlere verilmiş bulunan ruhani muafiyetlerin aynen korunduğu açıklandıktan sonra, bu imtiyazlarla muafiyetlerin yeni şartlar ve ihtiyaçlarla telifi için hükümetin nezareti altında olmak şartıyla, Patrikhanelerde hukuki meclislerin teşkil edileceği belirtilmektedir. Bu meclislerin kararları Bab-ı Ali'ye arz edilip tasdik edildikten sonra kesinlik kazanacaktır. Patrikhanelerin seçimi usulü ıslah olunacak ve ömür boyu tayin edilecek Patrik, Psikopos, Metropolit, Murahhas ve Haham gibi ruhani reisler devlete sadakat yemini edeceklerdir. Cemaat işleri de ruhani ve cismani azadan mürekkep meclisler tarafından yürütülecektir. Ferman'da dini liderlerin geleneksel statü ve güçleri, ilke olarak ortadan kaldırılmamakla birlikte, halkın millet yönetimine katılımının özendirilmesiyle bir bakıma frenlenmiştir (Kaya 2005: 109).

Milletlerin sahip oldukları imtiyazları teyid eden Islahat Fermanı'nın hazırlanışı sırasında dini otorite ve ruhanilerin maaş sistemine geçirilmesi konusu görüşülürken İngiliz, Fransız ve Avusturya elçileri "Milletler" in yeniden organize edilmelerini savunmuşlardır. Bu amaçla 1856 yılında Islahat Fermanı'nın ilanını müteakiben Bab-ı Ali tarafından her milletin kendi yönetimlerini düzenlemeleri amacıyla bir komisyon kurması ve bu komisyonlardan çıkacak kararları Bab-ı Ali'ye göndermeleri istenilmiştir. Bu amaçla Ali Paşa tarafından cemaat reislerine birer nizamname yollanmıştır. 1862-1865 yılları arasında tüm "Milletler" için yeni nizamnameler kabul edilmiştir. Her milletin kendi komisyonlarınca hazırlanan nizamnameler, Bab-ı Ali tarafından onaylanarak yürürlüğe girmiştir. Cemaatler ve Batılı ülkelerce, "anayasa" olarak adlandırılan düzenlemelerle her millet için laik üyelerin de katıldığı genel meclisler ve eyaletlerde de bölgesel meclisler kurulmuştur (Kaya 2005: 110).

2.2.4.1. Rum Milleti Nizamnamesi

Rum Ortodoks Patrikhanesi, 1839'da olduğu gibi 1856 Islahat Fermanı ile getirilmek istenilen yeni düzenlemelere de diğer Gayrimüslim unsurlar içindeki imtiyazlı yerini kaybetmemek düşüncesiyle karşı çıkıyordu. Osmanlı hükümetinin ısrarlı tutumu karşısında, Patrikhane 1858'de iş birliğine razı oldu ve bir komisyon kuruldu. Bu komisyon, Ortodoksların tüm dini liderleri, Psikopos ve on Ruhban temsilcisinden oluşuyordu ve "milli meclis" adını taşıyordu. Meclis yaptığı çalışmalar sonunda hazırladığı taslağı Bab-ı Aliye yolladı. Taslak tasdik edilerek 25 Nisan 1861 tarihinde "Rum Patrikliği Nizamatı" adıyla yürürlüğe girmiştir (Güler 1986: 18). Nizamname, Patriğin seçimi ve yetkisi ile meclislere, metropolitlere, okullara ve mali idareye ait çeşitli hükümleri içermektedir (Eryılmaz 1990: 118).

Bu düzenlemeyle Rumların idaresine dair genel kurallar tespit edilmiştir. Bu kurallar hem cemaatin kendi iç idaresini, hem de devletle cemaatin ilişkilerini düzenlemektedir (Akın 2006: 23). Rum milleti bu nizamname sonucunda üç meclise sahip olmuştur. Bunlar; "Ruhani Meclis", "Muhtelit (Karma) Meclis" ve "Umumi Meclis"tir (Kaya 2005: 111).

Ruhani meclis 12 Metropolitten meydana gelmektedir. Bunların yarısı her yıl yenilenmektedir. Fener Rum Patrikhanesi'ne bağlı Tüm Ortodoksların ruhani hükümeti olan bu meclisin başlıca görevleri; boş bulunan Psikoposluk makamına tayinler yapmak, Ortodoks akidesini korumak, vaiz ve rahiplerin tayinlerini gerçekleştirmek, dini neşriyata nezaret etmek ve millet manastırlarının idaresini yürütmektir (Kaya 2005: 111). Bu nizamnamede göze çarpan ilk nokta, din adamlarının kontrol gücünü hala ellerinde tutmalarıdır. Rum Milleti Nizamnamesi'nde –Ermeni Nizamnamesi'nde olduğu gibi- tamamen laik kişilerden oluşan bir meclisin ve bölgesel meclislerin kurulmaması, Rum Ortodoks "Millet"inde din adamlarının üstün durumunu açıkça ortaya koymaktadır. Ancak din adamlarının ücretlerinin kanunla belirlenmesi ve onlara rütbelere göre maaş

bağlanacağıının açıklanması, artık din adamlarının cemaatlerinden para toplamalarına son veriyordu (Bozkurt 1989: 171).

Muhtelit Meclis, dördü Psikopos ve sekizi avamdan olmak üzere toplam 12 üyeden meydana gelmektedir. Meclis üyeleri iki yıl süre ile seçilmekte ve yarısı her yıl yenilenmektedir. Muhtelit Meclis, cismani ve laik karakterli bir meclistir. Görevi; milletin mektep, kütüphane ve hastaneleriyle diğer hayır kurumlarının idaresini yürütmek, belirlenen kurumlarla İstanbul'daki kiliselerin gelir ve giderlerine nezaret etmektir. Muhtelit Meclis, Bab-ı Ali tarafından Patrikhane'ye havale edilen cismani konulara da bakmaktadır (Eryılmaz 1990: 119).

En önemli görevi Patriğin seçimini gerçekleştirmek olan Umumi Meclis ise Ruhani ve Muhtelit Meclis tarafından seçilen üyelerle sanat, ticaret ve sanayi gibi önemli meslek mensuplarının temsilcilerinden oluşmaktadır (Eryılmaz 1990:119).

Nizamname ile Padişah'ın Ortodoks uyruklarının idaresine dair genel kurallar tespit edilmiş olmaktadır. Patriğin Rum halkından gelen şikayet mektuplarını imzalama yetkisi elinden alınmıştır. Papazlar ve benzeri din adamlarından herhangi biri bir cinayet suçuyla suçlandığında, bu kişi İstanbul'da ise patrikhanenin, taşrada ise Metropolit ve piskoposhanelerin bilgisi olmadan sorguya çekilemeyecektir (Bozkurt 1989: 173). Nizamnamenin ilanından kısa bir süre sonra Patrikhane'nin bazı yetkilerinin kısıtlanması nedeniyle Bab-ı Ali ile Patrikhane arasında bir takım ayrılıklar baş göstermiştir. Tepki gösterilen kısıtlamaların belki de en önemlisi Piskoposların kendi dini mahkemelerinde değil, kadı mahkemelerinde yargılanacaklarının ilanı ve Osmanlı yetkilileri tarafından tevkif edilebileceklerin açıklanması olmuştur. 4 Nisan 1883'te ise Hükümet, Ortodoksların miras davalarında Patrikhane yerine Osmanlı makamlarına da müracaat edebileceklerini açıklamıştır (Kaya 2005: 112).

Görüldüğü üzere 1862 Rum Nizamnamesi Rum cemaatinin sadece dini değil, siyasi yönetimde de esas alınacak kuralları belirleyen ve cemaatin anayasası niteliğinde olan bir hukuki düzenlemedir (Özel 2006: 53).

2.2.4.2. Gregoryen Ermeni Milleti Nizamnamesi

Osmanlı Hükümeti tarafından onaylanan Ermeni Milleti Nizamnamesi de Ermenilerin cemaat içi ve devletle olan ilişkilerini düzenlemek üzere çıkarılmıştır (Uras 1987: 157). 18 Mart 1863 tarihinde Ermeni Millet Nizamnamesi yürürlüğe girmiştir. Nizamnameye göre her şeyden önce cemaatin başı olan Patriğin seçimi esnasında bir takım özellikler göz önünde tutulmaktadır. “Devleti Aliye’nin vasıta-i tenfiz ahkamı” olan patrik, her şeyden önce Piskoposlar arasından seçilmiş olmalı, 35 yaşını tamamlamış bulunmalı, devletin güvenini taşımalı ve hiç olmazsa babasından beri Osmanlı uyruğu olmalıdır (Kaya 2005: 114). Bu hususlar göz önüne alınarak seçilen Patriğin vazifesi; Esas Nizamname hükümlerine uyarak hareket etmek ve bir de anılan Nizamnamenin diğer bütün işlerinin tamamen yapılmasına nezaret etmek hususlarından ibarettir. Nizamname gereğince her ne kadar cemiyetin başında Patrik bulunmakta ise de cemaatin yönetimi ile ilgili mevzuat üç meclise havale edilmiştir ki bunlar Meclis-i Ruhani, Meclis-i Cismani ve Meclis-i Umumi’dir (Kaya 2005: 115).

Meclis-i Ruhani ve Meclis-i Cismani tüm kontrolü elinde tutan, Meclis-i Umumiye bağlıdır. Bölgelerdeki yönetim de İstanbul gibi meclislerle yürütülecek ve bu meclisler İstanbul’a bağlı olacaklardır (Bozkurt 1989: 182).

14 üyesi bulunan Ruhani Meclisin başlıca görevi ruhani işlere bakmak, mezhep itikadını ermeni toplumu içinde yaymak ve geliştirmek, ermeni kilisesinin akaidini her türlü akımlardan korumak, ruhbanının vazifesine nezaret etmek, kendi milletlerine ait mektepleri zaman zaman kontrol ederek mezhep eğitimi konusunda

gereken dikkati göstermek, ehil papaz ve rahip yetiştirmek, mezhep meselelerini kilise hükümlerine ve usulüne göre c zmektir (Eryılmaz 1990: 121).

Cismani Meclisin ise 20  yesi vardır. Bu meclis başlıca eēitim, hastane, millet malları, bütçe, adalet ve benzeri işlerden sorumludur. Bu meclis bünyesinde 4 komisyon bulunmaktadır. Bunlar Maarif, Tesisat-ı c z'iyeye (vakıf vs), muhakemat (evlenme, boşanma, veraset) ve manastırlar komisyonlarıdır. Bu meclisin  yeleri Umumi Meclis tarafından seçilmekte ve padişah tarafından irade-i seniyye ile onaylandıktan sonra göreve başlamaktadırlar (Kaya 2005: 115-116).

Umumi Meclise ise Millet Meclisi veya Millet Meclis-i Umumiye de denilmektedir. 140 üyeye sahip olan bu meclisin 20  yesi İstanbul'da yer alan ehli-kilise tarafından seçilmektedir. 40 kişiyi taşradan gelen milletvekilleri oluşturmakta, 80  ye ise İstanbul'daki kilise cemaatlerinden seçilmektedir (Eryılmaz 1990: 122-123).

Umumi meclis, hem ruhaniler hem de halk arasından seçilmekte ve bu yönüyle de laik bir nitelik arz etmektedir. Ruhanilerin seçimi de bazı kaidelere baēlıdır. Bu adaylar 30 yaşını bitirmiş olmalı ve en az beş yıl önce de papazlık ve rahiplik unvanını elde etmiş bulunmaladırlar. Bu özelliklere sahip olup Umumi Meclis'e seçilen üyelerin iki yılda bir beşte biri deēiřtirilecekti (Uras 1987: 169).

Diēer yandan Umumi Meclise seçilen halktan üyelerin de Devlet-i Aliye Tebaasından olmaları ve 25 yaşını bitirmiş bulunmaları şarttır. Bunun dışında ceza kanunu uyarınca medeni haklarını kullanmaktan süresiz men edilmiş olmamaları, Milli işler idaresinde bir hilelerinin sabit olmamaları, ceza evinde yatıyor bulunmamaları ve son olarak da akli şuurlarının yerinde bulunması gibi özellikler de aranmaktadır (Uras 1987: 169-170).

Devlet bu nizamname ile Ermeni Patrikhanesi'ni daha fazla hükümetin denetimi altına almayı ve patrikhanenin siyasi konularla ilgisini azaltmayı amaçlamıştır. Ne yazık ki bu düzenleme, ermeni olaylarının çoktan geliştiği ve çığırından çıktığı bir dönemde gerçekleştirilmiştir (Eryılmaz 1990: 124).

2.2.4.3. Protestan Milleti Nizamnamesi

12 Mart 1878 tarihinde yürürlüğe giren Protestan Millet Nizamnamesi diğer Millet Nizamnamelerinden farklı bir nitelik arz etmektedir. Zira bu topluluğu yönetmek için topluluğun başına bir din adamı değil, laik bir üye getirilmiştir. “Vekil” adını taşıyan bu görevli, cemaatin dünyevi işlerini yürütmekle görevlidir. Diğer yandan Kiliseye de yönetime katılma hakkı verilmemiştir (Bozkurt 1989: 178).

Protestan cemaatinin nizamnamesi on maddeden meydana gelmektedir. Nizamnamenin birinci maddesine göre, Protestan cemaatinin Dersaadet'te, Padişahın fermanı ile tayin olunacak bir vekili olacaktır. Taşrada Protestan Tebaa bulunan yerlerde de birer vekil görev yapacaktır. Dersaadet'te Protestan cemaati vekili, Padişah Fermanı ile tayin edildiği halde taşradaki vekiller, Sadrazam'ın buyruğu ile icra-i memuriyet edeceklerdir (Eryılmaz 1990: 127).

Her mahallin vekilleri, o yerin Protestan halkı tarafından belirlenen meclisleri kanalıyla seçilmekte; seçim tutanakları yine bu meclisler tarafından Dersaadet'te bulunan Cemaat vekiline gönderilmektedir. Cemaat vekili, bu seçim tutanaklarını onaylanmak üzere Bab-ı Ali'ye takdim etmektedir. Bab-ı Ali'nin tasdikinden sonra vekillerin resmi tayinleri tamamlanmış olmaktadır (Kaya 2005: 124).

2.2.4.4. Yahudi Milleti Nizamnamesi

Tanzimat'tan sonra Yahudiler'in statülerinde fark edilir bir gelişme meydana gelmiştir. Hak ve hürriyetleri daha önceki dönemlerle kıyaslanamayacak kadar genişlemiştir (Bozkurt 1989: 189). Islahat Fermanı'nı müteakiben diğer milletlerden olduğu gibi Yahudi Milleti'nden de Keçecizade Fuat Paşa tarafından laik üyeler ve din adamlarından oluşacak bir komisyon kurarak kendi nizamnameleri için çalışmalara başlamaları istenilmiştir. Bu komisyonun hazırladığı nizamname Bab-ı Ali tarafından gözden geçirildikten sonra 12 Mart 1865 tarihinde İrade-i Seniyye ile onaylanarak yürürlüğe girmiştir (Eryılmaz 1990: 124).

Nizamnameye göre Yahudi Milleti'nin liderine Hahambaşı denmektedir. Hahambaşı olacak kişinin, babasından beri Osmanlı tebaasından olup, hiçbir surette lekelenmemiş; en az otuz yaşını tamamlamış ve yetmiş yaşını geçmemiş olması gerekmektedir (Kaya 2005: 125). Nizamnameye göre hem dünyevi hem de dini işlerin başkanı olarak "hahambaşı", devletle Yahudi toplumu arasındaki ilişkilerde aracılık edecektir (Bozkurt 1989: 190).

Diğer millet başkanlıkları makamının boşalmasında olduğu gibi Yahudi Milleti'nde de Ruhani ve Cismani Meclis birleşerek bir kaymakam seçmektedir. Kaymakam, Bab-ı Ali tarafından onaylandıktan sonra seçim işlemine girilmektedir. Öncelikle Cismani Meclis toplanarak yukarıdaki özelliklere haiz beş aday seçmekte ve bu adaylar Ruhani Meclise havale edilmekte, bu mecliste eğer dini açıdan başkanlığı sakıncalı bir üye varsa bu isim listeden çıkarılmakta ve adayların isimleri kaymakama gönderilmektedir. Kaymakam da bu listeyi Umumi Meclis'e havale etmektedir. Umumi Meclis üyeleri kağıda isim yazmak suretiyle oylarını kullanmakta ve mutlak çoğunluğu sağlayan üye Hahambaşı seçilmektedir. Bu isim Kaymakam tarafından Bab-ı Aliye bir tezkere ile takdim edilmekte ve Padişah'ın İrade-i seniyyesini müteakiben Hahambaşı görevine başlamaktadır (Kaya 2005: 125).

Fakat Yahudiler II. Abdülhamit zamanına kadar resmi bir Hahambaşı seçmemişler ve dolayısıyla da bu nizamnameyi uygulamamışlardır (Güler 1986: 20).

2.3. Lozan Konferansı ve Azınlıklar Meselesi

I. Dünya Savaşı sonunda, Osmanlı Devleti ile İttifak Devletleri arasında imzalanan ve daha sonra TBMM Hükümeti'nce tanınmayarak geçerliliğini kaybeden Sevr Antlaşması'nda, gayrimüslimlerle ilgili özel bir bölüm yer almaktaydı. Bu düzenlemeler, gayrimüslimlerin her derecede okul açabilmesini, dini müesseseler kurabilmelerini öngörüyor, Osmanlı Hükümeti'nin bunlara karışmaması ve itilaf devletlerinin bu maddenin uygulanması konusunda her türlü tedbiri alabilmesi kabul ediliyordu. Ancak Türkiye, Osmanlı'nın mirası olarak görülen bu hezimetini kabul etmemiş, dolayısıyla Sevr yürürlük kazanamamıştır (Bilgin 2007: 68-69).

Lozan değerler ve semboller dünyasının egemen olduğu keskin kimlik siyaseti yerine, üniter siyasi yapının eşit yurttaşları olarak bütün bireylerin temel hak ve özgürlüklerden demokratik bir anlayışla faydalanmasını esas alan mutedil, uzlaştırıcı ve barışçıl bir paradigmayı benimsemiştir. Bu paradigmanın kabulü aynı zamanda, etnik köken farklılığını azınlık statüsü yaratmanın gerekçesi olarak gören Sevr antlaşmasının da tam olarak reddi anlamına gelmekte (Hekimoğlu 2007: 39), esas olarak "insan hakları" perspektifine oturmakta ve Gayrimüslim cemaatlere tüm vatandaşlık haklarının verilmesini ima etmektedir. Antlaşma, Türkiye Cumhuriyeti'nin varlığının ve bekasının uluslararası garantisi olarak nitelendirilmektedir (Mahçupyan 2004: 1).

Lozan Barış Konferansı, Türkiye ile Batılı ülkeler arasında, yıllardan beri süren savaş ortamına son vermek amacıyla toplanmış bir konferanstır (Arı 2003: 86). Lozan Barış Konferansı görüşmeleri 20 Kasım 1922'de başlamış ve 4 Şubat 1923 ile 23 Nisan 1923 arası kesintiye uğrayan görüşmeler 24 Temmuz 1923'te Lozan Barış

Antlaşması'nın imzalanması ile sonuçlanmıştır (Toprak 2003: 67). Antlaşma öncesinde yapılan müzakerelerde Türk tarafı, azınlıklarla ilgili olarak özellikle iki husus üzerinde yoğunlaşmıştır. Bunlardan ilki ekalliyetlerin haklarının karşılıklılığı iken, ikincisi ekalliyetlerin korunmasının, Türkiye'nin varlık ve bütünlüğüne saldırılarda bulunmak için bir bahane olarak kullanılmamasıdır (Bilgin 2007: 69).

12 Aralık 1922, Salı günkü oturumda “Azınlıkların Korunması” sorunu taraflar tarafından görüşmeye açılmıştır (Ürer 2003: 234). Her ne kadar Lozan Antlaşması “Gayrimüslim Milletler” ya da sadece “Gayrimüslimler” terimi yerine “ekalliyetler” (azınlıklar) kavramını kullanmışsa da, bu kavramsal değişiklik söz konusu terimin Batılılaştırıldığını, fakat özündeki “din” ve “mezhep” gibi unsurların etkisinden büsbütün kurtulmadığını göstermektedir (Eryılmaz 2000: 417).

Konferans “üç ana komisyon” ve bunlara bağlı “tali komisyon” çalışmaları şeklinde yürütülmüştür. Bu üç Ana Komisyon'un meşgul olacağı konular sırasıyla şöyle belirlenmiştir (Mutlu 2005: 95);

- a) Ülke ve Askerlik Meseleleri Komisyonu; Boğazlar Rejimi,
- b) Türkiye'de Yabancılar ve Azınlıklar Rejimi Komisyonu,
- c) Maliye ve İktisat Meseleleri Komisyonu; Limanlar ve Demiryolları, Sağlık Meseleleri.

Günümüzde halen etkisini sürdüren Lozan Barış Konferansı'nda ekalliyetler meselesi oldukça tartışmalı oturumlara neden olmuştur. Konferans sırasında üzerinde en çok durulan konular; Ermeni Yurdu Sorunu, Azınlıkların Askerlikten Muaf Tutulmaları, Patrikhane Sorunu ve Ahali Mübadelesi olmuştur.

2.3.2. Ermeni Yurdu Sorunu

Lozan Barış Konferansı'nda ekalliyetler sorunu, Birinci Komisyon'un beş ve azınlıklar alt komisyonunun ise on altı toplantısında görüşülmüş ve hararetle tartışmalara neden olmuştur (Kaptan 2002: 59). Lord Curzon, Komisyonda yaptığı ilk konuşmasında (Eryılmaz 1990: 210) savaş döneminde ciddi boyutlarda nüfus değişimine dikkatleri çekmiş; son dört ay içinde resmi rakamlara göre Türkiye'den sınır dışı edilmiş Hıristiyanların toplamının 600.000 ile 900.000 arasında olduğunu ileri sürerek Müttefiklerin, Türkiye'de ekalliyetlerin korunmadığı görüşünde hemfikir olduğunu ifade etmiştir (Aydemir 1984: 183).

Ermeni Meselesi, başlangıçta Lozan Konferansı'nın gündeminde olmamasına rağmen Konferans'ta uzun bir süre görüşülmüştür (Kaptan 2002: 112). Özellikle İngilizler, Türk'ün yeni vatan toprakları içinde bir "Ermeni Yurdu" ayrılması üzerinde ısrarla durmuşlardır (Mutlu 2005: 116). Rusya'da Erivan'da göçlerle oluşan "sözde" Ermeni devletinin son dönemde 1.250.000 göçmen ile zor koşullar içinde olduğunu ifade ederek Kars, Ardahan, Van, Bitlis ve Erzurum'da Ermeni nüfusunun neredeyse yok olduğunu, oysa bu bölgede daha önce neredeyse 3.000.000'u bulan Ermeni sayısının artık 130.000 civarında olduğunu iddia etmiştir (Aydemir 1984: 183). Erivan'da yaşamakta olan Ermeniler için, Türkiye'nin Asya'daki ülkesinin bir yerinde yıllardır istenen Ermenistan taleplerinin tekrarlamak durumundayım diyerek Curzon, "-ister Kuzey-doğu vilayetlerinde, İster Kilikya'nın güney-doğusu ile Suriye sınırında Ermeniler için, bunların diledikleri bir toplanma merkezinin bulunması (Ürer 2003: 235) fikrini öne sürmüştür. Böylelikle Lozan Konferansında "Ermeni Yurdu" meselesi gündeme gelmiştir.

ABD'nin görüşünü ise M. Child dile getirmiştir. Sorunu ana hatlarıyla tanımlayarak o da Ermeniler için bir yurt kurulması üzerinde durmuştur. Ona göre "Erkeklerin ailelerine kavuşmalarını ve doğdukları topraklar üzerinde geçinmelerini sağlamak üzere ölçülü bir nüfus mübadelesi" (Aydemir 1984: 320) gerekmektedir.

Lord Curzon, konuşmasının sonunda, azınlıklar için “geniş kapsamlı genel bir af”, “askerlikten makul bir bedel karşılığı kurtulma” ve “serbest gidiş-geliş” isteğinde de bulunmuştur. İngiliz baş delegesi, bunlardan başka, uygulamanın denetlenmesi için, Milletler Cemiyeti’nden bir temsilcinin görevlendirilmesinden söz etmiştir. Lord Curzon’un bu konuşması Fransız, Yunan ve Amerikan temsilcileri tarafından desteklenmiştir (Eryılmaz 1990: 210-211).

İsmet Paşa Ermeni Meselesini “Geçim vasıtası veya silah diye alarak hariçte çalışan komiteler ortadan kalkarsa, iki taraf da yaralarını sararlar, Türkiye’de kalmak isteyen Ermeniler, Türk vatandaşlarıyla kardeşçe yaşayabilirler (Mutlu 2005: 117), ancak, Türk toprakları bir Ermeni Yurdu için parçalanamaz. Ne Doğu illerinin, ne de Kilikya’nın anavatandan ayrılması mümkün değildir. Zaten Türkiye bugün bulunan ve bağımsız olan Ermeni Cumhuriyeti ile anlaşmalar yapmıştır. Diğer bir Ermenistan olabileceğini Türkiye hayalinden bile geçiremez” olarak ifade etmiştir (Uras 1987: 739).

Türk Heyetinin bütün itirazlarına karşılık Azınlıklar Komitesi’nde görüşülen konular ve “Ermeni Yurdu Meselesi” bir raporla Konferansın 9 Ocak 1923 tarihli toplantısına getirilmiştir. Türk heyetinin kararlı tutumuna rağmen, bir ara “Ermeni Yurdu” konusu Lord Curzon tarafından dile getirilmiş, İsmet Paşa ise bu konuya ilave edeceği bir şey olmadığını dile getirmiştir (Çaycı 1992: 106). Ekalliyetler Tali Komisyonu daha sonraları göç eden Ermeni kadın ve çocukların iadesini gündeme getirdiyse de İsmet Paşa bunu da reddederek Ermeni Sorunu’nu gündem olmaktan çıkarmıştır (Kaptan 2002: 114). Lozan Müzakerelerinde Ermeni konusuna bu tarihten sonra bir daha değinilmemiş ve anlaşmaya da bu konuyla ilgili herhangi bir hüküm girmemiştir.

2.3.2. Azınlıkların Askerlikten Muaf Tutulması

Aralık 1922 oturumunda Lord Curzon, azınlıkların askerlikten muaf tutulmaları konusunu gündeme getirmiştir. Lord Curzon'un Türkiye'ye temel bir eleştirisi vardır: "Türklerin iddia ettikleri gibi, bir askerlik vergisinin verilmesi mümkün ve meşru değilse, Türkler nasıl oluyor da İstanbul'dan ayrılan askerlik çağındaki Hıristiyan erkeklerden adam başına 100 Türk lirası alıyor?" (Ürer 2003: 243) şeklinde bir ifade ile bu konuyu gündeme taşımıştır.

İngilizlerin askerlik konusu ile ilgili salık verdikleri bir takım önerileri mevcut bulunmaktadır (Meray 1969: 184);

1. Hem Türk hem de Yunan Hükümeti, çok geniş kapsamlı bir genel af çıkartmalıdır.
2. Türk Hıristiyanları ile Batı Trakya Müslümanları, bir vergi bedeli karşılığında askerlikten muaf tutulmalıdırlar.
3. Türkiye'de kalan Hıristiyanlarla batı Trakya Müslümanlara serbestçe dolaşım hakkı ve ülkeden çıkabilme izni verilmeli, bu mal ve haklarını kısıtlayıcı olmamalıdır.
4. Bu garantilerin gerçekten etkili olarak uygulanabilmesi için İstanbul'da ve Yunanistan'ın uygun bir yerinde, bir organın kurulması gerekmektedir.

Sayılan öneriler karşılığında Türk Heyeti'nin görüşleri ise; Türk Heyeti genel affı zaten en baştan itibaren düşünmüştür. Ancak, hem Türk tarafı hem müttefiklere uygulanması şartını aramaktadır. Ayrıca azınlıkların dolaşım özgürlükleri konusu da zaten Türk kanunlarında düzenlenmiş bulunmaktadır. Azınlıkların askerlikten mahrum olmaları kabul edilemez (Ürer 2003: 246) niteliktedir. İsmet Paşa askerlikten söz açarak, bir memleketin çocukları arasında soy ve din farkı olmaksızın aynı hukuka ve aynı mükellefiyetlere sahip olmasının esas olduğunu belirtmiştir (Eryılmaz 1990: 213).

2.3.3. Patrikhane Meselesi

1919-1922 yılları arasında, Kurtuluş Savaşı döneminde yoğun olarak Osmanlı karşıtı siyasal faaliyetler içinde bulunduğu görülen Patrikhane, Yunanistan'ın yanında yer almıştır. Bu dönemdeki tutumu dolayısıyla, ileride de devam edecek olan Türkiye aleyhtarlığı eleştirisi ile sürekli itham edilen Patrikhane, Lozan'daki barış görüşmelerinde önemli tartışma maddelerinden biri olmuştur (Macar ve Gökaçtı 2005: 4). Patrikhane sorunu Lozan Barış Konferansı'nın en fazla tartışılan konularından birisidir. Konferansın Alt Komisyonunda yirmi oturumda gündeme gelmiş, çözümlenemediği için büyük komisyona yani "Arazi ve Askerlik Komisyonu"na havale edilmiştir (Akın 2006: 78).

Lord Curzon'un liderliğini yaptığı grup, Patrikhane'nin politik ve idari yönden faaliyet ve çabalarda bulunmama ve dini çerçevede kalmak şartıyla Türkiye'de kalması şeklindeki teklifleri diğer Batılı Devlet temsilcileri tarafından da destek görmüştür (Kaptan 2002: 130). Patriklik Sorunu komisyona havale edilmiştir. Lozan Konferansı sırasındaki müzakerelerde Türk heyeti Patrikhane'nin Türkiye'den çıkarılmasını istemiştir (Özel 2006: 43).

Türk heyeti İstanbul'daki Rumların mübadele dışı bırakılmasını ancak Patrikliğin kaldırılması halinde kabul edilebileceğini belirtmiştir (Ürer 2003: 248). Konferans içinde geçen çetin müzakereler sonunda Patrikhane'nin, bütün imtiyazları kaldırılarak siyasi ve idari mahiyette olan işlerle uğraşmamak şartıyla, yalnız dini konular çerçevesinde kalacağı yolundaki sözleri kabul edilerek bir lütuf eseri olmak üzere Türkiye sınırları içinde kalması kabul edilmiştir (Kaya 2005: 155).

Ürer (2003) 'e göre Türk Heyeti patrikliğin ruhani ve kilise işlerine ilişkin iradeler dolayısıyla kamu işleriyle yönetim alanlarında bir takım başka yetki ve görevleri olduğunu ve bu yetkileri sonradan siyasi amaçlarla kullandığını ve

patrikliğin siyasal bir kışkırtma merkezi olduğunu iddia etmesi üzerine Patriklik Sorunu Lozan Barış Konferansı'nda bu denli yoğun tartışmalara neden olmuştur.

Lord Curzon ve Müttefikleri Patrikliğin siyasal alanda bütün yetkilerinin elinden alınabileceğini fakat Ruhani yetkilerine dokunulmaması gerektiğini, hatta Patrikliğin İstanbul'dan ayrılmaması gerektiğini savunmuştur (Ürer 2003: 249).

İsmet Paşa, antlaşmanın imzalanmasından önce verdiği beyanatlarda da Patrikhane'nin artık o günkü şekliyle kalmasının mümkün olmadığını, Patrik Efendi'nin artık İstanbul'da işinin olmadığını vurgulamıştır (Alkan 2003: 55-56). İsmet Paşa, Patrikliğin siyasal ya da yönetime ilişkin işlerde bundan böyle hiç uğraşmayacağı; yalnız salt din alanına giren işlerle yetineceği konusunda Konferans önünde Müttefik temsilci heyetinden yapmış oldukları resmi konuşmaları ve verdikleri garantileri senet saydığını bildirmiştir (Özel 2006: 46).

Patriklik sadece din işleriyle ilgili meselelerde yetkili olmak üzere İstanbul'da bırakılmıştır (Kaptan 2002: 134). Lozan Antlaşması'na göre Patrikhane'nin hukuki durumu şu çerçevede belirlenebilir (İksel1973: 43);

1. Patrikhane'nin İstanbul'da kalışı bir antlaşma hükmü ile değil, Türkiye'nin tek taraflı tasarrufu ile oluşmuştur.
2. Patrikhane bir Türk kurumudur. Patrik ve Patrikhane memurları Türk Hükümetinin muvafakati ile tayin edilir ve denetime tabidir.
3. Patrik ve Patrikhane'nin 1453'ten 1923'e kadar sahip olduğu siyasi ve idari imtiyazlar kaldırılmıştır. Patrikhane ancak dini işlerle ilgilenebilir. Patrik, İstanbul'daki Rum cemaatinin temsilcisi olmadığı için bu cemaatle Türk resmi makamları arasındaki ilişkilerde aracılık yapamaz.
4. Patrikhane, herhangi bir kilise veya sinagog gibi Lozan Antlaşmasının 40. ve 42. Maddelerindeki himayeden yararlanır. Diğer yandan Patrik ve Patrikhane görevlileri sıfatlarına ilişkin Türk kanunlarına tabidir ve yapmış oldukları

faaliyetler Türk kanunlarına göre suç teşkil ettiği takdirde Türk Ceza Kanununa göre müeyyidelendirilecektir.

2.3.4. Ahali Mübadelesi

Lozan'da, "Ülke ve Askerlik Meseleleri, Boğazlar Rejimi" ile görevlendirilen Birinci Komisyonun 1 Aralık 1922 günü yaptığı oturumda, "Savaş Esirleri" konusu konuşulacak iken gündem aniden değiştirilerek o gün sadece "Ahali Mübadelesi" konusu görüşülmüş ve sonuçta, bu işin ayrıntılarını inceleyecek bir Alt Komisyon kurulmuştur (Mutlu 2005: 119). Lozan görüşmeleriyle Türk-Yunan ilişkilerinde yeni bir evre başlamıştır. Yunanistan, tüm beşeri sakıncalarına karşın, mübadeleyle etnik türdeş ulusal kimlik önerisini gündeme getirmiştir (Toprak 2003: 68).

30 Ocak 1923 tarihinde Türk ve Yunan Heyetleri tarafından imzalanan ve Lozan Konferansı'nda yapılan 17 ayrı senetten altıncısı olan "Yunan ve Türk Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol" Türk topraklarında yerleşmiş Rum Ortodoks dininden Türk Uyrukları ile Yunan topraklarında yerleşmiş Müslüman dininden Yunan uyruklarının zorunlu olarak değişimine karar verilmiştir (Kaptan 2002: 150). İsmet Paşa, İstanbul Rumlarının da mübadele edilmesinin gerektiğini ve bunun mantıklı olduğunu belirtmekle birlikte, (barış antlaşmasının bütününe ilişkin düşünceleri dolayısıyla) bu Rumların mübadele dışı bırakılmasını kerhen kabul etmiştir (Mutlu 2005: 110).

İsmet Paşa tüm bu görüşmeler sonucunda Türkiye Büyük Millet Meclisi Temsilci Heyeti'nde hakim olan kanıyı üç başlık halinde özetler (Ürer 2003: 239);

Buna göre;

1. Türkiye azınlıklarının kaderinin iyileştirilmesi, her şeyden önce, her türlü yabancı müdahalesinin ve dışarıdan kışkırtılmalarda bulunulması olanağının ortadan kaldırılmasına bağlıdır.
2. Bu amaç, ancak ve her şeyden önce Türk ve Rum halklarının mübadelesiyle gerçekleştirilebilir.
3. Karşılıklı mübadele tedbirlerinin uygulanması dışında kalacak azınlıkların güvenlikleri ve gelişmeleri için en iyi garantiler, gerek ülke kanunlarının sağlayacağı, gerekse üyeleri Türk yurttaşı olarak, bütün görevleri yerine getiren bütün topluluklara, Türkiye'nin geniş görüşlü politikasının vereceği garantilerdir.

Lozan'da belirlenen esaslar çerçevesinde 1923-1928 yılları arasında "Nüfus Mübadelesi" gerçekleştirilmiştir. Buna göre Mondros Mütarekesinin imzalandığı 30 Ekim 1918 tarihinden önce İstanbul'a yerleşen Rumlar "etablis" (yerleşik) sayılmışlardır (Ürer 2003: 249). Mübadelenin amacı yeni ortaya çıkan her iki ulus devletin homojenliğini sağlamaktır (Hekimoğlu 2007: 42).

Sözleşmede kullanılan "emigrant" (göçmen) terimi, 18 Ekim 1912 tarihinden sonra göç etmesi gereken ya da göç etmiş bulunan tüm gerçek ya da tüzel kişilikleri kapsamaktadır (Arı 2003: 88). Böylece iki milletin yalnızca İstanbul ve Batı Trakya'da azınlıkları kalmıştır. Bundan sonra en önemli sorun, mübadeleye tabii tutulmayan ahalinin kalan malları ve sahip oldukları her türlü nakdi ve menkul varlıklarla ilgili olarak ortaya çıkmıştır. Bunu mübadele eden halkların ve sahipsiz malların durumu izlemiştir (Kaptan 2002: 150-151).

Konunun en ilgi çeken yönü, Türk ve Rum halklarının karşılıklı göçünün isteğe bağlı değil, zorunlu oluşudur. Dolayısıyla insan ve mülkiyet hakları açısından konuya bakıldığında, kendine özgü tarihsel dokusu içinde değinilen haklar, elbette büyük ölçüde askıya alınmaktadır (Arı 2003: 89).

Yapılan tüm tartışmalar ışığında Lord Curzon nüfus mübadelesinin esaslarını şu şekilde belirlemiştir (Ürer 2003: 250):

1. Batı Trakya Türkleri ile İstanbul Rumları dışında Türkiye ile Yunanistan arasında nüfus mübadelesi yapılacaktır.
2. İlk mübadele kafilesi, Rumların Küçük Asya'dan göçleri sırasında, ailelerinden ayrılarak tutuklanan erkeklerin, Anadolu'dan Yunanistan'a geri gönderilmesi ile meydana gelecektir.
3. Rum ve Müslüman halkların mübadelesi insanlık ve sağlık nedenleri yüzünden 1923 Mayısı'nda yapılacaktır.
4. Uluslararası Kızılhaç'ın özel komisyonları, her iki tarafta da, mübadele işlemlerinin yürütülmesinde göz kulak olacaktır.

Lozan'ın sonuçları bugün sorgulanırken tartışılan belki de tek konu insani boyutları olan “mübadele”dir. Lozan'la dünya tarihinde ilk kez bir “zorunlu göç” olgusu yaşanmıştır. İnsanlar etnik gerekçelerle topraklarından edilmişlerdir (Toprak 2003: 71).

Mübadeleye tabi olan nüfusun sayısı Türk ve Yunan kaynaklarına göre farklılık göstermektedir. Genel olarak bu kaynaklardan şöyle bir sonuç çıkarılabilir; Giden Rumların sayısı 1.200.000-1.600.000 arasında değişirken, gelen Türk sayısı da 350.000-500.000 arasında değişmektedir (Akın 2006: 75).

2.4. Lozan Antlaşması Hükümleri Kapsamında Azınlıklara Tanınan Haklar

Milletler Cemiyeti döneminden bu yana azınlık kavramının ölçütü üçlüdür: etnik, dilsel, dinsel azınlıklar. Bununla birlikte, Türkiye 1923 Lozan Antlaşması'nda bunların üçünü de kabul etmemiş ve yalnızca Gayrimüslim yurttaşların azınlık olduğunu ve dolayısıyla uluslararası azınlık korumasından yararlanabileceğini kabul ettirmiştir (Başbakanlık İnsan Hakları Danışma Kurulu Azınlık Hakları ve Kültürel Haklar Çalışma Grubu Raporu 2004: 1).

Türkiye'de yaşayan sadece Gayrimüslimlerin azınlık sayıldığı ve kendilerine bir ayrıma maruz kalmaksızın diğer vatandaşlarla eşit haklara sahip olma (negatif hak) ve aynı zamanda dillerini, kültürlerini ve geleneklerini sürdürme hakkının (pozitif hak) da tanındığı "Azınlıkların Korunması" başlıklı III. Kesim'in, söz konusu hakları konu alan ve Türkiye'nin temel yasaları addedilen (Saraçlı 2007: 127), Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş antlaşması olan ama bunun ötesinde bir azınlık hakları belgesi ve bir insan hakları belgesi olarak da çok büyük bir önem taşıyan 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Barış Antlaşması'nın "Siyasal Hükümler" ismini taşıyan I. Bölümü'nün III. Kesimi'nde dokuz maddelik bir düzenlemeyle azınlık hakları ele alınmıştır. Lozan Antlaşması ile Türkiye sınırları içerisinde kalan tüm azınlıklar Türk uyruğu olarak kabul edilmişler ve bu konuda himaye edici hükümlere kavuşmuşlardır (Varlık 2006: 4).

Lozan Antlaşması Siyasal Hükümler bölümü içinde Antlaşma'nın 37-45 maddeleri azınlıklar hakkındaki hükümleri kapsamaktadır. Maddeler şu şekilde belirlenmiştir;

MADDE 37- Türkiye, 38. Madde'den 44. Madde'ye kadar olan maddelerin kapsadığı hükümlerin temel yasalar olarak tanınmasını ve hiçbir kanunun, hiçbir yönetmeliğin ve hiçbir resmi işlemin bu hükümlere aykırı ya da bunlarla çelişir

olmamasını ve hiçbir kanun, hiçbir yönetmelik ve hiçbir resmi işlemin söz konusu hükümlerden üstün sayılmamasını yükümlenir.

MADDE 38- Türk Hükümeti Türkiye’de oturan herkesin, doğum, bir ulusal topluluktan olma, dil, soy ya da din ayrımı yapmaksızın, hayatlarını ve özgürlüklerini korumayı tam ve eksiksiz olarak sağlamayı yüklenir. Herkes din gereklerini serbestçe yerine getirebilir yeter ki kamu düzeni ve ahlak kurallarıyla çatışmasın. Herkes bazı özel haller hariç dolaşım ve göç etme özgürlüklerinden yararlanabilir.

Bu madde negatif haklar getirmekteydi. Bu hükümde dikkati çeken husus, “azınlıkların korunması” başlıklı bir kesimde vatandaşların dışındakilere ve hatta “Türkiye’de oturanlara” bile hak getirmiş olmasıydı (Oran 2003:73).

MADDE 39- Gayrimüslim azınlıklara mensup Türk Teb’ası, Müslümanların istifade ettikleri aynı hukuku medeniye ve siyasiyeden istifade edeceklerdir. Türkiye’nin bütün halkı, din ayrımı yapılmaksızın kanun önünde eşit olacaklardır. Herkes, her türlü iş kolunda ve meslekte çalışabilecek ve kamu hizmet ve görevlerine kabul edilebileceklerdir.

Md. 39, Gayrimüslim Türk uyruklarına negatif hak getiren ilk üç paragraftan sonra şöyle demektedir:

MADDE 39/4- Herhangi bir Türk uyruğunun, gerek özel gerekse ticaret ilişkilerinde, din, basın ya da her çeşit yayın konularıyla açık toplantılarda, dilediği bir dili kullanmasına karşı hiçbir kısıtlama konulmayacaktır.

MADDE 39/5- Devletin resmi dili bulunmasına rağmen, Türkçeden başka bir dil konuşan Türk uyruklarına, mahkemelerde kendi dillerini sözlü olarak kullanabilmeleri bakımından uygun düşen kolaylıklar sağlanacaktır.

MADDE 40- Bütün Türk uyrukları hem hukuk bakımından hem de uygulamada aynı işlemlerden ve aynı güvencelerden yararlanacaklardır.

MADDE 41- Türk Hükümeti azınlıkların yoğun olarak yaşadıkları yerlerde eğitim konusunda gerekli kolaylıkları sağlayacak ve buralardaki azınlıklar devlet bütçesinden yararlanıp pay alacaklar.

MADDE 42- Türk Hükümeti Müslüman olmayan azınlıkların aile durumlarıyla kişisel durumları konusundaki sorunlarının, kendi gelenek ve görenekleri uyarınca çözümlenmesinde bütün tedbirleri alacaktır. Bu tedbirler “Özel Komisyon”ca düzenlenecektir. Yine Türk Hükümeti azınlıklara ait kilise, havra, mezarlık ve öteki din kurumlarını koruyacaktır.

MADDE 43- Müslüman olmayan Türk uyrukları inançlarına veya dinsel ayinlerine aykırı herhangi bir davranışta bulunmaya zorlanmayacak hatta özel tatil günleri dikkate alınacaktır. Ancak bu durum kamu düzenini bozmayacak şekilde olmalıdır.

MADDE 44- Türkiye Hükümeti Türkiye’deki Müslüman olmayan Türk uyruklarıyla ilgili hükümlerin Milletler Cemiyeti’nin güvencesi altında olacağını kabul eder.

MADDE 45- Buna karşılık Yunanistan’da Türkiye tarafından Müslüman olmayan azınlıklara tanınmış olan haklardan kendi ülkesinde bulunan Müslüman azınlığı yararlandıracaktır.

Lozan Barış Antlaşması’nın “Azınlıkların Korunması”nı konu alan III. Kısmının hiçbir bölümünde, belirli Gayrimüslim azınlıklardan söz edilmemektedir. Antlaşmanın Fransızca, İngilizce ve Türkçe metinlerinde de Gayrimüslim azınlıklar ayrıntılı olarak tarif edilmemektedir; burada “Minorities non musulmanes”, non-

Moslem minorities” ve “Müslüman olmayan azınlıklar” terimleri kullanılmaktadır (Oehring 2004: 20).

Lozan’da verilen himayelerin kişisel değil toplumsal, hatta ulusal olması düşünülmüştür. Müslüman olmayan Türk vatandaşları ulusal cemaatler kabul edilerek bütün halinde düşünülmüşler ve buna göre Türkiye’deki yaşamlarını garanti altına almışlardır (Öke 1991: 201). Aynı şekilde Müslüman olmayan vatandaşların, Müslümanların sahip olduğu sivil ve siyasi haklardan yararlanabilmeleri imkanı yine Lozan Antlaşması’nın 40. maddesi ile mümkün olmuş ve Türkiye Cumhuriyeti’nde, din farklılıklarına bakılmaksızın kanun karşısında bütün yurttaşların eşitliği ilkesi esas alınmıştır (Hekimoğlu 2007: 38).

Osmanlı tarihinde, fıkıh kurallarının etkisiyle hiyerarşik bir silsile dahilinde çeşitli dini cemaatlerden oluşan sui generis yapı içerisinde AB’nin bugünkü anlamda kastettiği, dini, ırksal ve dinsel bir azınlık anlayışının mevcut olmaması ve ancak Tazimatla beraber, yayılmacı dış güçlerin baskı ve telkinleri ile birlikte dini alt kimlikler temelinde Gayrimüslimlerin azınlık olarak kabul edilmesi geleneği, Cumhuriyet ile de aynen devam etmiştir (Hekimoğlu 2007: 37).

İrk, din, dil gibi hususlara değil de bizzat o ferdin manevi iç dünyasına bakarak tayin eden “sübjektif millet” anlayışı, günümüzde gelişmiş demokrasilerde olduğu gibi Atatürk tarafından da benimsenmiş, genel ülke düzeyinde olmak üzere Cumhuriyet’in kurucu felsefesinde yer almıştır (Hekimoğlu 2007: 41).

2.4.1. Lozan Antlaşması Kapsamında Gayrimüslim Azınlıklara Tanınan Haklardan Azınlık Gruplarının Feragat Etmeleri

Lozan Barış Konferansından üç yıl sonra, 1926 yılında, Türkiye Cumhuriyeti'nin Medeni kanunu kabulünden sonra, zaten Lozan'da verilen bazı azınlık hakları otomatik olarak ortadan kalkmıştır.

Yahudiler 15 Eylül 1925, Ermeniler 17 Ekim 1925, Rumlar 27 Kaim 1925 tarihlerinde yaptıkları müracaatlarla, "Aile Hukuku" ve "Kişi Hukuku" açısından farklı bir işleme tabi olmak istemediklerini belirtmişlerdir. Bu durumun, Lozan Antlaşması'nın imzalanmasından yaklaşık iki yıl sonra meydana gelmesi; Türk devleti içinde ve Türk insanıyla birlikte yaşadıkları surece Gayrimüslim azınlıkların herhangi bir hukuki kayıt olmaksızın da tabii haklarına sahip olabileceklerine inanmış oldukları anlaşılabilir (Ürer 2003: 251).

Lozan Antlaşması kapsamında sağlanan haklardan feragat edildiği birtakım yargı kararlarında da yer almıştır. Buna göre; Yargıtay 7. Hukuk Dairesinin 10.4.1962 gün ve 2775/ 3567 sayılı kararında Lozan Antlaşmasınının 42. maddesi ile ilgili olarak: "Davalı kiliselerin temsil ettikleri ekalliyetlerin mümessilleri işbu maddede derpiş edilen bir kısım haklardan feragat etmişlerse de bu feragat, aile hukuku ile ahkamı şahsiye hakkında hususi hükümler konulmasına dair salahiyetlere münhasırdır." denmektedir.

2.6. 1936 Beyannamesi

Osmanlı İmparatorluğunda uygulanan Millet Sistemine göz atıldığında gayrimüslim bireylere yönelik mülkiyet hakkının var olduğunu görürüz. Bu ilke günümüze kadar varlığını koruyarak süregelmiştir.

Lozan Barış anlaşması sonrasında gerçekleştirilen Devrim Kanunları arasında 1936 yılında yürürlüğe giren 1935 tarihli Vakıflar Kanunu, bu tarihteki tüm vakıflardan ellerindeki taşınmazların bir listesini gösteren bir mal beyannamesi istemiştir (Oran 2001: 84). Buna bağlı olarak Vakıflar Genel Müdürlüğü yalnızca Gayrimüslim Vakıflarına yolladığı genelge ile listelerin ibraz edilmesini istemiştir. Ancak Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki usule göre her biri farklı Padişah Fermanları ile kurulmuş olan bu vakıfların vakıfnamelerinin bulunmaması konusu sıkıntı yaratmıştır.

Buna bağlı olarak Vakıflar Genel Müdürlüğü, vakıfnamelerin olmadığı yönünde aldığı cevap üzerine, 1936 yılında verilen beyannameleri bu vakıfların beyannamesi sayacağını belirtmiştir. Bununla birlikte Vakıfların 1936 yılından sonra alacakları taşınmazlara el konulacağı ilan edilmiştir. Buradaki sorun taşınmazların 1936 yılında verilen mal beyannamesinde kayıtlı olmaması ve bu mal beyannamesindeki bu vakıfların taşınmaz edinebilecekleri konusunda bir hükmün de bulunmamasından kaynaklanmaktadır.

Bu gelişmelerle bağlantılı olarak Gayrimüslim vakıflarının, 1936 Beyannamesinin sadece bir taşınmaz listesi olmak nedeniyle böyle bir hususu içermesinin mümkün olmadığını ileri sürmeleri durumu değiştirmemiştir. 1936 yılından sonra bu vakıfların taşınmazlarına el konulmaya başlanılmıştır.

Hem Lozan Antlaşması'nın hem de mülkiyet hakkının bir ihlali olarak el konulan mallar, onları satmış sahiplerine veya onların mirasçılara para istenmeden iade edilmiş, mirasçılarının bulunamaması halinde ise yine parasız olarak Hazine'ye intikal etmiştir.

2.7. 6–7 Eylül Olayları

Türk dış politikasında hala önemli bir yer tutan Kıbrıs sorunu, 1955 yılında Türk kamuoyunun gündeminde başköşeye oturmuştur. Londra’da Kıbrıs konusunda görüşmeleri sürdüren Dışişleri yetkilileri temaslarına devam ederken, Atatürk’ün Selanik’teki evinde bir bomba patlaması ile ilgili haber önce 6 Eylül 1955 günü Türkiye radyolarında yayınlanmıştır. Bunun üzerine, “Ata’mızın Evi Bombalandı” manşeti ile ikinci baskı yapan İstanbul Express gazetesinin nüshaları o dönemde kurulmuş olan “Kıbrıs Türk’tür Cemiyeti” üyeleri tarafından bütün İstanbul’da satılmaya başlanılmıştır.

Gazetelerde yer alan haberlerin akabinde, gayrimüslim vatandaşların yoğun olarak yaşadığı yerler olan İstanbul, İzmir ve Ankara’da iki gün süre ile durmaksın olaylar meydana gelmiştir. Müslüman vatandaşlar tarafından yerleşik Rum vatandaşların mülklerine yönelik, gözdağı verme amaçlı yakma ve yıkma hareketleri bu üç şehirde baş göstermiştir. Bu hareket daha sonra diğer gayrimüslim vatandaşlara yönelik olarak devam etmiştir.

Tahrip edilen malların değeri kesin olarak tespit edilememiştir. Zararların karşılanması için Demokrat Parti (DP) hükümeti işe koyulmuş ve gerekli önlemleri almaya başlanılmıştır. 6-7 Eylül olaylarının İstanbul, İzmir ve Ankara’daki vatandaşlara getirdiği ve Türkiye’ye yüklediği maddi zararlar büyük olmakla birlikte bu zararların giderilmesi çok zor değildi. Ancak, bu olaylar Türkiye’nin imajına özellikle Yunanistan ve ABD ile olan ilişkilerine zarar vermiştir.

Tek Parti Dönemi’nde gerçekleşen ve azınlık karşıtı eylemlerin arasında en önemlilerinden sayılan bu olaylar kimi çalışmalarda ulus-devletin inşa aşamasında olan TC’nin yaşamış olduğu diğer sıkıntılar arasında sayılmaktadır.

2.7. AB Uyum Sürecinde Gerçekleştirilen Yasa Değişiklikleri

Bu kısımda Türkiye Cumhuriyeti tarafından AB uyum sürecinde azınlık hakları hususunda gerçekleştirilen yasa değişikliklerine değinilmiştir.

2.7.1. 2001 Yılında Gerçekleştirilen Yasa Değişiklikleri

Aralık 1999 Helsinki Zirvesi'nde sonra Türkiye yoğun bir reform sürecinden geçerek AB siyasi kriterlerine uyum amacıyla çok sayıda yasa ve mevzuat düzenlemesi gerçekleştirmiştir. Bu kapsamda 2001 yılında Anayasa değişiklikleri yapılmış ve daha sonra çeşitli uyum paketleri çıkarılmıştır. 2001 Anayasa değişikliği bugüne kadar 1982 Anayasasında yapılan altıncı ve en kapsamlı değişiklik paketidir. Daha önce yapılan değişikliklerde 1987'de üç madde ve bir geçici maddede; 1993'de bir maddede; 1995'de Başlangıç ve 15 maddede, 1999'da önce bir maddede daha sonra üç maddede değişiklik gerçekleştirilecektir. 3 Ekim 2001'de kabul edilip 17 Ekim 2001 tarihli Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren 4709 No'lu "Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkındaki Kanun"la yapılan 2001 değişiklik paketinde ise 1982 Anayasasının Başlangıcı, 32 maddesi ve bir geçici maddesi değiştirilmiştir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)'nce 3 Ekim 2001 tarihinde kabul edilip, 17 Ekim 2001 tarihli Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren 4709 sayılı "Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun", 1982 Anayasasının 32 maddesiyle Başlangıç bölümünde gerçekleştirilen değişiklikleri kapsamaktadır. TBMM Partiler Arası Uzlaşma Komisyonunun kabul ettiği metinde, Anayasanın 37 maddesinde değişiklik yapılması öngörülmüş, ancak bunlardan üçü TBMM Genel Kurulunda yeterli çoğunluğu sağlayamayarak reddedilmiş, TBMM üyelerinin ödenek ve yolluklarına ilişkin biri

de, Cumhurbaşkanı tarafından halkoyuna sunulmuştur. Değiştirilen madde sayısına bakıldığında, bu değişikliğin, 1982 Anayasasının kabulünden bu yana gerçekleştirilen en kapsamlı değişiklik olduğu göze çarpmaktadır. Konumuz gereği adı geçen değişiklikte azınlık haklarını ilgilendiren maddelerin 1982 Anayasası'nda yer alan şekli ile 4709 No'lu Kanun çerçevesinde bu maddelerin değişime uğramış halleri karşılaştırılacaktır.

2.7.1.1. Madde 26: Düşünceyi açıklama ve yayma hürriyeti

1982 Anayasası ilgili bölüm;

Herkes düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma hakkına sahiptir. Bu hürriyet resmi makamların müdahalesi olmaksızın haber veya fikir almak ya da vermek serbestliğini de kapsar. Bu fıkra hükmü radyo, televizyon, sinema veya benzeri yollarla yapılan yayınların izin sistemine bağlanmasına engel değildir.

Bu hürriyetlerin kullanılması, suçların önlenmesi, suçluların cezalandırılması, Devlet sırrı olarak usulünce belirtilmiş bilgilerin açıklanmaması, başkalarının şöhret veya haklarının, özel ve aile hayatlarının yahut kanunun öngördüğü meslek sırlarının korunması veya yargılama görevinin gereğine uygun olarak yerine getirilmesi amaçlarıyla sınırlanabilir.

Düşüncelerin açıklanması ve yayılmasında kanunla yasaklanmış olan herhangi bir dil kullanılamaz. Bu yasağa aykırı yazılı veya basılı ağıtlar, plaklar, ses ve görüntü bantları ile diğer anlatım araç ve gereçleri usulüne göre verilmiş hakim kararı üzerine veya gecikmesinde sakınca bulunan hallerde kanunla yetkili kılınan merciin emriyle toplattırılır.

Toplatma kararını veren mercii bu kararını, yirmi dört saat içinde yetkili hakimine bildirir. Hakim bu uygulamayı üç gün içinde karar bağlar.

Haber ve düşünceleri yayma araçlarının kullanılmasına ilişkin düzenleyici hükümlere, bunların yayımını engellemek kaydıyla, düşüncüyü açıklama ve yayma hürriyetinin sınırlanması sayılmaz.

Değiştirilen Bölüm: 1982 Anayasası'nın 26. maddesinde yapılan değişikliğe göre 2. fıkrada yer alan “Bu hürriyetlerin kullanılması” ibaresinden sonra gelmek üzere “Milli güvenlik, kamu düzeni, kamu güvenliği, Cumhuriyetin temel nitelikleri ve Devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünün korunması” ibareleri eklenmiştir.

26. Maddede yer alan 3. fıkra tamamen kanun metninden çıkarılmıştır.

Maddeye son fıkra olarak “Düşüncüyü açıklama ve yayma hürriyetinin kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usuller kanunla düzenlenir” ibaresi eklenmiştir.

2.7.1.2. Madde 28: Basın Hürriyeti

1982 Anayasası ilgili bölüm;

“Basın hürdür, sansür edilemez, Basımevi kurmak izin alma ve mali teminat yatırma şartına bağlanamaz.

Kanunla yasaklanmış herhangi bir dilde yayın yapılamaz.

Devlet, basın ve haber alma hürriyetlerini sağlayacak tedbirleri alır.....”

Değiştirilen Bölüm: 1982 Anayasası'nın 28. Maddesinin ikinci fıkrası 3.10.2001-4709/10 kapsamında kanun metninden çıkarılmıştır.

2.7.1.3. Madde 33: Dernek Kurma Hürriyeti

1982 Anayasası ilgili bölüm:

"Herkes, önceden izin almaksızın dernek kurma hakkına sahiptir.

Dernek kurabilmek için kanunun gösterdiği bilgi ve belgelerin, yetkili mercie verilmesi yeterlidir. Bu bilgi ve belgelerin kanuna aykırılığının tespiti halinde yetkili merci, derneğin faaliyetinin durdurulması veya kapatılması için mahkemeye başvurur.

Hiç kimse bir derneğe üye olmaya ve dernekte üye kalmaya zorlanamaz. Dernek kurma hürriyetinin kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usuller kanunda gösterilir.

Dernekler, kanunun öngördüğü hallerde hakim kararıyla kapatılabilir veya faaliyetten alıkonulabilir. Ancak, milli güvenliğin, kamu düzeninin, suç işlenmesini veya suçun devamını önlemenin yahut yakalamanın gerektirdiği hallerde gecikmede sakınca varsa, kanunla bir mercii, derneği faaliyetten men ile yetkilendirilebilir. Bu merciiin kararı, yirmi dört saat içerisinde görevli hakimin onayına sunulur. Hakim,

kararını kırk sekiz saat içinde açıklar; aksi halde, bu idari karar kendiliğinden yürürlükten kalkar.

Birinci fıkra hükmü, Silahlı Kuvvetler ve kolluk kuvvetleri mensuplarına ve görevlerinin gerektirdiği ölçüde Devlet memurlarına kanunla sınırlamalar getirilmesine engel değildir.

Bu madde hükümleri vakıflarla ilgili olarak da uygulanır".

Değiştirilen Bölüm: 1982 Anayasası'nın 33. Maddesi 3.10.2001-4709/12. Madde kapsamında aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir;

“Herkes, önceden izin almaksızın dernek kurma ve bunlara üye olma ya da üyelikten çıkma hürriyetine sahiptir.

Hiç kimse bir derneğe üye olmaya ve dernekte üye kalmaya zorlanamaz.

Dernek kurma hürriyeti ancak, millî güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlık ve genel ahlâk ile başkalarının hürriyetlerinin korunması sebepleriyle ve kanunla sınırlanabilir.

Dernek kurma hürriyetinin kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usuller kanunda gösterilir.

Dernekler, kanunun öngördüğü hallerde hâkim kararıyla kapatılabilir veya faaliyetten alıkonulabilir. Ancak, millî güvenliğin, kamu düzeninin, suç işlenmesini veya suçun devamını önlemenin yahut yakalamanın gerektirdiği hallerde gecikmede sakınca varsa, kanunla bir merci, derneği faaliyetten men ile yetkilendirilebilir. Bu merciin kararı, yirmi dört saat içinde görevli hâkimin onayına sunulur. Hâkim,

kararını kırk sekiz saat içinde açıklar; aksi halde, bu idari karar kendiliğinden yürürlükten kalkar.

Birinci fıkra hükmü, Silahlı Kuvvetler ve kolluk kuvvetleri mensuplarına ve görevlerinin gerektirdiği ölçüde Devlet memurlarına kanunla sınırlamalar getirilmesine engel değildir.

Bu madde hükümleri vakıflarla ilgili olarak da uygulanır.”

2.7.1.4. Madde 66: Türk Vatandaşlığı

1982 Anayasası İlgili Bölüm:

“Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk’tür.

Türk babanın veya Türk ananın çocuğu Türk’tür. Yabancı babadan ve Türk anadan olan çocuğun vatandaşlığı kanunla düzenlenir.

Vatandaşlık, kanunun gösterdiği şartlarla kazanılır ve ancak kanunda belirtilen hallerde kaybedilir.

Hiçbir Türk, vatana bağlılıkla bağdaşmayan bir eylemde bulunmadıkça vatandaşlıktan çıkarılamaz.

Vatandaşlıktan çıkarma ile ilgili karar ve işlemlere karşı yargı yolu kapatılamaz.”

Değiştirilen Bölüm: 1982 Anayasası'nın 66. Maddesi'nin ikinci fıkrasının ikinci cümlesi olan “Yabancı babadan ve Türk anadan olan çocuğun vatandaşlığı kanunla düzenlenir.” ibaresi 3.10.2001-4709/23. Madde kapsamında kanun metninden çıkarılmıştır.

2001 yılında gerçekleştirilmiş olan Anayasa değişiklikleri incelediğimizde özet olarak karşımıza temel hak ve özgürlüklerle ilgili sınırların daraltıldığı, temel hak ve özgürlüklerin sınırlarının genişletildiği, dernekler ile ilgili getirilmiş olan değişikliklerle dernek kurulması ile ilgili sürecin kolaylaştırıldığı, ayrımcılığın önlenmesi konusunda pozitif adımların atıldığı görülmektedir. 2001 Anayasa değişiklikleri Türkiye'nin AB sürecinde atmış olduğu önemli adımlar arasında yerini almıştır. Bunu İlerleme Raporları'nda da görebilmekteyiz.

2.7.2. 2004 Yılında Gerçekleştirilen Yasa Değişiklikleri

2001 yılında gerçekleştirilen yasa değişikliklerinin devamı niteliğinde olan 2004 yılı yasa değişiklikleri azınlıklara yönelik basın araçlarının korunması ve milletlerarası anlaşmalar ile ilgili hazırlanmıştır.

2.7.2.1. Madde 30: Basın Araçlarının Korunması

1982 Anayasası İlgili Bölüm:

“Kanuna uygun şekilde basın işletmesi olarak kurulan basımevi ve eklentileri, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü, Cumhuriyetin temel ilkeleri ve milli güvenlik aleyhinde işlenmiş bir suçtan mahkum olma hali hariç, suç aleti olduğu gerekçesiyle zapt ve müsadere edilemez ve işletilmekten alıkonulamaz.”

Değiştirilen Bölüm: 1982 Anayasasının 30. Maddesi 7.5.2004-5170/4. maddesi kapsamında aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir;

“Kanuna uygun şekilde basın işletmesi olarak kurulan basımevi ve eklentileri ile basın araçları, suç aleti olduğu gerekçesiyle zapt ve müsadere edilemez veya işletilmekten alıkonulamaz.”

2.7.2.2. Madde 90: Milletlerarası Antlaşmaları Uygun Bulma

1982 Anayasası İlgili Bölüm:

“Türkiye Cumhuriyeti adına yabancı devletlerle ve milletlerarası kuruluşlarla yapılacak antlaşmaların onaylanması, Türkiye Büyük Millet Meclisinin onaylamayı bir kanunla uygun bulmasına bağlıdır.

Ekonomik, ticari veya teknik ilişkileri düzenleyen ve süresi bir yılı aşmayan antlaşmalar, Devlet Maliyesi bakımından bir yüklenme getirmemek, kişi hallerine ve Türklerin yabancı memleketlerdeki mülkiyet haklarına dokunmamak şartıyla, yayımlanma ile yürürlüğe konabilir. Bu takdirde bu antlaşmalar, yayımlarından başlayarak iki ay içinde Türkiye Büyük Millet Meclisinin bilgisine sunulur.

Milletlerarası bir antlaşmaya dayanan uygulama antlaşmaları ile kanunun verdiği yetkiye dayanılarak yapılan ekonomik, ticarî, teknik veya idarî antlaşmaların Türkiye Büyük Millet Meclisince uygun bulunması zorunluluğu yoktur; ancak, bu fıkraya göre yapılan ekonomik, ticarî veya özel kişilerin haklarını ilgilendiren antlaşmalar, yayımlanmadan yürürlüğe konulamaz.

Türk kanunlarına değişiklik getiren her türlü antlaşmaların yapılmasında birinci fıkraya hükmü uygulanır.

Usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası antlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz.”

Değiştirilen Bölüm: 1982 Anayasası'nın 90. maddesine 7.5.2004-5170/7. md. kapsamında son fıkraya aşağıdaki cümle eklenmiştir;

“Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası antlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası antlaşma hükümleri esas alınır.”

2.7.3. Uyum Paketleri

Yukarıda belirtilen yasa değişikliklerine ek olarak TC tarafından AB uyum sürecinde gerçekleştirilen bir diğer değişiklik ise Uyum Paket'leri aracılığı ile sağlanılmaya çalışılmıştır. Konu gereğince 2002 tarihinden itibaren hazırlanmaya başlanılan Uyum Paket'leri ile azınlık haklarının geliştirilmesi ve uygulanmasına yönelik değişiklikler aşağıda belirtilmektedir;

I. Uyum Paketi: Birinci Uyum Paketi 6 Şubat 2002 tarihinde hazırlanmıştır. Hazırlanan değişiklik uyarınca 4744 Sayılı Yasa kapsamında Türk Ceza Kanunu (TCK)'nın 312. maddesi şiddete teşvik eden ve somut bir tehlike yaratan nitelikte olmadıkça, kimi ifadelerin ifade özgürlüğünün sınırları içine alınmasını mümkün kılmaktadır. Bununla birlikte sözü geçen maddeye bir fıkraya eklenerek, halkın bir kısmını aşağılayıcı ve insan onurunu zedeleyecek bir şekilde tahkir etmek

yasaklanmıştır. Bu değişikliğin azınlık haklarına açısından getirisi ise azınlıklara yönelik aşağılayıcı ifadelerin cezalandırılabilmesinin yolunun açılmış olmasıdır.

II. Uyum Paketi: İkinci Uyum Paketi 26 Mart 2002 tarihinde hazırlanmıştır. Hazırlanan değişiklik uyarınca 4748 Sayılı Yasa kapsamında Basın Kanunu'nun 16. maddesinin 5. fıkrasındaki kanunla yasaklanmış herhangi bir dille yayın yapılmasına ilişkin hüküm kaldırılmıştır. Bununla birlikte aynı Paket kapsamında Dernekler Kanunu'nun 5. ve 6. maddelerinde yapılan değişikliklerle ırk, din, mezhep, kültür veya din farklılığına dayanan azınlıklar bulunduğunu ileri sürmek veya Türk dilinden ya da kültüründen ayrı dil ve kültürleri korumak, geliştirmek veya yaymak amacı çerçevesinde dernek kurulması yasak kurulması çıkarılmış ve dernekler ile ilgili özgürlükler genişletilmiştir.

III. Uyum Paketi: Üçüncü Uyum Paketi 3 Ağustos 2002 tarihinde hazırlanmıştır. Hazırlanan değişiklik uyarınca 4771 Sayılı Yasa kapsamında Yabancı Dil Eğitimi ve Öğretimi Kanunu'nda yapılan değişikliklerle, Türk vatandaşlarınca geleneksel olarak kullanılan farklı dil ve diyalektlerin öğrenilmesindeki sınırlamalar kaldırılmıştır. Bununla birlikte Radyo ve Televizyon Kurumları Kuruluş ve Yayın Kanunu'nda yapılan değişikliklerle bu dillerde ve diyalektlerde yayın yapılmasına imkan tanınmıştır. Üçüncü Uyum Paketi aynı zamanda Vakıflar Kanunu'na ilişkin yeni bir düzenleme getirmiş ve bu kapsamda Gayrimüslim vakıfların Bakanlar Kurulu kararı ile mal edinmeleri sağlanmıştır.

IV. Uyum Paketi: Dördüncü Uyum Paketi 2 Ocak 2003 tarihinde hazırlanmıştır. Hazırlanan değişiklik uyarınca 4778 Sayılı Yasa kapsamında Vakıflar kanununda yeni bir düzenleme meydana gelmiştir. Buna göre Gayrimüslim vakıfların gayrimenkul edinmeleri Bakanlar Kurulu yerine Vakıflar Genel Müdürlüğü iznine bağlanmıştır. Bununla birlikte yine Dernekler Kanunu'na bağlı olarak yapılan düzenleme uyarınca derneklerin yurt dışı temaslarında ve resmi olmayan yazışmalarında yabancı dilleri kullanabilmelerine imkan tanınmıştır.

V. Uyum Paketi: Beşinci Uyum Paketi 23 Ocak 2003 tarihinde hazırlanmıştır. Hazırlanan değişiklik uyarınca 4793 Sayılı Yasa kapsamında Dernekler Kanunu'nda bir yeni değişikliğe daha gidilmiştir. Paket ile birlikte adı geçen yasanın 82. maddesi değiştirilmiş, hürriyeti bağlayıcı cezalar kaldırılmış ve bunun yerine para cezalar getirilmiştir.

VI. Uyum Paketi: Altıncı Uyum Paketi 15 Temmuz 2003 tarihinde hazırlanmıştır. Hazırlanan değişiklik uyarınca 4928 Sayılı Yasa kapsamında Radyo ve Televizyon Kurumları Kuruluş ve Yayın Kanunu'nda yeniden değişikliğe gidilmiş ve buna bağlı olarak Türk vatandaşlarınca günlük yaşamda geleneksel olarak kullanılan farklı dil ve lehçelerde yayın yapılması imkanının hem kamu hem de özel radyo ve televizyon kuruluşları vasıtasıyla sağlanması yasal güvence altına alınmıştır. Paket ile birlikte Nüfus Kanunu ve Vakıflar Kanunu'nda da değişiklik getirilmiş çocuklara bazı isimlerin konulamayacağına ilişkin mevcut yasak kaldırılmış ve cemaat vakıflarının tasarrufları altında bulunduğu belirlenen taşınmaz malların tescili için öngörülen altı aylık süre on sekiz aya çıkarılmıştır.

VII Uyum Paketi: Yedinci Uyum Paketi 30 Temmuz 2003 tarihinde hazırlanmıştır. Hazırlanan değişiklik uyarınca 4963 Sayılı Yasa kapsamında Dernekler Kanunu'nda bir değişikliğe gidilmiş bununla birlikte tüzel kişilerin de dernek kurmalarına izin verilmiştir. Paket aynı zamanda Yabancı Dil Eğitimi ve Öğretimi ile Türk Vatandaşlarının Farklı Dil ve Lehçelerinin Öğrenilmesi Hakkında Kanun kapsamında değişiklikler getirmiştir. Buna göre Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerin öğrenilmesine yönelik olarak ayrı bir bina tahsis edilmeksizin mevcut kurslarda öğrenimine imkan sağlanılmıştır.

VIII. Uyum Paketi: Sekizinci Uyum Paketi 14 Temmuz 2004 tarihinde hazırlanmıştır. Hazırlanan değişiklik uyarınca 5218 Sayılı Yasa kapsamında Radyo ve Televizyon Kurumları Kuruluş ve Yayın Kanunu'nda ve Küçükleri Muzır Neşriyattan Koruma Kanunu'nda yapılan değişikliklerle söz konusu kanunlar ile

kurulmuş yetkili kurumlara Milli Güvenlik Kurulu tarafından aday gösterilmesi ve seçilmesi uygulamalarına son verilmiştir.

2.8. İlerleme Raporları²

Avrupa Komisyon'u tarafından hazırlanan ve Türkiye Cumhuriyeti'nin AB üyelik sürecindeki etapları anlatan ilerleme raporlarından ilki 1998 tarihinde yayınlanmıştır. İlerleme raporları, Giriş ve Üyelik Kriterleri ile ilgili bilgi verilmesinin akabinde Politik Kriterler, Ekonomik Kriterler, Üyelik Yükümlülüğünü Üstlenme Yeteneği ve Ortak Dış ve Güvenlik Politikaları başlıklarını içermektedir. Aynı zamanda ilerleme raporlarında bir sonuç kısmına yer verilmektedir.

Konumuzla ilgili olarak azınlık hakları İlerleme Raporları'nda Politik Kriterler Başlığı altında, İnsan Hakları ve Azınlıkların Korunması kısmında irdelenmektedir. 1998 tarihinden itibaren yayınlanmaya başlayan bu raporlar 2007 itibariyle toplam 10 adet olup Türkiye Cumhuriyetinin AB tarafından bir fotoğrafı olarak alınabilir. Bu kısımda, Azınlık haklarının ilerleme Raporları ekseninde çekilen fotoğrafına değinilecektir. Ancak, ilerleme raporları incelenirken konumuz gereği yalnızca Türkiye Cumhuriyeti tarafından resmen tanınan azınlık gruplarına yönelik incelemeler irdelenmiştir.

1998 yılında yayınlanan ilk İlerleme Raporu'nda Azınlık Hakları ve Azınlıkların Korunması Başlığı altında AB'nin Türkiye'nin azınlık uygulamaları hakkında belirttiği görüş öncelikle nüfus kriterini ele almaktadır. Buna göre "Türkiye'nin nüfusu 62 milyondan fazladır. Lozan Antlaşması'na göre, T.C.

² Avrupa Komisyonu tarafından yayınlanan İlerleme Raporları ile ilgili tüm veriler Avrupa Birliği Genel Sekreterliği internet sayfasında yer alan İlerleme Raporları'nın gayri resmi tercümelerinden derlenmiştir. Daha fazla bilgi için www.abgs.gov.tr adresinden yararlanılabilir.

tarafından resmen tanınan azınlıklar Ermeniler (50.000), Yahudiler (25.000) ve Rumlar (5.000) nüfusa sahiptir”.

Bununla birlikte Rapor’da sayılan azınlıkların, kendi kiliselerini, okullarını ve hastanelerini serbestçe yönettikleri, bu üç azınlığın mensuplarının yetkili makamlara kayıt yaptırmakla yükümlü oldukları ve bu azınlıkların üyelerinin kimlik kartlarında onların mensubiyetleri belirtildiği yazmaktadır. İçişleri Bakanlığında, azınlıklar ile ilgilenen bir dairenin mevcut olduğu belirtilmektedir.

1998 tarihinde yayınlanan İlerleme Raporu’nda tanınan azınlık gruplarına yönelik incelemenin kısa tutulması ve bununla birlikte asli unsur olarak sayılan gruplara yönelik çalışmaların ve araştırmaların yapılmış olması bu tarihli raporun Türkiye’deki azınlık bireylerine tanınan haklar konusunda çok detaya girmediğini göstermektedir.

Türkiye’nin Katılım Yolunda İlerlemesi Üzerine Komisyon’un 1999 Düzenli Raporu’na bakıldığında ise 1998 yılında yayınlanan raporda yer aldığı gibi resmen tanınan gayrimüslim azınlıklara ilişkin bir yorumun yer almadığı göze çarpmaktadır. Yalnızca konumuzla ilgili olarak “Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme” ve “Bölgesel Diller veya Azınlık Dilleri Avrupa Şartı”ndan söz edilmekte ve bu belgelere atıf yapılmaktadır.

Türkiye’nin Katılım Yolunda İlerlemesi Üzerine Komisyon’un 2000 Düzenli Raporu’na bakıldığında ise Türkiye Cumhuriyeti’nin, “Ulusal Azınlıkların Korunması İçin Avrupa Konseyi Çerçeve Sözleşmesi”ni henüz imzalamadığı ve Lozan Antlaşması ile tarif edilenlerden başka azınlıkları tanımadığı belirtilmektedir. Bunun haricinde 2000 tarihli İlerleme Raporu’nun azınlık hakları ile ilgili kısmında gayrimüslim azınlıklara yönelik herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Ancak, Medeni ve Siyasi haklar başlığı altında gayrimüslim azınlıkları ilgilendiren olumlu bilgilere yer verilmiştir. Buna göre "...din özgürlüğü ile ilgili olarak, Yahudi cemaati yanında, Yunan Ortodoks, Ermeni, Katolik ve Süryani Ortodoks Kiliseleri başta olmak üzere, bazı gayri Müslim cemaatlere yönelik daha büyük bir hoşgörü olduğunu gösteren işaretler vardır. Aralık 1999'da, yetkili makamların yayınlamış olduğu bir genelgeye göre, dinsel cemaatler, hayır ve ibadet binalarını tamir etmek için devletten izin almak zorunda olmayacaklardır. Genel olarak, bu olumlu yaklaşım daha da geliştirilmeli ve, 1923 Lozan Antlaşması'nın kapsamına girsinler veya girmesinler, gayri Müslimlerin somut talepleri, Heybeliada ruhban okulunun kapalı kalmaya devam etmesi konusu dahil, gerektiği gibi incelenmelidir..." olarak İlerleme Raporu'nda yerini almıştır.

Azınlık bireylerinin dinsel haklarına yönelik araştırma kısmı ise İlerleme Raporu'nun "Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar" alt başlığı altında incelenmiş ve Lozan Antlaşması kapsamında tanınan azınlık bireylerine ilişkin dillerin kullanımı açısından bir problemin bildirilmediği belirtilmiştir. Söz konusu Rapor'a göre "...Lozan Antlaşması'nın kapsamı dışındaki gruplara mensup olanlar için, özellikle TV/radyo yayıncılığı ve eğitim açısından, durum iyileşmemiştir. 3984 sayılı yasa, evrensel kültürün ve bilimin gelişmesine katkıda bulunacak diller hariç, radyo ve televizyon yayınlarının Türkçe olmasını öngörmektedir" ifadesi yer almaktadır.

Eğitim konusunda ise Milli Eğitim Bakanlığı'nın izni alınmaksızın başka dillerde eğitim söz konusu olamayacağı belirtilmektedir.

Türkiye'nin Katılım Yolunda İlerlemesi Üzerine Komisyon'un 2001 Düzenli Raporu'na bakıldığında ise 29 ve 30. sayfalarda yer alan Azınlık Hakları ve Azınlıkların Korunması alt başlığında Türkiye'nin Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmeyi imzalamadığı ve halen 1923 tarihli Lozan Antlaşması'nı temel belge olarak kabul ettiğini belirtildiği görülmektedir.

2001 tarihli İlerleme Raporunda da gayrimüslim azınlıklara yönelik değerlendirmeler “Medeni ve Siyasi Haklar” alt başlığı altında irdelenmiştir. Buna göre azınlık bireylerine tanınan basın hakkı kapsamında Anayasa değişikliğine değinilmiş (md.28) ve “Kanunla yasaklanan dillerde yayın yapılamaz” ibaresinin kaldırılmasını olumlu bir gelişme olarak yorumlamıştır. Ancak, Rapor bu değişikliğe istinaden mevzuatta diğer değişikliklerin yağılmasını da önermektedir. Rapor’da basın hakkına yönelik Radyo Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) tarafından uygulanan bir yonteme gönderme yapılmakta ve bu uygulamanın kaldırılması talep edilmektedir. Buna göre, RTÜK tarafından gerçekleştirilen basın organlarının kapatılması negatif bir gösterge olarak yorumlanmaktadır.

Yine 2001 tarihli İlerleme Raporu incelendiğinde din özgürlüğü alanında olumlu görüşlere değinildiği gözlemlenmektedir. Rapor’a göre “...gayrimüslim topluluklara yönelik artan bir hoşgörü olduğu...” düşüncesi mevcuttur. Dinsel anlamda tanınan hoşgörüden anlatılmak istenen Devlet yetkililerinin dinsel tören ve ayinlere karşı olan hoşgörülü ve yapısı tutumu olmakla birlikte Kilise ve azınlık vakıfları ile ilgili düzenlemelerde bu kurumlara ait binaların restorasyonu için daha önceden alınması gerekli olan izin zorunluluğunun kaldırıldığı olumlu bir gelişme olarak belirtilmektedir. Rapor’da din özgürlüğüne ilişkin olumsuz olarak nitelendirilebilecek kısım ise azınlık gruplarına ait kiliselerin başta mülk edinme sorunu olmak üzere halen birtakım sıkıntılarla karşı karşıya olduğunun belirtilmesidir.

2001 tarihli İlerleme Raporu’nun “Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar” kısmımlı alt başlığı incelendiğinde gayrimüslim azınlıklara yönelik Anayasa’nın 26. ve 28. Maddelerindeki değişiklikler olumlu bir gösterge olarak anılmaktadır (26. ve 28. maddeler Basın-Yayın özgürlüğü kapsamında gerçekleştirilen Anayasa Değişiklikleri’ni ifade etmektedir).

Türkiye’nin Katılım Yolunda İlerlemesi Üzerine Komisyon’un 2002 Düzenli Raporu’na bakıldığında ise 33 ve 34. sayfalarda yer alan Azınlık Hakları ve

Azınlıkların Korunması alt başlığında “Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme”nin henüz imzalanmadığı ve halen 1923 tarihli Lozan Antlaşması’nda tanınan azınlıkların resmen tanındığı belirtilmektedir.

İlerleme Raporu’nun Azınlık haklarına ilişkin kısmında gayrimüslim azınlıklara ilişkin herhangi bir ibare yer almamakla birlikte olumlu bir gelişme olarak Ulusal Azınlıklardan Sorumlu AGİT Yüksek Komiseri ile görüşmelere başlanması ifade edilmiştir.

2002 İlerleme Raporu’nun “Medeni ve Siyasi Haklar” alt başlığı kapsamında basın-yayın hakkı ile ilgili olumlu bir gelişmeden söz edilmektedir. Üçüncü Reform Paketi’nde yer alan bu değişikliğe göre, “...RTÜK Kanunu, Türk vatandaşlarının günlük hayatlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerin yayını serbest bırakmak amacıyla değiştirilmiştir...” ibaresi yer almaktadır.

Yine aynı alt başlıkta, dernek kurma özgürlüğü ile ilgili yapılan olumlu düzenlemelerden söz edilmiştir. Söz konusu Rapor’da Ekim 2001 Anayasa Değişikliği ve İkinci Reform Paketi ile ilgili değişikliklere atıf yapılmaktadır. Dernek kapatma sebeplerinin sınırlandırılmış olması ve suç işleme ihtimalinin mevcut olması gerekçelerinin kaldırılmış olması olumlu gelişmeler olarak belirtilirken, kanunla yasaklanan diller ifadeleri tamamen kaldırılmıştır. Bununla birlikte dernek kurma yaşının da 21’den 18’e düşürülmesi olumlu bir gelişme olarak aktarılmıştır. Yine Üçüncü Reform Paketi’nde konu ile ilgili olumlu gelişmeler gözlenmiş ve dernek faaliyetlerine yönelik kısıtlamalar kaldırılmıştır.

Ancak, Rapor’a göre halen dernek kurma hakkına ilişkin bir takım sınırlamalar mevcuttur. Bu sınırlamaların en başında, ön izin sistemi yer almakta ve buna bağlı olarak dernek çalışmalarının hantal bir hale büründüğü olumsuz bir görüş olarak Rapor’da yer almaktadır.

2002 tarihi İlerleme Raporunda, azınlık bireylerinin din özgürlüklerine ilişkin olarak din özgürlüğünün güvence altında olduğunu belirtmiş ve Ağustos 2002 tarihli Reform Paketi'nde yer alan sıkıntıların varlığından da söz edilmiştir. Buna göre, "...Müslüman olmayan dini topluluklar, Türkiye'de, tüzel kişiliklerinin ve mülk edinme haklarının almaması ve din adamı yetiştirme yasağına ilişkin sorunlarla karşılaşmıştır..." ifadesi yer almaktadır. Rapor'a göre Türkiye'de bulunan gayrimüslimlere ilişkin taşınmaz sorunları halen daha devam etmekte ve 1936 tarihli Beyanname ile ilgili mülk edinme sıkıntılarının varlığından söz edilmektedir. 1936 Beyannamesine istinaden hazırlanan taşınmaz malların listesi haricinde var olan taşınmazların Devlet malı olarak belirtildiği vurgulanmakta ve bunun uygulamada sorunlara neden olduğu aktarılmaktadır.

Rapor'da mülkiyet haklarına ilişkin düzenlemelerin Üçüncü Reform Paketi ve Dernekler Kanunda yapılan değişikliklerle ele alındığı belirtilmektedir. Buna göre, "...Cemaat Vakıfları, Ağustos 2002'de, Vakfiyeleri olup olmaksızın mülk alım-satımına yetkili kılınmışlardır..." ibaresinden yola çıkarak konu hakkında bilgilendirmeler içeren Rapor, bu konuda yapılan çalışmaların belli sıkıntıları halen içerdiğini belirtmektedir.

Rapor'da, dini azınlıklara ilişkin sıkıntılar "...taşınmazların kiralanmasının yasaklanmaya devam edilmesi..." ve "...dini azınlıkların din adamı yetiştirmeleri konusundaki sıkıntılar..." olarak ifade edilmiştir.

Dini Cemaatler'in kendi okullarına sahip olmaları ancak bu okullarda Milli Eğitim Bakanlığı tarafından atanan bir müdür yardımcısının varlığı olumsuz nitelik olarak belirtilmektedir. Yine Milli Eğitim Bakanlığı tarafından önerilen bir düzenleme okullardaki din derslerinin içerikleri ile ilgili değişikliği içermektedir. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından Hıristiyan Cemaatlere din dersleri için kullanılması öngörülen kitaplarda yer alması amacıyla taslaklar hazırlanması teklifi sunulmuştur.

Söz konusu Rapor'da Türkiye'nin dinsel azınlıklarına ilişkin bir diğer olumlu gelişme ise, "...Türk Devleti, uluslararası seviyedeki dinler arası diyalogda daha fazla yer almakta ve dini eğitim konusunda daha kapsayıcı bir yaklaşım izlemektedir..." olarak belirtilmektedir.

"Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar" alt başlığı kapsamında, kültürel haklara ilişkin, Anayasa'nın 26. maddesi'nin değiştirilmesine istinaden gerçekleşen olumlu gelişmelerden söz edilmiş, Üçüncü Reform Paketi vasıtasıyla öngörülen basın-yayın hakkına ilişkin olumlu gelişmelerden söz edilmiştir.

Türkiye'nin Katılım Yolunda İlerlemesi Üzerine Komisyon'un 2003 Düzenli Raporu'na bakıldığında ise 35 ve 37. sayfalarda yer alan Azınlık Hakları ve Azınlıkların Korunması alt başlığında Ocak 2003 yılında Ulusal Azınlıklardan Sorumlu AGİT Yüksek Komiseri'nin Türkiye'ye yapmış olduğu ziyaret olumlu olarak dile getirilirken ilk görüşmeden bir sonucun çıkmamış olmaması belirtilmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti tarafından imzalanan BM Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 27. maddesine konulan çekince belirtilmektedir. (Çalışmanın Birinci Bölümü'nde de belirtildiği üzere 27. madde azınlık haklarının korunmasında uluslararası hukuk açısından önemli bir belge niteliğindedir). Türkiye'nin Sözleşme'nin bu maddesine çekince koyarak imzalaması oldukça sıkıntılı bir sürece yol açmaktadır.

2003 yılına ait İlerleme Raporu'nda azınlık gruplarının şikayetlerine istinaden ders kitaplarındaki düşmanlık hissi besleyen ifadelerin varlığından söz edilmektedir. Yine MEB tarafından okullarda uygulanması öngörülen tarihi olaylar hakkındaki konferans ne kompozisyon yarışması olumsuz bir gelişme olarak aktarılmaktadır.

Rum azınlıklara yönelik okullaşma süreçlerinde yaşanan sıkıntılar yine 2002 Raporu'nda yer almaktadır. Özellikle bu okullarda öğretmen istihdamı ve eğitim materyallerinin onaylatılmasındaki sıkıntılar devam etmektedir. Yine konu ile ilgili bir diğer olumsuz ibare ise Gayrimüslim okullarına kayıt yaptırmak isteyen bireylerin yalnızca Gayrimüslim babadan olma koşulu uygulamada sorunlara neden olmaktadır.

2003 İlerleme Raporu'nun "Medeni ve Siyasi Haklar" alt başlığı kapsamında Altıncı Uyum Paketi ile gerçekleştirilen ve basın-yayın hakkına ilişkin gelişmelerden söz edilmiştir. Buna göre "...Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları dil ve lehçelerde yayın yapılması imkanı, TRT'ye ilaveten, özel istasyonlara da teşmil edilmiştir...".

Yine Medeni ve Siyasi Haklar alt başlığı kapsamında dernek kurma özgürlüğüne dayalı olarak Dördüncü Uyum Paketi'ndeki değişikliklerden söz edilmiş ve Gayrimüslim azınlıkların dernek yazışmalarında belirli bir dile bağlı kalmaksızın yazışma yapabilecekleri belirtilmiştir. Ancak, Dördüncü ve Altıncı Uyum Paketleri'nde yer alan dernek kurmaya yönelik çıkarılan yasaların yetersizliğine vurgu yapılmaktadır.

Din özgürlüğüne ilişkin Rapor'da yer alan bilgilere göre, mülkiyet hakkı ve ibadethane açılması hakkında hazırlanan düzenlemeler olumlu olarak addedilmiştir. Rapor'a göre, "...bu düzenlemelerin etkileri sınırlı kalmıştır. Gayrimüslim dini azınlıklar, tüzel kişilik, mülkiyet hakkı ve iç yönetim konularında ciddi engellerle ve din adamı yetiştirme yasağıyla karşılaşmaya devam etmektedirler..." ifadeleri konu hakkında mevcutta yaşanmakta olan sıkıntıları belirtmektedir.

2003 yılında dini liderler mevcut sorunların çözümüne ilişkin Türk makamlarından görüşme talebinde bulunmuşlardır.

Dördüncü Uyum Paketi kapsamında Vakıflar Kanunu'ndaki değişikliğe istinaden Ocak 2003 tarihinde bir yönetmelik hazırlanmıştır. Rapor, söz konusu yönetmelikteki mülkiyet hakkı üzerine yapılan sınırlamaların kaldırıldığından söz etmektedir. Taşınmaz malların tesciline ilişkin izin uygulamasının kaldırılması konu ile ilgili olumlu bir gelişme olarak belirtilmektedir. Konu ile ilgili bir diğer gelişme ise Altıncı Uyum Paketiyle birlikte, azınlık vakıflarının taşınmaz mal tescili için başvuru sürelerinin 6 aydan 18 aya uzatılması belirtilmektedir. Rapor'da belirtildiği üzere Gayrimüslimlerin taşınmazlarına ilişkin sıkıntı süreç içerisinde devam etmektedir.

Rapor'da belirtilen bir diğer önemli gelişme ise Eylül 2003 yılında yayınlanan bir genelgeye göre, "cami" ibareleri "ibadet yeri" olarak değiştirilmiş ve Kilise ve Sinagoglar düzenleme kapsamına dahil edilmiştir.

Dini azınlıkların din adamı yetiştirmeye yönelik sorunları mevcutta devam etmektedir.

2002 yılı İlerleme Raporu'nda söz edilen dini azınlıkların Müslüman müdür yardımcısına ilişkin sıkıntıları 2003 yılı İlerleme Raporu'nda da yer almıştır.

Temmuz 2003 yılında Türk makamları ve Avrupa Komisyonu temsilcilerinin katıldığı din özgürlüğü temalı bir toplantı gerçekleştirilmiştir. Toplantının sonuçlarına göre Türkiye'deki mevcut uygulamaların geliştirilmesinin gerekliliği ortaya çıkmıştır.

Türkiye'nin Katılım Yolunda İlerlemesi Üzerine Komisyon'un 2004 Düzenli Raporu'na bakıldığında ise 40 ve 43. sayfalarda yer alan Azınlık Hakları ve Azınlıkların Korunması alt başlığında Türkiye Cumhuriyeti tarafından insan haklarına yönelik antlaşmalarda azınlık haklarına ilişkin kısımlara konulan çekincelerin sıkıntı yarattığından söz edilmektedir.

2002 ve 2003 yılları İlerleme Raporları'nda söz edilen AGİT Komiseri'nin ziyaretinden halen bir sonuç meydana gelmemiştir.

Türkiye halen Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmeyi ve Bölgesel Diller ve Azınlık Dilleri Avrupa Şartını imzalamamıştır. Türkiye, kamu makamlarının ayrımcılık yapmasını yasaklayan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS)'nin 12 sayılı Ek Protokolünü de henüz imzalamamıştır.

Ocak 2004 tarihinde gizli bir kararname ile oluşturulan ve azınlıkların güvenlik gerekçeleri ile izlenmesini öngören "Azınlık Tali Komisyonu" feshedilmiştir. Bununla birlikte, Gayrimüslim azınlıkların sorunlarını çözmek amacıyla İçişleri, Eğitim, Dışişleri ve Vakıflar Genel Müdürlüğü'nden sorumlu Bakanlardan oluşan bir "Azınlık Sorunlarını Değerlendirme Kurulu" oluşturulmuştur. İlerleme Raporu'nda Gayrimüslim azınlıkların mevcutta üst düzey idari ve askeri görevlere gelmekte güçlük çektikleri belirtilmektedir.

Okul ders kitaplarındaki sıkıntılar halen devam etmekte olup, konu ile ilgili, resmi makamlar tarafından incelemeler başlatılmıştır. Mart 2004 yılında, yayınlanan bir Genelge'ye istinaden okullardaki ders kitaplarında ayrımcılık yasağına ilişkin ibareler yer almıştır.

Gayrimüslim okullarındaki Müslüman müdür yardımcısı sorunu devam etmektedir. Olumlu bir gelişme ise anneleri gayrimüslim olan çocukların da bu tarihten itibaren gayrimüslim okullarına kayıt yaptırabilme hakkına sahip olunmuş olmasıdır. Ancak, bu uygulamada belirleyici makam MEB olacaktır.

2004 İlerleme Raporu'nda Rum cemaati ile ilgili iki sorun karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan birincisi, "...yeni eğitim malzemelerinin onaylanması ve dışarıda eğitim görmüş öğretmenlerin diplomalarının tanınması konusu..." diğeri ise

“... Rum azınlık öğretmenlerine, 2003’te yürürlüğe giren İş Kanunu’na ve Türk kökenli meslektaşlarının durumu ile çelişen biçimde sadece bir okulda çalışma izni verilmemesi”dir. Ermeni cemaati ise, Ermeni lisanının öğretilmesinin yetersizliği konusundaki kaygılara istinaden sorunlarını dile getirmiştir.

2004 yılı İlerleme Raporu’na göre, Türkiye kültürel haklar konusunda önemli ilerlemeler kaydetmiştir. Özellikle Anayasa değişiklikleri Rapor tarafından olumlu olarak nitelendirilmektedir.

2004 İlerleme Raporu’nun “Medeni ve Siyasi Haklar” alt başlığı kapsamında yer alan görsel yayına ilişkin Türkiye’nin göstermiş olduğu gelişmelerden bahsedilmiştir. Haziran 2004’ten itibaren Türkçe dışındaki dil ve lehçelerde yayın özgürlüğü uygulaması başlatılmasına rağmen Gayrimüslim azınlık grupları tarafından bu uygulamaya yönelik bir girişimde bulunmadığı gözlemlenmektedir.

Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından, gayrimüslim vakıflar da dahil olmak üzere getirmiş olduğu uluslararası kuruluşlar tarafından fon sağlanacak olan projelere başvuruda bulunmadan önce izin alınması şartı Rapor’da olumsuz bir gelişme olarak ifade edilmektedir.

Din özgürlüğü konusu Anayasa tarafından güvence altına alınmasına rağmen mevcutta sıkıntılarla karşılaşmaya devam etmektedir. Rapor’a göre “...Tüzel kişilikleri yoktur, mülk edinme hakları sınırlandırılmıştır, kendi vakıflarının yönetimine müdahalelerde bulunmaktadır ve din adamlarını yetiştirmelerine izin verilmemektedir...”.

2003 yılı İlerleme Raporu’nda söz edilen Hıristiyan topluluğun sorunlarının çözümüne ilişkin yaptığı çağrı sonucunda 2004 yılının başında yetkili makamlarca diyalog başlatılmıştır.

Aralık 2003 yılında kabul edilen bir Genelge ile, nüfus cüzdanlarında yer alan “din” ibaresinin kolaylıkla değiştirilmesi düzenlemiştir.

Gayrimüslim Vakıfların Yönetim Kurulları Seçimlerinin Esas ve Usullerine İlişkin Yönetmelik Haziran 2004’te kabul edilmiştir.

Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından dini vakıfların işlerine müdahale devam etmektedir.

2004 yılı İlerleme Raporu’na göre, Cami dışında ibadethanelerin açılması için izin verilmesini sağlamak amacıyla çaba gösterilmektedir. Ancak, bazı kiliselerin tescil edilmesini önlemek için bazı teknik koşullar ileri sürülmesi uygulamada sıkıntılara neden olmaktadır.

Geçmiş İlerleme Raporları’nda da söz edildiği gibi din adamı yetiştirilmesi konusundaki sıkıntılar halen devam etmektedir.

Hıristiyan azınlıkların taleplerine istinaden din dersi kitapları yeniden yazılmıştır. Bu olumlu gelişmeye karşılık olarak, İlahiyat Fakülteleri’nden mezun olanların ve din adamlarının, azınlıklara ait okullarda derslere girmesi sorunu halen yaşanmaktadır.

Gayrimüslim azınlıklara ilişkin kimi etkinliklerin polis gözetiminde olması mevcutta sıkıntılar yaratmaktadır.

2004 yılı İlerleme Raporu’nda söz edilen bir diğer gelişme ise Antakya’daki Diyanet İşleri Müdürlüğü tarafından Kasım 2003 tarihinde başlatılan ve Müslümanlar, Hıristiyanlar ve Yahudiler arasında uyumlu ilişkiler geliştirmeyi amaçlayan ve çeşitli dinlerin temsil edildiği bir Komite’nin oluşturulmuş olmasıdır.

Türkiye'nin Katılım Yolunda İlerlemesi Üzerine Komisyon'un 2005 Düzenli Raporu'na bakıldığında ise 40 ve 45. sayfalarda yer alan Azınlık Hakları ve Azınlıkların Korunması alt başlığında geçtiğimiz İlerleme Raporu'na göre bir ilerleme kaydedilmediği belirtilmektedir.

2005 yılında hazırlanan Rapor'da göze çarpan ilk olumsuzluk, Başbakanlık İnsan Hakları Kurulu'nca hazırlanmış olan Azınlık Hakları Raporu'nun ülke içerisinde yaratmış olduğu kargaşaya yöneliktir. Bu ve buna bağlı olarak Türkiye tarafından imzalanmış bazı Sözleşme'lerin azınlık haklarına ilişkin kısımlarına yapılan çekinceler olumsuz görüşlerin meydana gelmesine neden olmaktadır.

İlerleme Raporu'nda azınlık hakları hususunda değinilen bir diğer değişiklik ise, Ocak 2005'te İçişleri Bakanlığı'na bağlı İller İdaresi Genel Müdürlüğü gayrimüslim azınlıklara ilişkin bazı konularda azınlıkların sağlık, sosyal, kültür ve eğitim kurumları da dahil olmak üzere, önceleri İl Emniyet Müdürlüklerinin uhdesinde olan bazı konuların sorumluluğu üstlenmiş olmasıdır.

Okullardaki ders kitaplarında azınlıklara yönelik haksız ibarelerin yer alması durumu halen devam etmektedir.

Azınlık okullarındaki Müslüman müdür yardımcısı uygulaması halen devam etmektedir.

Cemaatlerin, geçmiş İlerleme Raporları'nda da değinilmiş olan eğitim kurumları ve eğici sıkıntıları halen devam etmektedir. Ermeni Kürsüsü kurulması Türk makamlarınca kabul edilmiş olmasına rağmen, Ermeni dili öğretmenlerinin eğitimi hala mümkün olmamaktadır.

Bunun dışında, taşınmaz mallara ilişkin sıkıntılar mevcut Rapor'da da yer bulmaktadır.

“Medeni ve Siyasal” haklar alt başlığında basın-yayın hakkına ilişkin düzenlemelerin devam ettiği belirtilmekle birlikte mevcutta gayrimüslim herhangi bir azınlık grubu tarafından bu hak için talepte bulunulmamıştır.

Yeni Dernekler Kanunu'nun Kasım 2004'te yürürlüğe girmesi İlerleme Raporu'nda olumlu bir gelişme olarak nitelendirilmiştir.

2005 İlerleme Raporu'nun dini özgürlüklere ilişkin görüşü olumsuz olarak nitelendirilebilir. Rapor'a göre, “...Dini özgürlüklere ilişkin olarak, Ekim 2004'ten bu yana, gerek mevzuat gerek uygulama bakımından sadece çok sınırlı gelişme kaydedilmiştir. Dernekleri düzenleyen mevzuattaki iyileştirmelere rağmen, mevcut yasal çerçeve, dini toplulukların, dinlerini tanıtmak ve korumak amacıyla hukuki bir kişilikle dernek kurma hakkını hala tanımamaktadır. Uygulamada, Gayrimüslim topluluklar önemli sorunlarla karşılaşmaya devam etmektedirler: Bu topluluklar tüzel kişilikten yoksundurlar, sınırlı mülkiyet hakkına sahiptirler, vakıflarının yönetiminde müdahaleyle karşılaşmakta ve bunların kendi din adamlarını eğitmelerine izin verilmemektedir...” ibaresi mevcutta yaşanan sorunlara çözüm bulunamadığını aktarmaktadır.

Vakıflar Kanunu'na yönelik TBMM çatısı altında görüşülmeye devam etmektedir. Ancak, İlerleme Raporu çıkması muhtemel yasadan çok umutlu olmamakla birlikte Avrupa standartlarının aşağı seviyede olduğu görüşünü bildirmektedir.

Danıştay, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün herhangi bir vakfın yönetiminde etkisinin azaltılması ve müdahale gücünü azaltılmasını amaçlayan bir karar almıştır.

Dolayısıyla, Danıştay tarafından alınan bu karar ile azınlık vakıflarının hareket alanları genişlemektedir.

Yine Haziran 2005 tarihinde Danıştay, Hıristiyanlıkla ilgili program yayını yapan bir radyo istasyonu lehinde karar vermiş, Camiler ve Hıristiyan Kiliseleri için ücretsiz su temini konusunda eşit muamele başlatılmıştır.

2005 yılı İlerleme Rapor’unda göze çarpan bir diğer olumlu gelişme ise, ibadet yerleri konusunda gerçekleşen yeniliklerdir. Gayrimüslim azınlığa ait bireylerin ibadet amacı ile kullandıkları alanların sayısında bir artış mevcuttur.

Dini Vakıflar, hala Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün müdahaleleri ile karşı karşıyadırlar.

2005 yılı İlerleme Raporu’nda mülkiyet hakkına ilişkin düzenlemeler şu şekilde belirtilmiştir, “...Ocak 2003 Tüzüğüne uygun olarak yapılan 2285 mülkiyet kaydı başvurusundan 341’i kabul edilmiştir. Başvurular sadece Tüzük’te listelenen 161 azınlık vakfı tarafından yapılabilmektedir. Dini toplulukların yasal statüleri olmayışı nedeniyle, mevcut mülkiyetlerine el konulması riski halen devam etmektedir ve hukuki yollarla mülkiyeti geri alma gayretleri birçok sorunla karşılaşmaktadır. Katolik ve Protestan topluluklar dahil bazı Gayrimüslim dini topluluklar hala kendi vakıflarını kurma hakkına sahip değildirlir ve dolayısıyla mülkiyet kaydettirme, elde etme ve elden çıkarma hakkından mahrumdurlar...”.

Gayrimüslim vatandaşların eğitim konusundaki sıkıntıları halen devam etmekte, Heybeliada Ruhban Okulu ile ilgili olumlu bir görüş bildirilmesine rağmen Okul’un açılmasına yönelik bir girişimde bulunulmamıştır. Din kitaplarında Hıristiyanlarla ilgili bölüm yeniden yazılmıştır.

Diğer İlerleme Raporları'ndan farklı olarak ilk kez 2005 yılı İlerleme Raporu'nda gayrimüslim azınlık bireylerine yönelik aşırı gruplar tarafından şiddet ve tehdit edici tacizlerin varlığından söz edilmektedir.

İlerleme Raporu'nun Medeni ve Siyasal Haklar alt başlığında son olarak Avrupa Konseyi'ne bağlı Irkçılığa ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu'nun Şubat 2005'te Irkçılığa ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu'nun Raporu'na göre, din eğitimi seçmeli olarak uygulanmalı ya da tüm dini değerleri kapsamasının gerekliliği belirtilmiştir. Ayrıca, Rapor kimlik kartlarında yer alan din hanesinin de kaldırılmasının gerektiği belirtilmektedir.

Türkiye'nin Katılım Yolunda İlerlemesi Üzerine Komisyon'un 2006 Düzenli Raporu'na bakıldığında ise 17 ve 22. sayfalarda yer alan Azınlık Hakları, Kültürel Haklar ve Azınlıkların Korunması alt başlığında Türkiye'nin azınlık haklarına yönelik tutumunun değişmediği belirtilmektedir.

AGİT Milli Azınlıklar Yüksek Komiseri tarafından başlatılan ziyaret sonucunda olumlu bir gelişme gözlenememiştir. 2006 yılı İlerleme Raporu bu görüşmelerin gerekliliği üzerinde durmuş ilişkilerin tekrardan başlatılmasını tavsiye etmiştir.

Türkiye, 2006 yılında eğitim konusunda sınırlı olmakla birlikte ilerleme kaydetmiştir. Buna bağlı olarak, "...Avrupa Irkçılık ve Hoşgörüsüzlükle Mücadele Komisyonu'nun (ECRI) okul müfredatları ve ders kitapları ile azınlık okullarının işleyişi hakkında 2005 yılında yaptığı tavsiyeler geçerliliğini korumaktadır. Okul kitaplarındaki ayrımcı ifadelerin kaldırılması konusunda ilave çabaya ihtiyaç vardır. Çift müdürlük uygulaması da dahil olmak üzere azınlık okullarının yönetimi konusu halen sorun teşkil etmektedir..." ifadeleri mevcut raporda yer almaktadır.

Rum azınlığın karşı karşıya kaldıkları eğitim ve mülkiyet hakları ile ilgili sorunlar devam etmektedir.

“Medeni ve Siyasi Haklar” alt başlığı kapsamında öncelikle din özgürlüğüne yönelik açıklamalar bulunmaktadır. Rapor’a göre ibadet özgürlüğüne saygı genel olarak devam etmektedir. Nisan ayı içerisinde, İçişleri, MEB ve Dışişleri Bakanlıkları, Avrupa Birliği Genel Sekreterliği (ABGS) ve İstanbul Valiliği tarafından temsilcilerin oluşturduğu bir heyet Gayrimüslim azınlık liderlerine yönelik bir ziyaret gerçekleştirmişlerdir. Ziyaretin amacı, Gayrimüslim cemaatlerin sorunları ve olası çözüm yolları bulma eksenindedir.

Nisan 2006 itibarıyla nüfus cüzdanı ve diğer kişisel belgelerde din ibaresinin bulunması zorunluluğu kaldırılmış olmasına rağmen, hala din ibaresini taşıyan bölümlerin varlığı ayrımcılık uygulamasının gerçekleşebileceği ihtimalini taşımaktadır.

Geçmiş İlerleme Raporları’nda değinilen vakıflar, cemaatlerin tüzel kişiliklerinin olmaması nedeniyle ortaya çıkan sorunlar, eğitici yetiştirilmesi ve yabancı din adamlarının Türkiye’de çalışması gibi sorunlar 2006 yılı ilerleme raporu’nda da yer almaktadır.

Gayrimüslim cemaatlerin din adamlarına ve ibadet yerlerine saldırılar yapıldığı rapor edilmiştir. Karadeniz bölgesindeki Trabzon ilinde Şubat 2006’da gerçekleşen Katolik rahip Andrea Santoro cinayeti ile ilgili duruşma failin ağır cezaya mahkûm edilmesiyle sonuçlanmıştır.

Türkiye’nin Katılım Yolunda İlerlemesi Üzerine Komisyon’un 2007 Düzenli Raporu’na bakıldığında ise 20 ve 23. sayfalarda yer alan Azınlık Hakları, Kültürel Haklar ve Azınlıkların Korunması alt başlığında ilk olarak azınlıkların eğitimi konusunda gerçekleşen, Şubat 2007 tarihinde yürürlüğe giren Özel Öğretim

Kurumları Kanunu Lozan Antlaşması ile resmi makamlarca tanınan Gayrimüslim azınlıkların azınlık okullarına sahip olmaları haklarını teyit edilmesi belirtilmektedir. Ancak bu olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmemektedir. Çünkü bu kanun Lozan Antlaşması kapsamında azınlık bireyelerine tanınan tabii bir haktır. Yalnızca çıkarılan kanun ile birlikte güncellenmesi ancak değiştirilmemesi söz konusu olmaktadır.

AGİT Milli Azınlıklar Yüksek Komiseri üçüncü kez Türkiye'ye bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Ancak bu görüşme de olumlu bir sonuca ulaşamamıştır. 2007 İlerleme Raporu, konu ile ilgili olarak Türkiye ve Milli Azınlıklar Yüksek Komiseri arasında görüşmelerin olumlu olduğunu vurgulamakta ve azınlıkların kamusal yaşama katılımı ve azınlık dillerinde yayın gibi konularda diyalogda bulunmasını tavsiye etmektedir.

Azınlık okullarının yönetimi, okul kitaplarındaki ayrımcı ifadelerin kaldırılması, Rum azınlığın eğitim ve mülkiyet hakları ile ilgili sorunlar, Gökçeada ve Bozcaada'daki Rum azınlığı etkileyen sorunlar 2007 yılı itibariyle de devam etmektedir.

2007 yılı İlerleme Raporu'nda belirtildiğine göre "...Genel olarak, Türkiye, kültürel çeşitliliğin sağlanması ve Avrupa standartlarına uygun biçimde azınlıklara saygı gösterilmesi ve korunması konularında ilerleme kaydedememiştir...".

2007 yılı İlerleme Raporu "Medeni ve Siyasi Haklar" alt başlığı kapsamında gerçekleştirilen değerlendirmelere göre 2007 yılında dini derneklerin tescil sorunlarına ilişkin olumlu bir gelişme yaşanmıştır. 2007 yılında, yine, dini ibadet özgürlükleri teminat altındadır.

Hükümet ve Gayrimüslim cemaatlerin temsilciler arasında gerçekleştirilmesi planlanan ziyaret gerçekleştirilmiştir. İlerleme Raporu'nda belirtildiği üzere "...19

Haziran'da, İçişleri Bakanlığı, gayrimüslim Türk vatandaşlarının dini özgürlüklerine dair bir genelge yayımlamıştır. Genelgede, gayrimüslim vatandaşlara ve bunların ibadet yerlerine yönelik bireysel suçlarda bir artış olduğu kabul edilmektedir. Genelge ile tüm illerin Valilerinden benzer olayların tekrarlanmasının önlenmesi ve değişik din ve inançlardan bireylere yönelik hoşgörünün artırılmasına ilişkin gerekli tedbirlerin alınması istenmektedir. Genelgenin etkisinin uygulamada değerlendirilmesi gerekecektir...”.

2006 Kasım'ında yürürlüğe giren “Nüfus Hizmetleri Kanununun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik” gereğince aile nüfus kayıtlarında dine ilişkin olarak talep edilen bilgiler, yalnızca vatandaşların talebi üzerine yazılacak ve talep halinde değişiklik veya tamamen kaldırılması öngörülebilecektir. Yine, nüfus cüzdanları gibi idari belgelerde din hanesinin varlığı ayrımcı müdahalelerin olabileceği endişesini devam ettirmektedir.

Yerel makamlar tarafından ibadet yerlerine ilişkin inşa iz verilmektedir ancak bu uygulama mevcutta ülke genelinde tam manasıyla uygulamamaktadır.

Din adamlarının eğitimi konusundaki sıkıntılar 2007 yılı itibariyle halen devam etmektedir. Bunun yanında Gayrimüslim azınlık gruplarının yüksek öğrenim hakları halen mevcut değildir. Heybeliada Rum Ortodoks Ruhban Okulu hala kapalıdır.

2007 yılı İlerleme Raporunda göze çarpan bir diğer sorun ise Ekümenik Patrik'in her durumda “Ekümenik” unvanını kullanamıyor olmasının getirmiş olduğu sıkıntıdır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. AVRUPA BİRLİĞİ ÜYE ÜLKELERİNİN TABİ OLDUKLARI AZINLIK SİSTEMİ

Jeopolitik olarak sahip olmuş olduğu önem açısından Avrupa yıllar boyu uluslararası sistemin ve sistemde meydana gelen değişimlerin etkilerine maruz kalmıştır. Bu nedenden dolayıdır ki medeniyetlerin kurulmasından itibaren farklı toplumlara, kültürlere, inanışlara ev sahipliği yapmış olan bu coğrafya günümüzde de bu farklılıkların bir sonucu olan “azınlık sorunları” ile karşı karşıyadır.

Belirtilen farklılıklara birçoklarını daha eklemek mümkündür. Ancak, bu farklılıkların ortaya çıkmasının birçok nedeninin yanı sıra en önemli nedenin Soğuk Savaş’ın bitmiş olması ve bunun bir sonucu olarak Avrupa’ya yönelen yoğun bir göç dalgasıyla karşı karşıya kalınmasıdır. Bunun yanı sıra, Avrupa Birliği (AB)’nin genişleme politikası kapsamında bünyesine katmış olduğu yeni üye ülkelerin vatandaşlarını da bu kıstas içerisine dahil ettiğimiz zaman Avrupa’nın gelecek yıllarında karşı karşıya kalacağı ve çözülmesi ciddi önem taşıyan sorunların başında azınlık sorunların geldiğini görebiliriz.

Birlik, sahip olmuş olduğu coğrafi sınırlar göz önünde bulundurulduğunda, oldukça farklı kimlik çeşidini içinde barındırmaktadır. Bu çeşitliliğin temelinde yer alan etnik, dilsel ve dinsel farklılıklar hala Avrupa kıtasında belirleyici bir özellik olarak yer almaktadır.

Daha önce de belirtildiği gibi, azınlık koruması üç ana başlık altında toplanmaktadır. Bunlar; Azınlık haklarını sağlama, “azınlık” kavramında geçerli bir tanımına ulaşma ve bu tanımlamaya bağlı kalarak azınlık bireylerinin ve gruplarının

kültürlerini korumaya yönelik somut yaklaşımlarda bulunmadır. Uluslararası organizasyonlar henüz bu konuda çok da fazla ilerleme gösterememişlerdir. Genel azınlık tanımlamaları aracılığıyla belli bazı alanlarda azınlık gruplarına haklar tanımakla sınırlı kalmışlardır. Ancak, tanınan bu hakların taraf ülkelerce uygulanma aşamasında bazı sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Bunun en önemli sebebi olarak, uluslararası belgelerin hukuki bağlayıcılığa sahip olmadaki yetersizliklerinden de söz edilebilir.

AB genişleme süreci dahilinde bünyesine almış olduğu Doğu Avrupa ülkelerinin bir getirisi olarak karşılaştığı bu farklı kültür sorunları neticesinde azınlık politikalarına daha fazla önem verme eğilimine gitmiştir. Bu eğilimin ilk hareketleri Birlik tarafından hazırlanan raporlarda, anlaşmalarda ve faaliyetlerde uluslararası literatürdeki azınlık korumalarına atıf yapılmasının göstergeleridir.

3.1. AB'nin Azınlık Haklarıyla İlgilenme Nedenleri

Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nu kuran 1957 tarihli Paris Antlaşması'nın ardından Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'nu kuran Roma Antlaşmalarını imzalayanlar aynı ülkelerdir. Kurucu ülkeler yahut "Altılar" olarak anılan ülkeler; Fransa, Almanya, İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg'dan oluşmaktadır. 1973 yılında İngiltere, İrlanda ve Danimarka'nın katılımından sonra AT, "Dokuzlar" olarak adlandırılmıştır (Ülger 2005: 33). İkinci Genişleme ise 1981 yılında Yunanistan'ın tam üye olarak katılımıyla gerçekleşmiştir. 1986 yılında İspanya ve Portekiz'in katılımı ile AB'nin üye sayısı 12'ye yükselmiştir. Dördüncü genişleme 1995 yılında İsveç, Finlandiya ve Danimarka'nın tam üye olarak AB'ye katılımı ile sağlanmıştır (Ülger 2003: 157-158).

1 Mayıs 2004 tarihinde; Çek Cumhuriyeti, Polonya, Macaristan, Estonya, Slovenya, Kıbrıs (GKRY), Malta, Litvanya, Letonya ve Slovakya'nın katılımı ile Birlik 25 üyeye sahip olmuştur. 10 yeni ülkenin AB'ye resmen katılması ile AB tarihinin en kapsamlı genişlemesini tamamlamış olmuştur. Toplam 378 milyon nüfusa sahip olan AB'nin nüfusu, son genişleme ile birlikte 454 milyona ulaşırken; 10 yeni ülkenin katılımı ile AB'nin resmi dillerinin sayısı da 11'den 20'ye yükselmiştir. Avrupa Kıtası'nın tarihi bölünmesini sona erdiren bu genişleme dalgası AB'nin sosyal, kültürel ve ekonomik iç dengelerinin yanı sıra kurumsal yapısını da büyük ölçüde değiştirmiştir (www.abgs.gov.tr).

Diğerleriyle karşılaştırıldığında mevcut Avrupa kurumları içinde en ileriye gitmiş ve en kapsamlı entegrasyon hareketi olan AB, insan hakları ve azınlık haklarına ayrı bir önem atfetmektedir. Bundan dolayıdır ki insan haklarına ve tabii ki azınlık haklarına saygı gösterilmesi, AB'ye katılmak isteyen devletler için bir ön gereklilik, AB ile ticaret ve diğer antlaşmaları yapan ülkeler için ise bir ön koşul olarak karşımıza çıkmaktadır (Saraçlı 2007: 47).

AB azınlıklar konusunu temelde insan hakları çerçevesinde ele almaktadır. Hatta bu çerçevede AB'nin 1990'lara değin insan hakları konusuyla doğrudan ilgilendiği ve fakat azınlıklar konusuna ilgi göstermediği bile söylenebilir. Bunun temel nedenlerinden biri 1945 sonrası tüm dünyada olduğu gibi Avrupa'da da azınlık sorunlarının sadece geniş bir siyasi gündem içinde ele alınması ve Ortak Pazar'a doğru giden Avrupa bütünleşmesinin etnik sorunları da kendiliğinden çözeceğine yönelik bir beklentinin Avrupalı devletlerde hakim olmasıdır (Saraçlı 2007: 47-48).

AB'nin beklenen genişleme sürecinde uluslararası sistemde daha fazla değişimine şahit olunduğu günümüzde, Avrupa'nın daha önceden karşılaşmadığımız bir yüzüyle karşılaşmaktadır. Avrupa, günümüzde, çokkültürlülük, azınlıklar ve Birlik içindeki ulusal kimliklerin yeri gibi değerleri tartışır hale gelmiştir (Galbreath 2003: 36).

Birliğin oluşumundan itibaren genel olarak azınlık hakları insan hakları bünyesinde ele alınmıştır. AB genişleme politikasının bir getirisi olarak bünyesinde birçok farklı ülke, toplum ve bunun doğal bir sonucu olarak farklı dil, inanç ve kültürle karşı karşıya kalmıştır. AB'nin bu çeşitlilik karşısında ulusal, uluslararası azınlık politikalarının yanı sıra “uluslar üstü azınlık rejimine” ihtiyaç duyduğu belirginleşmiştir. Bu olgu tabii ki de azınlık korumasında yeni bir bölüm olarak karşımıza çıkmaktadır (Toggenburg 2004: 3).

Avrupa’da azınlıkların korunması düşüncesi ekseriyetle 1980’lerin sonu ve 1990’ların başında gerçekleşen birbirine bağlı olarak gelişen iki tarihsel süreç sonucunda ivme kazanmıştır (Hughes ve Sasse 2003: 4). AB hukukunda azınlık koruması diğerlerinden farklı bir tutum sergilemektedir. Öncelikle ulusal azınlıklara yönelik koruma sisteminin içsel ve dışsal olmak üzere iki farklı çıkış noktası bulunmaktadır (Pospisil 2006: 4).

Bunlardan ilki (Sistem İçi Değişken), 1980’lerin başlamasından sonra AB’nin kendi iç faktör dinamiklerinin değişikliğe uğraması ve bunun sonucu olarak da azınlık haklarına duyarlı olması görüşüdür. İkinci görüş ise (Sistem Dışı Değişken), “Demir Perde”nin yıkılmasının bir sonucu olarak (AB Genişleme politikası da bu görüşe destek vermektedir) uluslararası sistemin dünya ülkelerinin azınlık sorunlarına duyarlı olunmasını öngörmesi sonucunda AB’nin de bu konuya duyarsız kalamaması görüşüdür (Toggenburg 2004: 5).

Sistem içi değişken olarak adlandırılan ilk görüş, AB’nin kendi içinde bulunan geleneksel azınlıklarına yönelik bir “Haklar Şartı” oluşturulması isteği ile ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşım Avrupa Parlamentosu tarafından sunulan önerilerde açıkça ortaya çıkmaktadır. Parlamenterlerden oluşan küçük bir grup tarafından desteklenen “Haklar Şartı”na yönelik girişim AB’nin diğer organları ve diğer parlamenterlerce yeterli desteği bulamamıştır. Ancak, Avrupa Topluluğu üye ülkelere azınlıkları ve onların dillerini korumaya yönelik bir forum meydana

getirmiştir. Bu yaklaşım parlamento'nun almış olduğu çeşitli kararlarda kendini göstermektedir (Toggenburg 2004: 5).³

Sistem dışı değişken olarak adlandırılan yaklaşımın ise ortaya çıkma nedeni Birliğin üye ülkeleri değildir. Azınlık kültürünü ve haklarını korumayı amaçlayan bu yaklaşım AB sınırları dahilinde etnik ve sosyal gerginliklerin ortadan kalması amacıyla “siyasi risk ithali” olarak tabir edilen genişleme süreci sonucunda meydana gelecek olan getirilerinden biri olarak güvenlik ve istikrar süreci olarak önemsenmektedir (Toggenburg 2004: 7). Bu endişe ile harekete geçen AGİK ve AK azınlıklara pozitif haklar ve ayrıcalıklar tanıyan bir dizi uluslararası belgeye imza atmıştır. Üyeleri her iki kuruluşun da mensubu olan AB, sınırlarının içinde gerçekleşen fakat kendi iradesi dışında gelişen bu normatif girişime kayıtsız kalmayarak azınlık haklarını genişleme politikasına dahil etmiştir. Azınlık haklarının AB politikalarına girişinin AB'nin dışında gelişmesinin ikinci anlamı da burada yatmaktadır (Kurban 2006: 287-288).

AB ile müzakerelerde Türkiye'yi zorlayacak konuların başında gelen azınlıklar sorununa AB'nin kendisi de henüz bir çözüm bulamamış, AB kurumları tarafından genel geçerliliği olan bir politika üretilmemiştir (Kalaycı 2006: 44). Genişleme sürecinin büyük ölçüde tamamlandığı ve AB Anayasası ile Temel Haklar Şartı'nda azınlıkların korunması ile ilgili özel hükümlerin yer almadığı bugünkü durumda, azınlık haklarının AB hukukundaki geleceğinin ne olacağı sorusu çokça tartışılan bir konu olmuştur. Özellikle merak edilen, katılım müzakereleri boyunca kendilerine azınlıklarını koruma doğrultusunda politikalar uygulamaları şart koşulmuş olan yeni üyelerin katılımının AB hukuku ve politikalarında bir değişikliğe yol açıp açmayacağıdır. (Kurban 2006: 286)?

3. AB azınlık sistemine yönelik olarak Avrupa Parlamentosu'nun gerçekleştirmiş olduğu çalışmalar hakkında detaylı bilgi için lütfen www.europarl.europa.eu internet sitesini ziyaret ediniz.

3.2. AB Belgelerinde Azınlık Hakları

Belirtildiği üzere azınlık hakları konusu AB açısından tartışmaya başlanılan yeni bir konudur. Daha önceleri genel olarak insan hakları ekseninde konuyu ele almayı tercih eden AB belgelerine göz atıldığında önemli iki belge karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan ilki Maastricht Antlaşması olmakla birlikte ikincisi ise Kopenhag Siyasi Kriterleri'dir.

3.2.1. Maastricht Antlaşması

10 Aralık 1991 tarihinde Maastricht'te düzenlenen Zirve'de Topluluk, daha önce toplanmış olan Hükümetler arası iki Konferans çerçevesinde varılan sonuçları temel alarak yeni bir Avrupa Toplulukları Antlaşması yapılmasına karar vermiştir. 7 Şubat 1992 tarihinde imzalanan ve Kasım 1993'te yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması ile Avrupa Topluluğu, Avrupa Birliği adını almıştır. AB'yi kuran Maastricht Antlaşması'yla Avrupa Topluluklarına yeni boyutlar kazandırılmış ve AB'nin "üç temel direği" oluşturularak, yeni bir hukuksal yapı düzenlenmiştir.

7 Şubat 1992'de imzalanan ve 1 Kasım 1993'te yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması, AB'nin insan hakları ve demokrasi ilkeleriyle ilgili politikalarında eskiden beri var olan eğilimi daha da güçlendiren bir kilometre taşı olmasına karşın azınlıklar konusunda sessiz kalmıştır. Bununla birlikte Antlaşma'da "Topluluğun ulusal ve bölgesel çeşitliliğe saygı gösterirken, üye devletlerdeki kültürlerin gelişmesine katkıda bulunacağı"nın ve "Avrupa kültürlerinin devam eden farklılıklarını garanti etme"nin AB için önemi vurgulanmaktadır (Kurubaş 2001: 126).

AB, azınlıklar konusuna ilk defa Maastricht Antlaşması'nda İnsan Haklarını ve Temel Özgürlükleri Korumaya İlişkin Sözleşme'ye ve üye devletlerin ortak anayasal geleneklerine atıf yaparak (m.6) ve “kültürel çeşitliliklere saygı” (m.128/1) çerçevesinde oldukça dolaylı biçimde değinmişse de konuyu gerçek anlamda Kopenhag Kriterleri çerçevesinde ele almıştır.

3.2.2. Kopenhag Kriterleri

Azınlık haklarının 1990'larda eşitlik ve ayrımcılık yasağı genel ilkeleri ile Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin 27. maddesinin “negatif” ifadesinin sınırlarını aşarak “özel haklar” gerektiren yeni standartlar temelinde şekillenmesinde, öncülüğün AGİK tarafından üstlenildiği görülmektedir. AGİK sürecinin başlangıcında, 1975 Helsinki Nihai Senedi'nin azınlıkların insan hakları ile korunması yönünde izlediği klasik yaklaşım, 1990 Kopenhag Belgesi ile farklı bir aşamaya geçmiştir. Bu değişimin arka planında, 1990'lı yılların azınlık belgelerinin ortak kaygısı olan, “Doğu Bloku”nun çözülüşü sonrası etnik faktörün barış ve istikrarı tehdit edici etkisine çözüm bulma arayışları yer almaktadır (Çavuşoğlu 2005: 243).

Maastricht Antlaşması AB üyesi ülkeler için bağlayıcı iken Kopenhag Kriterleri şartlarını sadece yeni üye olacaklar için zorunlu kılmaktadır. Bu durumda, azınlık haklarına saygı, aday ülkeler için gündemde tutulacak ancak üye ülkeler için geçerli ve bağlayıcı olmayacaktır. Böylece, AB aslında azınlıklar ve azınlık haklarını, üçüncü ülkeler ile sürdürülecek dış ilişkiler çerçevesinde dikkate almış, ancak bu konudaki ulusal politikalara biçim vermemiş olacaktır.

21-22 Haziran 1993 yılında Kopenhag'da toplanan AB Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi'nde Birliğin genişleme sürecinde hangi ilkeleri göz önüne alacağı belirlenmiş ve bu kapsamda da günümüzde Kopenhag Kriterleri olarak anılan üyelik

öncesi şartlar ortaya konulmuştur (Karluk 2005: 103) AB Devlet ve Hükümet Başkanları'nın Danimarka'nın başkenti Kopenhag'da yapmış oldukları zirvede Birliğe üye olmak için aday ülkelerin yerine getirmesi gereken asgari koşullar düzenlenmiştir. AB'nin üyeliğe aday olan ülkelere getirmiş olduğu kriterleri belgeleyen Kopenhag Kriterleri'nin "Siyasi Kriterler" kısmında aday ülkelerin sağlamayı taahhüt ettiği ibareler dört ana başlık altında yer almaktadır (<http://ue.eu.int>) ;

- İstikrarlı ve kurumsallaşmış bir demokrasinin var olması,
- Hukuk devleti ve hukukun üstünlüğü
- İnsan haklarına saygı
- Azınlıkların korunması

Bu Kriterler, Aralık 1995 tarihinde düzenlenen Madrid Avrupa Zirvesi'nde onaylanmıştır. Ayrıca, Madrid Zirvesi'nde aday ülkelerin idari yapılarının, aşamalı ve uyumlu bir bütünleşmenin koşullarını sağlayacak biçimde uyumunun önemi de vurgulanmıştır.

Kopenhag Kriterleri arasında yer alan Siyasi Kriterler başlığı altında "genel olarak; ülkenin çok partili bir demokratik sistemle yönetiliyor olması, hukukun üstünlüğüne saygı, idam cezasının olmaması, azınlıklara ilişkin herhangi bir ayrımcılığın bulunmaması, ırk ayrımcılığının olmaması, kadınlara karşı her türlü ayrımcılığın yasaklanmış olması, Avrupa Konseyi İnsan Hakları Sözleşmesi'nin tüm maddeleri ile çekincesiz kabul edilmiş olması, Avrupa Konseyi Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin kabul edilmiş olması gibi özellikler dikkate alınmaktadır. Ancak, bu ilkelerin varlığı tek başına yeterli olmamakta, aynı zamanda kesintisiz uygulanıyor olması gerekmektedir" ibaresi yer almaktadır.

Kopenhag Kriterleri'nde ana başlık olarak azınlık haklarına değiniliyor olması süphesiz AB'nin konuya olan ilgisinin pozitif yönde olduğunun göstergesidir.

Bunun dışında, açıklamalarda yer alan “ayrımcılığın bulunmaması”, “ırk ayrımcılığının olmaması”, “Avrupa Konseyi İnsan Hakları Sözleşmesi’nin tüm maddeleri ile çekincesiz kabul edilmiş olması” ve “Avrupa Konseyi Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin kabul edilmiş olması” ibarelerinin de yer alıyor olmaları bunu destekler nitelik arz etmektedir.

Kopenhag Kriterleri, AB hukukunda azınlıkların korunması ve insan haklarının desteklenmesi açısından, geniş çaplı bir bakış açısına sahip güçlü bir yapı ve yaptırım mekanizması gibi algılanabilir (Hughes ve Sasse 2003: 1). Ancak, Kopenhag Siyasi Kriterleri’ni anayasallaştırarak AB Hukuku’na dahil eden 1997 Amsterdam Antlaşması, azınlık haklarını AB Kurucu Antlaşması dışında tutmuş, böyle olunca da azınlık hakları, AB iç hukukunun doğrudan bir parçası olamamıştır (Kalaycı 2006: 45).

Kurban (2005)’a göre ise Kopenhag Kriterleri bir başka açıdan değerlendirilmiş ve üye ülkelerin AB’ye kabulü için olmazsa olmaz bir koşulu haline gelen azınlık hakları Kopenhag Kriterleri sayesinde AB’nin dış politikasına girmiş ancak, aday ülkelere azınlıkların korumalarını şart koşan AB, benzer bir sorumluluğu mevcut üyelerine yüklememiştir. Aksine, azınlık hakları konusunda eski üyeler arasında var olan görüş ayrılıkları sonucu konunun AB hukuku dışında bırakılması gerektiğine dair zımni bir anlaşmaya varılmıştır. AB’nin iç hukuku ve dış politikaları arasındaki bu çelişki, Kopenhag Kriterleri’nin kabulünden sonra gerçekleşen yasal gelişmelerle daha da belirginleşmiştir.

1945-1989 arası dönemde tüm devletlerde olduğu gibi Avrupalı devletlerde de azınlıklar konusunda öne çıkan yaklaşım, başta da belirtildiği gibi onların insan hakları konsepti içinde ve özellikle de “eşitlik” ve “ayırım gözetmeme” ilkeleri çerçevesinde korunmalarıydı. Avrupalı devletlere göre insan hakları tüm bireylere eşit olarak ve ayırım gözetmeden uygulanırsa zaten azınlıkların korunması gibi bir sorun olmayacak ve onlara ayrıca haklar tanınmasına da gereksinim duyulmayacaktır. Ancak, 1990’lara doğru yaşanan gelişmeler bu yaklaşımın

sorgulanmasına ve zamanla da terk edilmesine zemin hazırlamıştır (Saraçlı 2007: 49).

3.3. AB'ye Üye Ülkelerin Taraf Olduğu Azınlıklara Yönelik Avrupa Konseyi Belgeleri

1990–1995 arası dönemde azınlıkların korunmasına yönelik Avrupa'da standartlar oluşturulmaya çalışıldığı ve bu çerçevede de iki karşıt görüşün ortaya çıktığı görülmektedir. Almanya, İtalya, Hollanda, Avusturya ve Macaristan gibi sınırları dışındaki azınlıklarla ırksal ve kültürel ilişkileri bulunan akraba devletler tarafından ortaya konulan ilk yaklaşıma göre ulusal azınlık taleplerine tek uygun ve aynı zamanda zorunlu yanıt onların kültürel, eğitimsel ve dinsel ilişkilerinde otonomi ve çoğunlukta oldukları bölgelerde kendilerini yönetebilme imkanı sağlayan kolektif azınlık haklarını uluslararası alanda tanımaktır (Kalaycı 2006: 46). Bu yaklaşımın tam karşısında yer alan ve Fransa, Bulgaristan, Yunanistan ve Romanya gibi birçok devletçe de savunulan yaklaşıma göre ise, asıl sorun ulusal azınlıkların korunmasından çok, önemli sayıda azınlık topluluklarına sahip olan devletlerin ülkesel bütünlüğünün ve siyasi istikrarının devam ettirilmesidir. Yine bu görüşe göre, ulusal azınlık hakları egemen devlet haklarının yanındaki ikincil konumlarını sürdürmeli ve sorun devletlerin iç siyasetleri içinde tutulmaya devam edilmelidir (Saraçlı 2007: 50-51).

AB'nin Birlik coğrafyası kapsamında bulunan azınlık bireylerine yönelik uygulanabilir haklar tanıma yolundaki girişimlerine göz atıldığında, 1990'ların başlarından itibaren AK dahilinde ortaya çıkan azınlık hakları ekseninde hareket edildiği, yeni bir azınlık rejimi uygulamak yerine Konsey tarafından karara bağlanmış ve imzaya açılmış olan uluslararası belgelere uyum sağlanmaya çalışıldığı ortaya çıkmaktadır (Toggenburg 2004: 9).

AB'nin bütün üyeleri aynı zamanda AK'nin de üyeleri olmalarına ve AK'nin azınlık haklarına yönelik uygulamalarına taraf olmakla birlikte, azınlık hakları henüz AB'nin ortak hukuku durumuna gelmemiştir. AB üyesi ülkelerin de üyesi bulunduğu AK'nin azınlık haklarına yönelik hazırlanmış olan iki önemli belgesi azınlık haklarının Avrupa'da nasıl algılandığı ve uygulama aşamasının aktarılması açısından önemli özellik arz etmektedirler. Bu nedenle bu kısımda AK belgeleri arasında yer alan “Bölgesel Diller ve Azınlık Dilleri Avrupa Şartı” ve “Ulusal Azınlıkların Korunmasına Yönelik Çerçeve Sözleşme” sağladıkları haklar açısından bir sınıflandırmaya ve değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

3.3.1. Bölgesel Diller ve Azınlık Dilleri Avrupa Şartı

Şart giriş bölümünün dışında toplam 5 bölüm ve 23 maddeden oluşmaktadır.

Çerçeve Sözleşme'nin giriş bölümünde;

Avrupa Konseyi'nin amacının, özellikle ortak mirasları olan ideal ve ilkelerin korunması ve gerçekleştirilmesi için üyeleri arasında daha büyük bir birlik sağlamak olduğunu göz önünde bulundurarak;

Avrupa'nın, bir kısmı tamamen yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olan tarihi bölgesel dilleri ile azınlık dillerini korumanın, Avrupa'da kültürel zenginliğin ve geleneklerin sürdürülmesine ve geliştirilmesine katkı sunduğunu göz önünde bulundurarak;

Çok kültürlülük ve çok dilliliğin değerini vurgulayarak ve bölgesel veya azınlık dillerinin korunması ve teşvik edilmesinin resmi dillere ve bu dilleri öğrenme ihtiyacına zarar vermemesi gerektiğini göz önünde bulundurarak;

Avrupa'nın farklı ülkelerinde ve bölgelerinde var olan bölgesel veya azınlık dillerinin korunmasının ve geliştirilmesinin, ulusal egemenlik ve

ülkesel bütünlük çerçevesinde demokrasi ve kültürel çeşitlilik ilkelerine dayalı bir Avrupa'nın inşa edilmesine önemli bir katkısı olacağını bilerek;

Avrupa Devletlerinin farklı bölgelerindeki özgül koşulları ve tarihsel gelenekleri dikkate alarak;

Bölgesel Diller ve Azınlık Dilleri Avrupa Şartı'nın hazırlanmış olduğu belirtilmiştir.

Toplam 6 maddeden oluşmakta olan Bölüm I Şart'a bağlı Genel Hükümlerden bahsetmektedir. Bölüm I Md. 1/a-1/b-1/c kapsamında Şart'ın amaçları bakımından tanımlara yer verilmiştir. Buna göre "bölgesel diller ve azınlık dilleri";

Bir Devletin belirli bir bölgesinde, o Devletin geriye kalan nüfusundan sayıca daha küçük bir grup oluşturan vatandaşları tarafından geleneksel olarak konuşulan ve devletin resmi dil(ler)inden farklı olan diller olarak tanımlanmıştır.

Bölüm I Md. 2 Taahhütler, Md. 3 uygulamaya ilişkin düzenlemeler, Md. 4 Mevcut Koruma Sistemleri, Md. 5 Mevcut Yükümlülükler ve Md. 6 Bilgilendirme esaslarını kapsamaktadır.

Bölüm II ve Bölüm III kapsamında Şart tarafından ortaya konulmakta olan amaçlar, ilkeler ve haklar belirtilmektedir.

Bölüm IV Şart'ın uygulanmasına yönelik faaliyetleri düzenlemektedir.

Bölüm V Şart'a ilişkin son hükümleri kapsamaktadır.

3.3.1.1. Azınlık Grubu Olarak Varolma Hakkı

Bölüm II, Md. 7, Parag. 1 kapsamında taraf Devletlerce (a) bölgesel veya azınlık dillerinin kültürel zenginliğin bir ifadesi olarak kabul edilmesinin gerekliliği belirtilmekte, (b) kapsamında mevcut veya yeni idari sınırların söz konusu bölgesel veya azınlık dillerinin geliştirilmesi önünde bir engel oluşturmamasını güvenceye almak için her bölgesel veya azınlık dilinin coğrafi alanına saygı göstermenin gerekliliğini, (c) kapsamında bölgesel veya azınlık dillerin korunmasının bu dilleri geliştirme yönünde kararlılıkla hareket etmeyi taahhüt ederler.

3.3.1.2. Eşitlik ve Ayrımcılığın Önlenmesi

Bölüm II, Md. 7, Parag. 2 gereğince taraf Devletler, henüz yapmamışlarsa, bölgesel veya azınlık dillerinin kullanılmasıyla ilgili ve bu dillerin yaşatılması ve geliştirilmesini engelleyen veya tehlikeye sokan her türlü haksız ayırım, dışlama, kısıtlama veya tercihi ortadan kaldırmayı taahhüt ederler. Bu madde kapsamında bölgesel diller ve azınlık dilleri lehine ve bu dilleri konuşanlarla nüfusun geri kalanı arasında eşitliğin geliştirilmesini amaçlayan veya bu dilleri konuşanların özgül koşullarını dikkate alan özel önlemlerin alınması, daha yaygın olarak kullanılan dilleri konuşanlara karşı ayrımcı bir davranış olarak değerlendirilemeyeceği belirtilmektedir.

3.3.1.3. Azınlık Kimliğinin Tanınması ve Kimlik Unsurlarının Yaşatılması, Geliştirilmesi Hakkı

Bölüm III, Md.12, Parag. 1 gereğince taraf Devletler kültürel faaliyetler ve hizmetler konusunda –özellikle kütüphaneler, video kütüphaneler, kültür merkezleri,

müzeler, arşivler, akademiler, tiyatro ve sinemalar ve ayrıca edebi çalışmalar ve film yapımı, kültürel ifadenin sözlü biçimleri, festivaller ve kültür endüstrisi, tüm bunların yanı sıra yeni teknolojilerin kullanımı- bu dillerin kullanıldığı bölgelerde ve kamu makamlarının bu alandaki yetkisi, gücü ve rolü ölçüsünde;

(a) Bölgesel veya azınlık dillerine özgü ifade biçimlerinin ve girişimlerinin teşvik edilmesi ve bu dillerde üretilen çalışmalara çeşitli eğitim yollarının geliştirilmesini, (b) çeviri, dublaj, üst-eşeleme ve altyazı faaliyetlerine yardımcı olarak bu faaliyetleri geliştirecek bölgesel dillerde veya azınlık dillerinde üretilmiş çalışmalara diğer dillerde erişimin çeşitli yollarının geliştirilmesini, (c) çeviri, dublaj, üst-eşeleme ve altyazı faaliyetlerine yardımcı olarak bu faaliyetleri geliştirecek başka dillerde üretilmiş çalışmalara bölgesel veya azınlık dillerinde erişimin arttırılmasını, (d) çeşitli kültürel etkinlikler düzenlemek veya desteklemekle sorumlu kuruluşların, düzenledikleri veya destek sağladıkları bu etkinliklerin bölgesel veya azınlık dillerine ve kültürlerine ilişkin bilgiyi ve bu dil ve kültürlerin kullanımını kapsamı için, uygun bir ödenek ayırmalarının güvence altına alınmasını, (e) kültürel etkinlikler düzenlemek veya desteklemekle sorumlu kuruluşların hizmetinde, söz konusu bölgesel veya azınlık diline ve ayrıca nüfusun geri kalan kısmının konuştuğu dil(ler)e tam olarak hakim personel bulundurulmasını sağlayacak önlemlerin geliştirilmesini, (f) bir bölgesel veya azınlık dilini kullananların, temsilcileri aracılığıyla, kültürel hizmetlerin sağlanması ve bu tür faaliyetlerin planlanmasına doğrudan katılımın teşvik edilmesini, (g) bölgesel veya azınlık dillerinde üretilen çalışmaların bir araya getirilmesi, bir örneğinin bulundurulması ve sunulması ya da yayınlanmasından sorumlu kurum veya kuruluşlar oluşturulmasının teşvik edilmesini veya kolaylaştırılmasını, (h) özellikle idari, ticari, ekonomik, sosyal, teknik veya hukuksal terminolojinin her bölgesel dilde veya azınlık dilinde korunması ve geliştirilmesi amacıyla, gerekirse çeviri ve terminolojik araştırma servislerinin oluşturulmasını veya geliştirilmesini ve bu hizmetlerin finanse edilmesini taahhüt ederler.

Bölüm III, Md.12, Parag. 2 kapsamında, bölgesel diller veya azınlık dillerinin geleneksel olarak konuşulduğu bölgeler dışındaki yerlerde, bir bölgesel veya azınlık

dilini konuşanların sayısı haklı kılıyorsa, taraf Devletler, yukarıda belirtilen esaslara uygun olarak kültürel etkinlik ve hizmetlere izin vermeyi, bu hizmetleri teşvik etmeyi ve/veya sağlamayı taahhüt ederler.

Bölüm III, Md.12, Parag. 3 kapsamında taraf Devletler, yurtdışı kültür politikalarını sürdürürken, bölgesel veya azınlık dilleri ve yansıttıkları kültür ile ilgili uygun düzenlemeler yapmayı taahhüt ederler.

3.3.1.3.1. Azınlıkların Ekonomik ve Toplumsal Yaşama Katılma Hakkı

Bölüm III, Md.13, Parag.1 kapsamında taraf Devletler ekonomik ve toplumsal faaliyetlerle ilgili olarak; (a) ekonomik ve toplumsal yaşamla ilgili belgelerde, özellikle iş sözleşmelerinde ve ürünlerin veya tesislerin kullanım kılavuzları gibi teknik belgelerde bölgesel diller veya azınlık dillerinin kullanımını haklı bir gerekçe olmadan yasaklayan veya sınırlayan hükümlerin yasalardan çıkarılmasını, (b) şirketlerin iç yönetmeliklerinde ve özel belgelerde, bölgesel veya azınlık dillerinin kullanımını engelleyen veya sınırlayan herhangi bir hükmün yer almasının en azından aynı dili kullananlar açısından yasaklanmasını, (c) bölgesel dillerin veya azınlık dillerinin ekonomik ve sosyal faaliyetlerde kullanılmasını engellemeyi amaçlayan uygulamalara karşı çıkılmasını, (d) a, b ve c bentlerinde belirtilen koşullardan başka yollarla da bölgesel veya azınlık dillerinin kullanımının kolaylaştırılmasını ve/veya teşvik edilmesini taahhüt ederler.

Bölüm III, Md.13, Parag. 2 kapsamında taraf Devletler, kamu makamlarının yetkili olması ölçüsünde ve bu taahhütlerin gerçekleştirilmesi mümkün olduğu sürece, bölgesel veya azınlık dillerinin kullanıldığı bölgede ekonomik ve toplumsal faaliyetlere ilişkin olarak (a) ticari pratiğe uygun yöntemlerde ödeme talimatları (çek, havale vb.) veya diğer mali belgelerin düzenlenmesinde bölgesel veya azınlık

dillerinin kullanımına izin veren hükümlerin finans ve bankacılık konusundaki yönetmelik maddelerine dahil edilmesi ya da gerektiğinde, bu tür hükümlerin uygulanmasının güvence altına alınmasını, (b) doğrudan denetimleri altında olan ekonomik ve sosyal sektörlerde (kamu sektörü) bölgesel veya azınlık dillerinin kullanılmasını teşvik eden etkinliklerin düzenlenmesini, (c) hastaneler, huzurevleri ve yurtlar gibi sosyal bakım tesislerinin, bir bölgesel veya azınlık dilini konuşan ve hastalık, yaşlılık veya başka bir nedenle bakıma ihtiyacı olan kişilere kendi dillerinde bakım ve tedavi görme olanakları sağlanmasının güvence altına alınmasını, (d) güvenlik talimatlarının bölgesel dillerde veya azınlık dillerinde de düzenlenmesinin uygun yollarla sağlanmasını, (e) yetkili kamu makamlarının tüketici hakları konusunda sağladığı bilginin bölgesel veya azınlık dillerinde de sağlanması konusunda düzenleme yapılmasını taahhüt ederler.

3.3.1.3.2. Eğitim Hakkı

Şart Bölüm III, Md.8 kapsamına bölgesel ve azınlık dilleri açısından eğitim hakkını düzenlemektedir. Md.8, Parag.1 gereğince taraf Devletler, eğitim konusunda, bu dillerin konuşulduğu bölgelerde, her bir dilin durumuna uygun olarak ve Devletin resmi dil(ler)indeki eğitime zarar vermeyecek şekilde, aşağıda düzenlenen hükümleri uygulamayı taahhüt etmektedir;

Bölüm III, Md.8, Parag.1/a i., ii, iii ve iv şıkları kapsamında taraf Devletler, okul öncesi eğitimin söz konusu bölgesel diller veya azınlık dillerinde yapılmasının sağlanması; veya okul öncesi eğitimin önemli bir kısmının söz konusu bölgesel dillerde veya azınlık dillerinde yapılmasının sağlanması; veya en azından, aileleri tarafından bu tür bir eğitim sağlanması talep edilen ve sayıları yeterli bulunan öğrenciler için i ve ii şıklarında belirtilen önlemlerden birinin uygulanması; veya eğer kamu makamları okul öncesi eğitim konusunda doğrudan yetkili değil ise, i'den

iii'ye kadar olan önlemlerin uygulanmasından desteklenmesi ve/veya teşvik edilmesini taahhüt ederler.

Bölüm III, Md.8, Parag.1/b i, ii, iii ve iv şıkları kapsamında taraf Devletler, ilköğretimin söz konusu bölgesel diller veya azınlık dillerinde yapılmasının sağlanması; veya ilköğretimin önemli bir kısmının söz konusu bölgesel diller veya azınlık dillerinde yapılmasının sağlanması; veya ilköğretim müfredatının ayrılmaz bir parçası olarak söz konusu bölgesel dillerin veya azınlık dillerinin öğretilmesinin sağlanması; veya en azından, aileleri tarafından bu tür bir eğitim sağlanması talep edilen ve sayıları yeterli bulunan öğrenciler için i ve iii'ye kadar olan önlemlerden birisinin alınmasını taahhüt ederler.

Bölüm III, Md.8, Parag.1/c i, ii, iii ve iv şıkları kapsamında taraf Devletler, ortaöğretim söz konusu bölgesel diller veya azınlık dillerinde yapılmasının sağlanması; veya ortaöğretimin önemli bir kısmının söz konusu bölgesel diller veya azınlık dillerinde yapılmasının sağlanması; veya ortaöğretim müfredatının ayrılmaz bir parçası olarak, söz konusu bölgesel dillerin veya azınlık dillerinin öğretilmesinin sağlanması; veya en azından bu tür bir eğitim almayı talep eden, veya gerektiğinde aileleri tarafından bu tür bir eğitim almaları talep edilen ve sayıları yeterli bulunan öğrenciler için yukarıda belirtilen önlemlerden birisinin uygulanmasını taahhüt ederler.

Bölüm III, Md.8, Parag.1/d i, ii, iii ve iv şıkları kapsamında taraf Devletler, teknik ve mesleki eğitimin söz konusu bölgesel diller veya azınlık dillerinde yapılmasının sağlanması; veya teknik ve mesleki eğitimin önemli bir kısmının söz konusu bölgesel diller veya azınlık dillerinde yapılmasının sağlanması; veya teknik ve mesleki eğitim müfredatının ayrılmaz bir parçası olarak ,söz konusu bölgesel dillerin veya azınlık dillerinin öğretilmesinin sağlanması; veya en azından bu tür bir eğitim almayı talep eden, veya gerektiğinde aileleri tarafından bu tür bir eğitim almaları talep edilen ve sayıları yeterli bulunan öğrenciler için yukarıda sayılan önlemlerden birisinin uygulanmasını taahhüt ederler.

Bölüm III, Md.8, Parag.1/e i, ii ve iii şıkları kapsamında taraf Devletler, üniversite ya da diğer yüksek öğretim kurumlarındaki eğitimin söz konusu bölgesel diller veya azınlık dillerinde yapılmasının sağlanması; veya bu dillerin üniversite ve yüksek öğretimde ders olarak görülmesine olanak sağlanması; veya şayet devletin yüksek öğretim kurumlarına ilişkin rolü nedeniyle yukarıda yazılı maddeler uygulanmıyor ise, üniversite veya diğer yüksek öğretim kurumlarındaki eğitimin bölgesel veya azınlık dillerinde yapılmasının teşvik edilmesi ve/veya buna izin verilmesi ya da bu dillerin üniversite veya yüksek öğretimde ders olarak görülmesine olanak sağlanmasını taahhüt ederler.

Bölüm III, Md.8, Parag.1/f i, ii ve iii şıkları kapsamında taraf Devletler, yetişkinlere yönelik eğitim ve sürekli eğitim kurslarının tamamen veya büyük oranda bölgesel veya azınlık dillerinde eğitim vermelerini sağlayacak düzenlemelerin yapılması; veya yetişkinlere yönelik eğitim ve sürekli eğitim kurslarında bu dillerin ders olarak görülmesinin sağlanması; veya eğer kamu makamları yetişkinlere yönelik eğitim konusunda doğrudan yetkili değilse, yetişkin eğitimi ve sürekli eğitimde bu dillerin ders olarak görülmesinin desteklenmesini ve/veya teşvik edilmesini taahhüt eder.

Bölüm III, Md.8 Parag.1/g kapsamında taraf Devletler, bölgesel veya azınlık dilinin yansıttığı tarih ve kültürün öğretilmesini güvence altına alacak düzenlemelerin yapılmasını, Parag.1/h kapsamında ise tüm eğitim ve öğretim maddelerinden kaynaklanarak ortaya çıkmakta olan gerekleri karşılamak üzere öğretmenlere temel ve ileri düzeyde eğitim sağlanmasını, Parag.1/g ile de bu oluşumların denetimi ve yerindeliğini sağlamak bakımından denetleyici bir organ oluşturulmasının gerekliliğini da taahhüt ederler.

Bölüm III, Md.8 Parag.2 kapsamında taraf Devletler, eğitim hususunda, bölgesel diller veya azınlık dillerinin geleneksel olarak konuşulduğu bölgeler

dışındaki yerlerde, bir bölgesel dili veya azınlık dilini konuşanların sayısı haklı kılıyorsa, eğitimin uygulanabilir bütün aşamalarında o bölgesel veya azınlık dilinde eğitim yapılmasına veya bu dilin öğretilmesine izin vermeyi, teşvik etmeyi veya bu tür bir eğitim sağlamayı taahhüt ederler.

3.3.1.3.3. Basın-Yayın Hakkı

Bölüm III, Md. 11, Parag.1/a kapsamında taraf Devletler, radyo ve televizyonun kamu hizmeti görevi yapması ölçüsünde, bölgesel veya azınlık dillerinin konuşulduğu bölgelerde bu dilleri kullananlar için, her bir dilin durumuna uygun olarak, kamu makamlarının bu alandaki doğrudan veya dolaylı yetkisi; gücü veya rolü ölçüsünde ve medyanın bağımsızlığı ve özerkliği ilkesine saygı göstererek (i) bölgesel veya azınlık dillerinde yayın yapan en az bir radyo istasyonu ile bir televizyon kanalının kurulmasının güvence altına alınmasını; veya (ii) bölgesel veya azınlık dillerinde yayın yapan en az bir radyo istasyonu ile bir televizyon kanalının kurulmasının teşvik edilmesi ve/veya kolaylaştırılması; (iii) yayıncıların bölgesel veya azınlık dillerinde program sunabilmeleri için yeterli düzenlemelerin yapılmasını taahhüt ederler.

Bölüm III, Md. 11, Parag.1/b kapsamında taraf Devletler, bölgesel veya azınlık dillerinin konuşulduğu bölgelerde bu dilleri kullananlar için, her bir dilin durumuna uygun olarak, kamu makamlarının bu alandaki doğrudan veya dolaylı yetkisi; gücü veya rolü ölçüsünde ve medyanın bağımsızlığı ve özerkliği ilkesine saygı göstererek (i) bölgesel veya azınlık dillerinde en az bir radyo istasyonunun kurulmasının teşvik edilmesi ve/veya kolaylaştırılması; veya (ii) bölgesel veya azınlık dillerinde düzenli olarak radyo programları yayınlanmasının teşvik edilmesi ve/veya kolaylaştırılmasını taahhüt ederler.

Bölüm III, Md. 11, Parag.1/c kapsamında taraf Devletler, bölgesel veya azınlık dillerinin konuşulduğu bölgelerde bu dilleri kullananlar için, her bir dilin durumuna uygun olarak, kamu makamlarının bu alandaki doğrudan veya dolaylı yetkisi; gücü veya rolü ölçüsünde ve medyanın bağımsızlığı ve özerkliği ilkesine saygı göstererek (i) bölgesel veya azınlık dillerinde en az bir televizyon kanalının kurulmasının teşvik edilmesi ve/veya kolaylaştırılması; veya (ii) bölgesel veya azınlık dillerinde düzenli olarak televizyon programları yayınlanmasının teşvik edilmesi ve/veya kolaylaştırılmasını taahhüt ederler.

Bölüm III, Md. 11, Parag.1/d kapsamında taraf Devletler, bölgesel veya azınlık dillerinin konuşulduğu bölgelerde bu dilleri kullananlar için, her bir dilin durumuna uygun olarak, kamu makamlarının bu alandaki doğrudan veya dolaylı yetkisi; gücü veya rolü ölçüsünde ve medyanın bağımsızlığı ve özerkliği ilkesine saygı göstererek bölgesel veya azınlık dillerinde işitsel ve görsel-işitsel çalışmaların üretimi ve dağıtımının teşvik edilmesi ve/veya kolaylaştırılmasını taahhüt ederler.

Bölüm III, Md. 11, Parag.1/e kapsamında taraf Devletler, bölgesel veya azınlık dillerinin konuşulduğu bölgelerde bu dilleri kullananlar için, her bir dilin durumuna uygun olarak, kamu makamlarının bu alandaki doğrudan veya dolaylı yetkisi; gücü veya rolü ölçüsünde ve medyanın bağımsızlığı ve özerkliği ilkesine saygı göstererek (i) bölgesel veya azınlık dillerinde en az bir gazetenin kurulmasının ve/veya yaşatılmasının teşvik edilmesi ve/veya kolaylaştırılması; veya (ii) bölgesel veya azınlık dillerinde düzenli olarak gazete makaleleri yayınlanmasının teşvik edilmesi ve/veya kolaylaştırılmasını taahhüt ederler.

Bölüm III, Md.11, Parag.1/f kapsamında taraf Devletler, bölgesel veya azınlık dillerinin konuşulduğu bölgelerde bu dilleri kullananlar için, her bir dilin durumuna uygun olarak, kamu makamlarının bu alandaki doğrudan veya dolaylı yetkisi; gücü veya rolü ölçüsünde ve medyanın bağımsızlığı ve özerkliği ilkesine saygı göstererek (i) yasaların genel olarak medyaya mali yardım olanağı tanıdığı her durumda, bölgesel veya azınlık dillerini kullanan medyanın ek maliyetlerinin karşılanması;

veya (ii) mali yardımla ilgili mevcut önlemlerin bölgesel veya azınlık dillerindeki görsel-işitsel ürünlere de uygulanmasını taahhüt ederler.

Bölüm III, Md.11, Parag.1/g kapsamında taraf Devletler, bölgesel veya azınlık dillerinin konuşulduğu bölgelerde bu dilleri kullananlar için, her bir dilin durumuna uygun olarak, kamu makamlarının bu alandaki doğrudan veya dolaylı yetkisi; gücü veya rolü ölçüsünde ve medyanın bağımsızlığı ve özerkliği ilkesine saygı göstererek bölgesel veya azınlık dillerini kullanan gazetecilerin ve diğer medya mensuplarının eğitiminin desteklenmesini taahhüt ederler.

Bölüm III, Md.11, Parag.2 kapsamında taraf Devletler, bir bölgesel veya azınlık dilinin aynı veya benzer bir biçimini kullanan komşu ülkelerden yapılan radyo ve televizyon yayınlarına doğrudan ulaşma özgürlüğünü güvence altına almayı ve bu dilde komşu ülkelerden yapılan radyo ve televizyon yayınlarının yeniden iletimini engellememeyi taahhüt ederler. Ayrıca, ifade özgürlüğüne ve bir bölgesel veya azınlık dilini aynı veya benzer biçimde kullanan yazılı basında bilginin serbest dolaşımına hiçbir kısıtlama getirilmemesini güvence altına almayı taahhüt ederler. Yukarıda sözü edilen özgürlüklerin kullanılması görev ve sorumlulukları beraberinde getirdiğinden, bu özgürlükler ulusal güvenliğin, ülke bütünlüğünün veya kamu güvenliğinin yararı için karışıklığın ve suçun önlenmesi için, sağlık ve ahlakın korunması için, başkalarının itibar ve haklarının korunması için, gizli elde edilen bilgilerin açıklanmasının önlenmesi için veya yargı yetkisi ile yargı tarafsızlığının sürdürülmesi için yasalarca öngörülen ve demokratik bir toplumda gerekli olan bazı düzenlemelere, koşullara, kayıtlamalara veya cezalara tabi olabilir.

Bölüm III, Md.11, Parag.3 kapsamında taraf Devletler, medya özgürlüğü ve çoğulculuğunun güvence altına alınması sorumluluğuyla yasalara uygun olarak oluşturulmuş organlarda bölgesel veya azınlık dillerini kullananların çıkarlarının temsil edilmesini veya dikkate alınmasını sağlamayı taahhüt ederler.

3.3.1.3.4. Azınlıkların Kamusal Yaşama Katılma ve Uluslararası İlişkiler Kurma Hakkı

Bölüm III, Md. 10, Parag.1/a kapsamında taraf Devletler, aşağıda belirtilen önlemlerin alınmasını haklı kılacak sayıda kişinin bölgesel veya azınlık dillerini kullandığı idari bölgelerde ve her bir dilin durumuna uygun olarak, mümkün olduğu ölçüde (i) idari makamların bölgesel veya azınlık dillerini kullanmalarının sağlanmasını, (ii) halkla ilişki içinde olan memurların, bölgesel veya azınlık dillerinde başvuru yapan kişilerle iletişimde bu dilleri kullanmalarını sağlanmasını, (iii) bölgesel dilleri veya azınlık dillerini konuşanların sözlü veya yazılı başvurularını bu dillerde yapabilmelerinin ve bu dillerde cevap alabilmelerinin sağlanmasını, (iv) bölgesel dilleri veya azınlık dillerini konuşanların sözlü veya yazılı başvurularını bu dilde yapabilmelerinin sağlanmasını ve/veya (v) bölgesel veya azınlık dillerini konuşanların bu dillerde sundukları belgelerin geçerli olmasının sağlanmasını taahhüt ederler.

Bölüm III, Md. 10, Parag.1/b kapsamında taraf Devletler, yaygın olarak kullanılan idari belge ve formların bölgesel veya azınlık dillerinde ya da iki dilli olarak sağlanmasını taahhüt ederler.

Bölüm III, Md. 10, Parag.1/c kapsamında taraf Devletler, idari makamların bir bölgesel dilde veya azınlık dilinde belge düzenlemelerine izin verilmesini taahhüt ederler.

Bölüm III, Md. 10, Parag.2 kapsamında taraf Devletler, (a) yerel veya bölgesel yetki çerçevesinde bölgesel veya azınlık dillerinin kullanılmasını, (b) bu dilleri kullananların, bu dillerde sözlü veya yazılı başvuruda bulunabilmelerine olanak sağlanmasını, (c-d) bölgesel ve yerel yönetimlerin resmi belgelerinin ilgili bölgesel dillerde veya azınlık dillerinde yayınlanmasını, (e-f) bölgesel ve yerel yönetimlerin, Devletin resmi dil(ler)inin kullanılmasını dışlamadan, meclis

toplantılarında bölgesel veya azınlık dillerini kullanmalarını, (g) gerekirse resmi dil(ler)deki adıyla birlikte, bölgesel veya azınlık dillerindeki yer adlarının geleneksel ve doğru biçimlerinin kullanılması veya kabul edilmesini, bu önlemlerin alınmasını haklı kılacak sayıda kişinin bölgesel veya azınlık dillerini kullandığı yerel ve bölgesel yönetimler bakımından sayılan hususlara uymayı taahhüt ederler.

Bölüm III, Md. 10, Parag.3 kapsamında taraf Devletler, idari makamlarca veya bu makamlar adına hareket eden kişilerce sağlanan kamu hizmetleri bakımından, bölgesel veya azınlık dillerinin konuşulduğu alan dahilinde, her dilin durumuna uygun olarak (a) bu hizmetlerin yerine getirilmesinde bölgesel diller veya azınlık dillerinin kullanılmasının sağlanmasını; veya (b) bölgesel veya azınlık dillerini konuşanların bu dillerde dilekçe sunmalarına ve bu dillerde cevap almalarına izin verilmesini; veya (c) bölgesel veya azınlık dillerini konuşanların bu dillerde dilekçe sunmalarına izin verilmesini mümkün olduğu ölçüde yerine getirmeyi taahhüt ederler.

Bölüm III, Md. 10, Parag.4 kapsamında taraf Devletler, yukarıda sayılan taahhütleri yerine getirmek için (a) gerektiğinde yazılı veya sözlü çeviri, (b) ihtiyaç duyulan memurların ve diğer kamu hizmeti çalışanların işe alınması ve gerektiğinde eğitilmesi, (c) bir bölgesel veya azınlık dilini bilen kamu hizmeti çalışanlarının, o dilin konuşulduğu bir bölgede görevlendirilme taleplerinin mümkün olduğunca yerine getirmeyi sağlamayı taahhüt ederler.

Bölüm III, Md. 10, Parag.5 kapsamında taraf Devletler, kişilerin talebi üzerine, bölgesel veya azınlık dillerinde soyadlarının kullanılmasına veya kabul edilmesine izin vermeyi taahhüt ederler.

Bölüm III, Md.14, Parag. 1 kapsamında taraf Devletler (a) bir dilin aynı veya benzer biçimlerinin konuşulduğu Devletler arasında bağlayıcılığı olan mevcut ikili veya çok taraflı antlaşmaların uygulanması, veya gerekirse, söz konusu Devletlerde

aynı dili konuşanlar arasında kültür, eğitim, enformasyon, mesleki eğitim programları ve sürekli eğitim alanlarında ilişkiler kurulmasını teşvik edecek şekilde bu tür anlaşmalar yapılmasına çaba gösterilmesini, (b) bölgesel veya azınlık dillerinin yararına olacak şekilde, özellikle bir dilin aynı veya benzer biçimlerinin konuşulduğu bölgelerin bölgesel veya yerel yönetimleri arasında, sınır ötesi işbirliğine olanak sağlanmasını ve/veya bu tür bir işbirliğinin geliştirilmesini taahhüt ederler.

3.3.1.3.5. Adil Yargılanma Hakkı

Bölüm III, Md. 9, Parag.1/a kapsamında taraf Devletler, cezai yargılanmalarda, gerektiği takdirde, ilgili kişiler için ek bir harcama gerektirmeyecek şekilde çevirmen ve çeviri metinler kullanarak; (i) taraflardan birinin talebi üzerine, mahkemelerin yargılanmayı bölgesel veya azınlık dilinde gerçekleştirilmesinin sağlanmasını, (ii) sanığın kendi bölgesel veya azınlık dilini kullanma hakkının güvence altına alınmasını, (iii) yazılı veya sözlü talep ve kanıtların, sadece bölgesel veya azınlık dilinde düzenlenmiş olmaları nedeniyle geçersiz sayılmasının sağlanması, (iv) talep edilmesi üzerine, yasal işlemlerle ilgili belgelerin söz konusu bölgesel diller veya azınlık dilinde düzenlenmesini taahhüt ederler.

Bölüm III, Md. 9, Parag.1/b kapsamında taraf Devletler, hukuki yargılamalarda gerekirse çevirmenler ve çeviri metinler kullanarak; (i) taraflardan birinin talebi üzerine, mahkemelerin yargılanmayı bölgesel veya azınlık dilinde gerçekleştirilmesini sağlamayı, (ii) davacının kişi olarak mahkeme karşısına çıkmak zorunda olduğu her durumda, bu kişinin herhangi bir ek harcama yapmaksızın kendi bölgesel veya azınlık dilini kullanabilmesine izin verilmesini, (iii) belge ve kanıtların bölgesel veya azınlık dillerinde düzenlenmesine izin verilmesini taahhüt ederler.

Bölüm III, Md. 9, Parag.1/c kapsamında taraf Devletler, idari konularla ilgili mahkeme süreçlerinde gerekirse çevirmenler ve çeviri metinler kullanarak; (i) taraflardan birinin talebi üzerine, mahkemelerin yargılamayı bölgesel veya azınlık dilinde gerçekleştirmesinin sağlanmasını, (ii) davacının kişi olarak mahkeme önüne çıkmak zorunda olduğu her durumda, bu kişinin herhangi ek bir harcama yapmaksızın kendi bölgesel veya azınlık dilini kullanabilmesine izin verilmesini, (iii) belge ve kanıtların bölgesel veya azınlık dillerinde düzenlenmesine izin verilmesini taahhüt ederler.

Bölüm III, Md. 9, Parag.2/a kapsamında taraf Devletler, sadece bir bölgesel dilde veya azınlık dilinde düzenlenmiş olması nedeniyle o Devlet içinde hazırlanmış hukuksal belgelerin geçerliliğinin ret edilmemesini taahhüt ederler.

Bölüm III, Md. 9, Parag.2/b kapsamında taraf Devletler, sadece bir bölgesel dilde veya azınlık dilinde düzenlenmiş olması nedeniyle, ülke içinde hazırlanmış hukuksal belgelerin taraflar arasındaki geçerliliğinin red edilmemesi ve bu belgelerin, içeriklerinin bu dilleri bilmeyen üçüncü taraflarca anlaşılmasının belgeye başvuran kişi(ler) tarafından sağlanması koşuluyla, ilgili üçüncü taraflara karşı kullanılabilmesinin sağlanmasını taahhüt ederler.

Bölüm III, Md. 9, Parag.2/c kapsamında taraf Devletler, sadece bölgesel bir dilde veya azınlık dilinde düzenlenmiş olması nedeniyle ülke içinde hazırlanmış hukuksal belgelerin taraflar arasındaki red edilmemesini taahhüt ederler.

Bölüm III, Md. 9, Parag.3 kapsamında taraf Devletler, başka bir şekilde sağlanmamış ise, en önemli ulusal hukuk metinlerini ve özellikle bölgesel veya azınlık dillerini konuşanlarla ilgili metinleri bu dillerde sağlamayı taahhüt ederler.

22.03.2008 itibariyle Avrupa Konseyi üye ülkelerinin Şart'a ilişkin tutumları Tablo.2'de belirtilmiştir;

Tablo. 2 AK Üye Ülkelerinin Bölgesel ve Azınlık Dilleri Avrupa Şartı'na Yönelik Tutumları

ÜLKE	İMZA	ONAY	YÜRÜRLÜK
Arnavutluk			
Andorra			
Ermenistan	11.05.2001	25.01.2002	01.05.2002
Avusturya	05.11.1992	28.06.2001	01.10.2001
Azerbaycan	21.12.2001		
Belçika			
Bosna Hersek	07.09.2005		
Bulgaristan			
Hırvatistan	05.11.1997	05.11.1997	01.03.1998
GKRY	12.11.1992	26.08.2002	01.12.2002
Çek Cumhuriyeti	09.11.2000	15.11.2006	01.03.2007
Danimarka	05.11.1992	08.09.2000	01.01.2001
Estonya			
Finlandiya	05.11.1992	09.11.1994	01.03.1998
Fransa	07.05.1999		
Gürcistan			
Almanya	05.11.1992	16.09.1998	01.01.1999
Yunanistan			
Macaristan	05.11.1992	26.04.1995	01.03.1998
İzlanda	07.05.1999		
İrlanda			
İtalya	27.06.2000		
Letonya			
Liechtenstein	05.11.1992	18.11.1997	01.03.1998
Litvanya			
Lüksemburg	05.11.1992	22.06.2005	01.10.2005
Malta	05.11.1992		
Moldova	11.07.2002		
Monako			
Karadağ	22.03.2005	15.02.2006	06.06.2006
Hollanda	05.11.2005	02.05.1996	01.03.1998
Norveç	05.11.1992	10.11.1993	01.03.1998
Polonya	12.05.2003		
Portekiz			
Romanya	17.07.1995	29.01.2008	01.05.2008
Rusya	10.05.2001		
San Marino			
Sırbistan	22.03.2005	15.02.2006	01.06.2006
Slovakya	20.02.2001	05.09.2001	01.01.2002
Slovenya	03.07.1997	04.10.2000	01.01.2001
İspanya	05.11.1992	09.04.2001	01.08.2001
İsveç	09.02.2000	09.02.2000	01.06.2000
İsviçre	08.10.1993	23.12.1997	01.04.1998
Makedonya	25.07.1996		
Türkiye			
Ukrayna	02.05.1996	19.09.2005	01.01.2006
Birleşik Krallık	02.03.2000	27.03.2001	01.07.2001

Kaynak:<http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ChercheSig.asp?NT=148&CM=7&DF=3/22/2008>
&CL=ENG (Erişim tarihi: 22.03.2008)

3.3.2. Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme

1950 yılında imzalanan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS)'nde doğrudan doğruya azınlık haklarına ilişkin hükümlere yer verilmemiştir. Sözleşme'nin yürürlüğe girmesinden sonra AB'yi oluşturan Devletlerin de üyesi olduğu Avrupa Konsey'i bünyesinde ulusal azınlıkların korunmasını öngören bir ek protokolün ve/veya sözleşmenin hazırlanmasına yönelik tartışmalar başlamıştır. Söz konusu tartışmalar kırk yılı aşkın bir süre devam ettikten sonra 1995 yılında "Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme"nin imzaya açılması ve 1998 yılında yürürlüğe girmesiyle sonuçlanmıştır (Reisoğlu 2004:1).

Hukuki bağlayıcılığa sahip olan Çerçeve Sözleşmeyi diğerlerinden ayıran en önemli niteliği genelde ulusal azınlıkların korunmasını ele alan ilk çok taraflı belge olmasındandır. Ancak, sözleşmede yer alan ulusal azınlıklara yönelik haklar doğrudan uygulanabilir niteliğe sahip olmamakla birlikte bu nedenden dolayı "çerçeve sözleşme" niteliği taşımaktadır. Bunun anlamı ise, Çerçeve Sözleşme'nin bütün olarak uygulamaya konulması değil, taraf devletlerce kendi iç hukuklarına entegre edilmesinin öngörülmüş olmasıdır. Burada hükümetlere geniş takdir yetkisi tanınmaktadır.

Çerçeve Sözleşme giriş bölümünün dışında toplam 5 bölüm ve 32 maddeden oluşmaktadır.

Çerçeve Sözleşme'nin giriş bölümünde;

"Avrupa tarihindeki ayaklanmaların, ulusal azınlıkların korunmasının bu kıtada istikrar, demokratik güvenlik ve barış açısından vazgeçilmez olduğunu gösterdiğini göz önünde bulundurarak;

Çoğulu ve gerçek demokratik bir toplumun, ulusal bir azınlığa mensup herkesin yalnızca etnik, kültürel, dinsel ve dilsel kimliğine saygı göstermekle

kalmayıp ayrıca onların bu kimliği ifade etme, koruma ve geliştirmeleri için uygun koşullar yaratması gerektiğini de göz önünde bulundurarak;

Kültürel çeşitliliğin her toplum için bölünme değil,zenginleşme kaynağı ve unsuru olabilmesini sağlayacak bir hoşgörü ve diyalog ortamı yaratılmasının gerekli olduğu”

açık olarak ifade edilmektedir.

Bölüm I kapsamında Md. 1, Md. 2, Md. 3 gereğince ulusal azınlığa mensup bireylerin haklarının korunmasının insan hakları hukukunun ayrılmaz bir parçası olduğu vurgulanmakla birlikte sözleşme hükümlerinin iyi niyetle, anlayış ve hoşgörü ruhuyla Devletler arsında oluşması belirtilen iyi ilişkiler vurgulanmaktadır. Ayrıca, ulusal azınlığa mensup bireylerin bu niteliklerinden dolayı tercih haklarının kendilerinde saklı olduğu belirtilmektedir. Bölüm I, Md. 3, Parag. 2 kapsamında Çerçeve Sözleşme dahilinde var olan haklardan yararlanma ilkesi gereğince azınlık haklarının gerek bireylerce gerek toplu olarak kullanılabilereği belirtilmesi sonucu azınlık haklarının kolektif boyutu vurgulanmaktadır.

Bölüm II Md. 4-Md. 18 kapsamında Çerçeve Sözleşme tarafından taraf Devletlere getirilmekte olan haklar ve yükümlülükler belirtilmektedir.

Bölüm III Md. 20-23 kapsamında Çerçeve Sözleşme dahilinde haklara sahip olan ulusal azınlığa mensup bireylerin ulusal mevzuata ve başkalarının haklarına, özellikle de çoğunluğun ya da diğer ulusal azınlığa mensup kişilerin haklarına saygı göstermelerinin zorunluluğuna işaret edilir. Çerçeve Sözleşme’de yer alan haklar uluslararası hukukun temel ilkelerine, uluslararası insan hakları hukukuna aykırılık oluşturacak şekilde yorumlanamaz, Çerçeve Sözleşme’de yer alan ilkelere kaynaklanan haklar ve özgürlükler, İnsan Haklarını ve Temel Özgürlükleri Koruma Sözleşmesi ile Ek Protokolleri’ndeki benzer bir hükmün konusu olduğu ölçüde, bu hükümlere uygun olacak şekilde anlaşılır olduğu belirtilmektedir.

Bölüm IV ve Bölüm V Md. 24-Md. 32 kapsamında Çerçeve Sözleşme'nin yürürlüğe girme, uygulanma ve denetlenme aşamaları düzenlenmiştir.

3.3.2.1. Azınlık Grubu Olarak Varolma Hakkı

Çerçeve Sözleşme Bölüm II, Md. 5, Parag. 2 kapsamında taraf Devletler, genel entegrasyon politikaları gereğince aldıkları önlemler saklı tutularak, ulusal azınlıklara mensup bireylerin iradeleri dışında asimilasyonunu amaçlayan politika ve uygulamalardan kaçınırlar ve böyle bir asimilasyonu amaçlayan her türlü eyleme karşı azınlık bireylerini korumayı taahhüt ederler.

Bölüm II, Md. 16, Parag. 1 kapsamında taraf devletler, ulusal azınlıklara mensup bireylerin yaşadıkları bölgelerde nüfus oranlarını değiştiren ve bu Çerçeve Sözleşme'de yer alan ilkelere kaynaklanan hak ve özgürlükleri sınırlamayı amaçlayan önlemlerden kaçınırlar.

3.3.2.2. Eşitlik ve Ayrımcılığın Önlenmesi

Çerçeve Sözleşme'nin Bölüm II. Md.4, Parag.1 kapsamında sözleşmeye taraf olan ülkelerde bulunan ulusal azınlıklara mensup kişilerin yasa önünde eşitlik ve yasalarla eşit korunma hakkı güvence altına alınmıştır. Bu madde kapsamında, ulusal azınlığa mensup bireylere yönelik her türlü ayrımcılık sözleşme hükümleri uyarınca yasaklanmaktadır.

Bölüm II, Md.4, Parag.2 kapsamında gerektiğinde ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel yaşamın tüm alanlarında, ulusal azınlığa mensup kişilerle çoğunluk

mensubu kişiler arasında tam ve etkin bir eşitlik geliştirmek üzere yeterli önlemlerin alınması taraf devletlerce taahhüt edilir. Yine taraf devletlerce, ulusal azınlığa mensup kişilerin özgül koşullarının dikkate alınmasının gerekliliği belirtilmektedir.

Bölüm II, Md.4, Parag.4'te ise 2. paragrafa dayanılarak taraf ülkelerce uygulamaya konulacak olan önlemlerin ayrımcı bir muamele olarak değerlendirilemeyeceği belirtilmektedir.

Bölüm II, Md.6, Parag. 2 kapsamında ise etnik, kültürel, dinsel veya dilsel kimliklerinden dolayı ayrımcılık, düşmanlık ya da şiddet tehdidi veya eylemine uğrayabilecek kişileri korumak için taraf devletlerce uygun alınmasının gerekliliği belirtilmiştir.

3.3.2.3. Azınlık Kimliğinin Tanınması ve Kimlik Unsurlarının Yaşatılması, Geliştirilmesi Hakkı

Çerçeve Sözleşme'nin Bölüm II, Md.5, Paraf. 1 kapsamında ulusal azınlıklara mensup bireylerin kendi kültürlerini yaşatmaları ve geliştirmeleri ve kimliklerinin temel unsurlarını, yani dinlerini, dillerini, geleneklerini ve kültürel miraslarını korumaları için gerekli koşulları sağlamayı taraf devletler garanti altına alırlar.

Bölüm II, Md. 6 Parag. 1 kapsamında, taraf Devletler, hoşgörü ve kültürler arası diyalog ruhunu teşvik ederler ve etnik, kültürel, dinsel ya da dinsel kimliklerine bakmaksızın kendi topraklarında yaşayan herkes arasında, özellikle eğitim, kültür ve kitle iletişimi alanlarında, karşılıklı saygı, anlayış ve işbirliğini geliştirmek için önlemler almayı taahhüt ederler.

3.3.2.3.1. Azınlık Dilini Kullanma ve Öğrenme Hakkı

Çerçeve Sözleşme Bölüm II, Md.10, Parag.1 kapsamında ulusal azınlığa mensup bireylerin kendi dilini özel ve kamusal alanda, sözlü ve yazılı olarak özgürce ve müdahale edilmeksizin kullanma hakkına sahip olduğunu taraf devletlerce tanımayı taahhüt eder.

Bölüm II, Md.10, Parag.2'de ise ulusal azınlıklara mensup bireylerin geleneksel olarak veya önemli sayıda yaşadıkları bölgelerde, bu bireyler talep ederlerse ve böyle bir talebin gerçek bir ihtiyaca karşılık geldiği koşullarda, taraf devletler, bu bireylerle idari makamlar arasındaki ilişkilerde azınlık dilinin kullanılmasını sağlayacak koşulları mümkün olduğu ölçüde yaratmaya çaba gösterilmesi taahhüt edilir.

Bölüm II, Md. 10, Parag. 3'te ulusal azınlığa mensup tüm bireylerin, yakalanma sebepleri, hakkındaki suçlamanın niteliği ve gerekçesi konusunda anladığı bir dilde, gerekirse bir çevirmenin ücretsiz yardımıyla, savunma hakkının güvence altına alınması taahhüt edilir.

Bölüm II, Md. 11, Parag.1 gereğince ulusal azınlığa mensup tüm bireylerin, azınlık dilindeki ad ve soyadlarını kullanma hakkı ile bu adların resmi olarak tanınması hakkına sahip olduğunu, kendi yasal sistemlerinin öngördüğü usullere uygun olarak tanımayı taraf devletler taahhüt ederler.

Bölüm II, Md. 11, Parag. 2 gereğince ulusal azınlığa mensup tüm bireylerin, tabela, yazı ve kamuya açık özel nitelikli diğer açıklamalarda azınlık dilini kullanma hakkına sahip olduğunu tanımayı taraf devletler taahhüt ederler.

Bölüm II, Md. 11, Parag. 3 gereğince ulusal azınlığa mensup önemli sayıda bireyin geleneksel olarak yaşadığı bölgelerde, sözleşmeye taraf devletler, gerektiğinde diğer devletlerle yapılan anlaşmalar da dahil olmak üzere, kendi yasal sistemleri çerçevesinde ve özgül koşullarını dikkate alarak, bu tür işaretlerin azınlık dilinde olması yönünde yeterli bir talep olması durumunda, geleneksel yerel adlarda, sokak adlarında ve kamuya yönelik diğer topografik işaretlerde azınlık dilinin de kullanılmasına çaba gösterirler.

Bölüm II, Md. 14, Parag.1 gereğince, taraf devletler, bir ulusal azınlığa mensup tüm bireylerin kendi azınlık dilini öğrenme hakkına sahip olduğunu tanımayı taahhüt ettiğini beyan ederler.

3.3.2.3.2. Azınlığın Kendi Dinini Açıklama ve Uygulama Hakkı

Çerçeve Sözleşme'nin Bölüm II, Md. 8, Parag.1 gereğince taraf devletler, ulusal azınlığa mensup tüm bireylerin, kendi dinini ve inancını açıklama ve dinsel kurum, örgüt ve derneklerini kurma hakkına sahip olduğunu tanımayı taahhüt ederler.

3.3.2.3.3. Eğitim Hakkı

Çerçeve Sözleşme Bölüm II, Md. 12, Parag. 1 kapsamında taraf devletler, gerektiği takdirde, kendi ulusal azınlıklarının ve çoğunluğun, kültür, tarih, dil ve din bilgisini geliştirmek üzere eğitim ve araştırma alanlarında önlem almayı taahhüt ederler.

Bölüm II, Md. 12, Parag. 2 gereğince birinci paragrafta istinaden taraf devletler, diğer hususların yanı sıra, öğretmen eğitimi ve ders kitaplarına ulaşmada yeterli fırsatları sağlarlar ve farklı toplulukların öğrenci ve öğretmenleri arasında ilişkileri kolaylaştırmayı taahhüt ederler.

Bölüm II, Md. 12, Parag. 3 gereğince taraf devletler, ulusal azınlıklara mensup bireylerin her düzeyde eğitime erişimlerinde fırsat eşitliğini taahhüt ederler.

Bölüm II, Md.13, Parag. 1 gereğince taraf devletler, eğitim sistemleri çerçevesinde, bir ulusal azınlığa mensup bireylerin kendi özel eğitim ve öğretim kurumlarını kurma ve yönetme hakkına sahip olduğunu tanırlar.

Bölüm II, Md. 13, Parag.2'ye göre Parag. 1'de sağlanan koşullar taraf devletlere herhangi bir mali yükümlülük getirmemektedir.

Bölüm II, Md. 14, Parag. 2 gereğince ulusal azınlıklara mensup bireylerin geleneksel olarak veya önemli sayıda yaşadıkları bölgelerde, yeterli talep olması durumunda, taraf devletler, mümkün olduğu ölçüde ve kendi eğitim sistemleri çerçevesinde, bu azınlıklara mensup bireylerin azınlık dilinin öğretilmesi veya bu dilde eğitim görmeleri için yeterli olanaklara sahip olmasını sağlamaya çaba gösterirler.

Bölüm II, Md. 13, Parag.3 gereğince Parag.2 kapsamında uygulanacak olan metotlar resmi dilin öğrenilmesine ya da bu dilde eğitim yapılmasına zarar vermeden uygulanırlar.

3.3.2.3.4. Basın-Yayın Hakkı

Çerçeve Sözleşme Bölüm II, Md. 9, Parag. 1 kapsamında taraf devletlerce, ulusal azınlığa mensup tüm bireylerin ifade özgürlüğü hakkının, kamu makamlarının müdahalesi olmaksızın ve ülke sınırlarından bağımsız olarak, azınlık dilinde görüş edinme, haber ve fikir alma ve verme özgürlüğünü kabul etmeyi taahhüt eder. Taraf devletler, yasal sistemleri çerçevesinde, ulusal azınlığa mensup bireylerin kitle iletişim araçlarına erişimlerinde ayırım gözetilmemesini sağlamakla yükümlüdürler.

Bölüm II, Md. 9, Parag. 2'de Parag. 1'de belirtilen hakların, taraf devletlerin, ayırım gözetmeksizin ve nesnel ölçütlere dayanarak, radyo ve televizyon yayıncılığını ya da sinema işletmeciliğini bir izin sistemine bağlı kılmalarına engel teşkil etmediği belirtilmektedir.

Bölüm II, Md. 9, Parag. 3 kapsamında, taraf devletler, ulusal azınlıklara mensup bireylerin yazılı kitle iletişim araçları kurmalarını ve yönetmelerini engelleyemezler. Radyo ve televizyon yayıncılığının yasal çerçevesi kapsamında, mümkün olduğunca ve Parag. 1 hükümlerini dikkate alarak, ulusal azınlıklara mensup bireylerin kendi kitle iletişim araçlarını kurma ve yönetme olanağına sahip olmalarını sağlarlar.

Bölüm II, Md. 9, Parag.4 kapsamında, taraf devletler, kendi yasal sistemleri çerçevesinde, ulusal azınlığa mensup bireylerin, kitle iletişim araçlarına erişimini kolaylaştırmak için ve hoşgörüyü geliştirmek ve kültürel çoğulculuğa olanak sağlamak için yeterli önlemleri almayı taahhüt eder.

3.3.2.3.5. Azınlıkların Kamusal Yaşama Katılma ve Uluslararası İlişkiler Kurma Hakkı

Çerçeve Sözleşme Bölüm II, Md. 15, Parag. 1 kapsamında, ulusal azınlıklara mensup bireylerin kültürel, sosyal ve ekonomik yaşama ve özellikle onları ilgilendiren kamusal işlere etkin katılımının sağlanması için gerekli olan koşulların yaratılması taraf devletlerce garanti altına alınır.

Bölüm II, Md. 17, Parag. 1 gereğince taraf devletler, ulusal azınlıklara mensup bireylerin, diğer devletlerde yasal olarak bulunan kişilerle, özellikle de etnik, kültürel, dinsel veya dilsel bir kimliği veya ortak bir kültürel mirası paylaştıkları kişilerle sınır ötesi serbest ve barışçıl ilişkiler kurma ve sürdürme hakkına müdahale etmemeyi taahhüt ederler.

Bölüm II, Md. 17, Parag. 1 gereğince taraf devletler, ulusal azınlıklara mensup bireylerin hükümet dışı kuruluşların faaliyetlerine, hem ulusal hem de uluslararası düzeyde katılma hakkına müdahale etmemeyi garanti ederler.

Bölüm II, Md. 18, Parag. 1 kapsamında taraf devletler, gerektiği takdirde ilgili ulusal azınlıklara mensup bireylerin korunmasını sağlamak amacıyla, diğer Devletlerle, özellikle de komşu Devletlerle, ikili veya çok taraflı antlaşmalar yapmaya çaba gösterirler.

Bölüm II, Md. 18, Parag. 2 kapsamında taraf Devletler, gerektiği takdirde, sınır ötesi işbirliğini teşvik edici önlemler almayı taahhüt ederler.

22.03.2008 itibariyle Avrupa Konseyi üye ülkelerinin Sözleşme'ye ilişkin tutumları Tablo.3'de belirtilmiştir;

Tablo.3 AK Üye Ülkelerinin Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme'ye Yönelik Tutumları

ÜLKE	İMZA	ONAY	YÜRÜRLÜK
Arnavutluk	29.06.1995	28.09.1999	01.01.2000
Andorra			
Ermenistan	25.07.1997	20.07.1998	01.11.1998
Avusturya	01.02.1995	31.03.1998	01.07.1998
Azerbaycan		26.06.2000	01.10.2000
Belçika	31.07.2001		
Bosna Hersek		24.02.2000	01.06.2000
Bulgaristan	09.10.1997	07.05.1999	01.09.1999
Hırvatistan	06.11.1996	11.10.1997	01.02.1998
GKRY	01.02.1995	04.06.1996	01.02.1998
Çek Cumhuriyeti	28.04.1995	18.12.1997	01.04.1998
Danimarka	01.02.1995	22.09.1997	01.02.1998
Estonya	02.02.1995	06.01.1997	01.02.1998
Finlandiya	01.02.1995	03.10.1997	01.02.1998
Fransa			
Gürcistan	21.01.2000	22.12.2005	01.04.2006
Almanya	11.05.1995	10.09.1997	01.02.1998
Yunanistan	22.09.1997		
Macaristan	01.02.1995	25.09.1995	01.02.1998
İzlanda	01.02.1995		
İrlanda	01.02.1995	07.05.1999	01.09.1999
İtalya	01.02.1995	03.11.1997	01.03.1998
Letonya	11.05.1995	06.06.2005	01.10.2005
Liechtenstein	01.02.1995	18.11.1997	01.03.1998
Litvanya	01.02.1995	23.03.2000	01.07.2000
Lüksemburg	20.07.1995		
Malta	11.05.1995	10.02.1998	01.06.1998
Moldova	13.07.1995	20.11.1996	01.02.1998
Monako			
Karadağ		11.05.2001	06.06.2006
Hollanda	01.02.1995	16.02.2005	01.06.2005
Norveç	01.02.1995	17.03.1999	01.07.1999
Polonya	01.02.1995	20.12.2000	01.04.2001
Portekiz	01.02.1995	07.05.2002	01.09.2002
Romanya	01.02.1995	11.05.1995	01.02.1998
Rusya	28.02.1996	21.08.1998	01.12.1998
San Marino	11.05.1995	05.12.1996	01.02.1998
Sırbistan		11.05.2001	01.09.2001
Slovakya	01.02.1995	14.09.1995	01.02.1998
Slovenya	01.02.1995	25.03.1998	01.07.1998
İspanya	01.02.1995	01.09.1995	01.02.1998
İsveç	01.02.1995	09.02.2000	01.06.2000
İsviçre	01.02.1995	21.10.1998	01.02.1999
Makedonya	25.07.1996	10.04.1997	01.02.1998
Türkiye			
Ukrayna	15.09.1995	26.01.1998	01.05.1998
Birleşik Krallık	01.02.1995	15.01.1998	01.05.1998

Kaynak;<http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ChercheSig.asp?NT=157&CM=7&DF=3/22/2008>
&CL=ENG (Erişim tarihi 22.03.2008).

3.4. Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme ve Bölgesel Diller ve Azınlık Dilleri Avrupa Şartı'nın Karşılaştırılması

Genel olarak azınlık hakları ile ilgili uluslararası alanda geçerliliğe sahip olan ve AK tarafından hazırlanan her iki Antlaşmada da azınlıklara sağlanan haklar konusu benzerlik göstermektedir. Bunun yanında Bölgesel Diller ve Azınlık Dilleri Avrupa Şartı Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme'ye oranla azınlık haklarını tüm alanlarda "dil" hakkının yaygınlaşması ve benimsenmesi ilkesini tema olarak belirlemiştir. Çerçeve Sözleşme'nin ise metnin geneli kapsamında böyle bir tema belirlemediği görülmektedir.

Belgelerin en önemli özellikleri azınlıklara tanınan hakları geniş perspektifle ele almış olmalarıdır. Buna rağmen, her iki belgede de azınlık tanımına ilişkin bir açılım gelişmemiş ve belgelerde azınlık kavramının tanımına yer verilmemiştir. Bu olgu sözleşmenin eksik bir yönü olarak nitelendirilebilir. Bunun nedeninin, azınlık haklarına ilişkin bu denli geniş yetkinin sağlanmış olduğu belgelerde azınlık tanımlaması yapıldığı takdirde taraf Devletlerin keyfi hareket etmelerinin kısıtlanacağına ilişkin görüş olarak yorumlanabilir.

Yine görülmektedir ki belgelerde azınlık haklarına ilişkin önemli bir tartışma konusu olan bireysel haklar-kolektif haklar konusunda da aynı yaklaşıma sahip olduğu ve azınlık gruplarının sahip olacakları hakların bireysel nitelikte olduğu vurgulamaktadır.

Gerek Diller Şartı gerekse Çerçeve Sözleşme'nin denetim mekanizmaları gözden geçirildiğinde her ikisinde de Devletleri belgelere tabii kılmayı hedefleyen baskın mekanizmaların var olmadığı anlaşılmaktadır. Ancak, özellikle Çerçeve Sözleşme'de azınlık bireylerine tanınan haklar ele alındığında taraf devletlerin bu hakları sağlamada esnek bırakılmaları ve denetim mekanizmasının zayıflığı kabul edilebilir niteliktedir.

Ülkelerin sözleşmelere katılımları ele alındığında 23 ülkenin Şartı imza ve onay aşamasından geçirerek yürürlüğe koydukları, 10 ülkenin yalnızca imzaladığı ve 14 ülkenin ise Şart için henüz bir çalışma başlatmadığı görülmektedir. Yine AK üyelerinin Çerçeve Sözleşme'ye yaklaşımları incelendiğinde 39 ülkenin Çerçeve Sözleşme'yi imza ve onay aşamasından geçirerek yürürlüğe koydukları, 4 ülkenin ise Çerçeve Sözleşme'ye yönelik bir çalışma başlatmadığı görülmektedir. Çerçeve Sözleşme'nin Şart'a oranla daha fazla kabul gördüğü ortaya çıkmaktadır. Bunun nedeni Şart'ın Çerçeve Sözleşme'ye oranla daha spesifik bir niteliğe sahip olması olarak belirtilebilir.

Türkiye'nin her iki belgeye yönelik tutumu aynı olmakla birlikte iki belge için de henüz bir girişimde bulunulmamıştır. Ancak özellikle Şart kapsamında gerek AK üyelerinin gerekse AB üye ülkelerinin de Şart'ın yürürlüğe konulması hususunda henüz bir işlem başlatmadıkları görülmektedir. Burada yine Çerçeve Sözleşme'nin Şart'a oranla daha esnek yaptırımlarda bulunması konu bakımından açıklayıcı nitelik arz edebilir.

SONUÇ

Günümüzde hemen hiçbir devlet, birkaç istisna olmakla birlikte, tek dinin, tek dilin, tek etnisitenin ve tek kültürün yaşandığı bütünlükte değildir. Her millet kendi içerisinde farklılıklar göstermektedir. İşte bu farklılıklar azınlık sorununun vücut bulmasına neden olmaktadır.

16. yüzyılda yaşanan din savaşlarının bir neticesi olarak dünya tarihinde yerini almaya başlayan azınlık sorunsalı 1789 Fransız Devrimi ile ortaya çıkan ulus bilinci ve Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile meydana gelen etnik çatışmalarla günümüzde gayet tartışmalı bir hale bürünmüştür.

Öncelikle MC tarafından uluslararası hukuk alanına girmeye başlayan azınlık hakları sorunsalı daha sonraları BM, AGİT ve AK tarafından yapılan çalışmalarla netleştirilmeye çalışılmıştır. Azınlık kavramında henüz ortak bir tanıma varılamamış olması azınlık sorunsalında bir neticeye ulaşılamamış olmasının başında gelmekle birlikte bir diğer sıkıntı ise azınlık hakları konusunda uluslararası hukuk alanında yer alan antlaşmaların genellikle çerçeve niteliğinde olmasından kaynaklanmakta ve bu da taraf devletlere esnek hareket edebilme olanağı tanımaktadır. Bu hak zaman zaman devletlerin azınlık hakları konusunda keyfi hareket etmelerine neden olmaktadır.

Konu üzerinde ortak bir tanıma varılamamış olmasıyla birlikte bir diğer belirsiz konu ise azınlık haklarının bireysel mi yoksa kolektif nitelikte mi olacağı konusudur. Ancak burada insan hakları yaklaşımına değinilirse ve insan haklarının bireyin yalnızca insan olmasından kaynaklı haklara sahip olacağı ele alınırsa genel olarak hakların öznesinin de insan yani birey olduğu ve azınlık gruplarına tanınan hakların da grupsal yani kolektif mahiyette değil bireysel kullanıma hitap eden haklar olduğu aktarılabilir.

Azınlıklar konusuna TC açısından bakıldığında ise karşımıza Osmanlı İmparatorluğu'ndan günümüze uzanan bir uygulamanın varlığı çıkmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nda uygulanan Millet Sistemi milletlerin din esasına dayalı olarak oluşmasını öngörmektedir. Uygulandığı dönemlerde Rum, Ermeni ve Yahudi milletlerinin varlığı ile birlikte minimum sorun ile işleyen mekanizma yabancı devletlerin İmparatorluğun iç işlerine karışmaya başlamaları ile çökme aşamasına gelmiştir.

TC'nin azınlık hakları tarihçesi ise Kurtuluş Savaşı'nın sonunda imzalanan Lozan Antlaşması hükümlerine dayanmaktadır. Lozan Antlaşması'nda geçen azınlık bireylerini tanımlayan cümlede "non-Muslims" ibaresi yer almaktadır. Uygulamada ise Türkiye Cumhuriyeti yalnızca Rum, Ermeni ve Yahudi grupları azınlık grupları olarak tanımlamaktadır. Ancak, metinden de anlaşılacağı üzere Lozan Antlaşması'nda azınlıklar isim olarak değil Müslüman olmayanlar olarak belirtilmektedir. Bununla birlikte Lozan Antlaşması sonucunda azınlık bireylere verilen birtakım haklardan azınlık gruplarınca feragat edilmiştir.

AB uyum sürecinde gerçekleştirilen Anayasa değişikliklerine ve uyum paketlerine göz atıldığında özellikle 2001 yılından sonra Türkiye'nin uygulamakta olduğu azınlıklar rejiminde gelişmeler yaşandığı söylenebilir. Ancak çıkan yasalara rağmen uygulamada çıkan aksaklıklar birtakım sorunların vücut bulmasına engel olamamaktadır.

AB'deki azınlık rejiminin temelini oluşturan sözleşmelere bakıldığında ise azınlık gruplarına yönelik belirlenen hakların çok geniş kapsamlı olduğu, denetim mekanizmasının zayıf olduğu ve devletlere serbest hareket etme yetisini sağladıkları düşünüldüğünde sözleşmelerde sayılan hakların kapsamı ve niteliği bakımından AK üyesi ülkelere azınlık hakları konusunda yalnızca yol gösterici bir belge oldukları tamamen uygulamaya yönelik olmadıkları ortaya çıkmaktadır.

Türkiye'nin her iki belgeye olan tutumu da aynıdır, her iki belgeyi de imzalamamıştır. Bunun sıkıntıları ilerleme raporlarında oldukça göze çarpmaktadır. Ancak, her iki belgeyi de imzalayan, onaylan ve yürürlüğe sokan AB üyesi ülkelerde de somut sonuçlara tam olarak ulaşamadığı görülmektedir.

Sonuç itibariyle azınlık kavramının tanımı konusunda henüz bir oydaşmaya varılamaması beraberinde azınlıklara yönelik olarak uygulanacak olan hakların kesinleşmesi aşamasında da kendisini göstermektedir. Muğlaklık azınlıkların hakları konusunda da varlığını göstermektedir. Bu muğlaklık AB azınlık sisteminde de kendisini göstermektedir. Henüz AB iç hukukunda kesinleşen bir azınlık sistemi mevcut değildir. Bugün itibariyle kesin bir azınlık politikasına sahip olmayan AB'nin azınlık sistemine bakışı AK antlaşmalarına olan tutumlarından anlaşılabilir. Buradaki bağ AB üye ülkelerinin aynı zamanda AK'ye de üye olmaları aracılığı ile kurulmaktadır. AK'nin uluslararası azınlık hakları sistemine getirmiş olduğu iki önemli belgenin ise yaptırım gücüne sahip olmaması ve sistemi genel hatları ile ele alıyor olması ise uygulamada aksaklıkların çıkmasına neden olmaktadır.

Duruma Türkiye açısından bakıldığında ise Osmanlı döneminde uygulanan Millet Sistemi'nin başarılı olduğu, devamında Lozan Barış Antlaşması ile ülke sınırları içersinde yer alan azınlık bireylerinin haklarının garanti altına alındığı görülür. Ancak burada üzerinde durulması gereken konu Lozan kapsamında haklara sahip olan azınlıkların bu haklarından feragat etmeleri konusudur. Bu konuda çalışmalar yürüten araştırmacılara göre azınlık bireyleri bu haklarla birlikte imtiyazlı bir üyeliğe sahi olduklarını düşünüp eşitlik ilkesine olan inanışlarından ötürü diğer Türk vatandaşları ile aynı haklara sahip olmak istediklerini belirtmişlerdir. Uluslararası azınlık antlaşmaları arasında önemli belgeler arasında sayılan Lozan Antlaşması'ndan sonra Türkiye azınlık hakları konusuna AB uyum sürecinde değinmiştir. Bu süreçte bağlayıcı nitelikte yer alan Kopenhag Kriterleri kapsamında azınlık haklarına sayı ibaresi belirleyici ve tetikleyici nitelik arz etmektedir.

AB uyum süreci kapsamında yakın dönemde ele alınması planlanan TC azınlık hakları sistematığının son değişikliklerle birlikte ilerleme kaydettiği

anlaşılmaktadır. Bu olgunun gelecek dönemlerde yapılması düşünülen çalışmalar ile daha iyiye gideceği umulmaktadır. Ancak konunun hassasiyeti ve karmaşıklığı açısından bu tür çalışmaların mümkün olduğu kadar zamana yayılmasında ve detaylı bir inceleme kapsamında gerçekleştirilmesinde fayda olduğu düşünülmektedir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

AKIN, Fatih

2006 **Türkiye’de Azınlık Politikaları & 6-7 Eylül Olayları.** Kum Saati Yayınları, İstanbul,

AKŞİN, Sina

1999 “Osmanlı Devleti Üzerine”, **Mülkiye**, Cilt:XXIII, Sayı: 218

AKYILMAZ, Gül

2001 Tanzimat’tan Önce ve Sonra Osmanlı Devleti’nde Gayrimüslimlerin Hukuki Statüsü”, **Yeni Türkiye Dergisi**, 2001/38

ALKAN, Hakan

2003 Geçmişten Günümüze Türkiye Patrikhaneleri 1. İstanbul: Fener Rum Patrikhanesi ve Türk Ortodoks Patrikhanesi

ARI, Kemal

2003 “Lozan Barış Görüşmeleri ve Nüfus Mübadelesi”, **Toplumsal Tarih**, Sayı:115, s. 86-89

ARSAVA, Ayşe Füsün

1993 **Azınlık Kavramı ve Azınlık Haklarının Uluslararası Belgeler ve Özellikle Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi’nin 27. Maddesi Işığında İncelenmesi.** Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Basımevi, Ankara

AYDEMİR, Şevket S.

1984 **İkinci Adam, 1884-1938.** C. 1, Remzi Kitabevi, İstanbul

AYDIN, Suavi

- 2006 “Azınlık Kavramına İceriden Bakmak”, **Türkiye’de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları: AB Sürecinde Yurttaşlık Tartışmaları**,
Derleyen: Ayhan Kaya ve Turgut Tarhanlı, TESEV Yayınları, İstanbul

Başbakanlık İnsan Hakları Danışma Kurulu Azınlık Hakları ve Kültürel Haklar Çalışma Grubu Raporu 2004

BİLGİN, Ülkü

- 2007 **Azınlık Hakları ve Türkiye**. Kitap Yayınevi, İstanbul

BLUM, Andrew

- 2001 “Recognition as Protection/Recognition as Threat: Understanding the Link Between Minority Rights and Ethnic Hostility”,
Nationalism&Ethnic Politics, Vol.7, No.2, Summer 2001, 95-124

BOZKURT, Gülnihal

- 1989 **Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşların Hukuki Durumu (1839-1914)**.
TTK Yayınları, Ankara,

COHEN, Jean L.

- 1999 “Demokrasi, Farklılık ve Özel Yaşam Hakkı”, **Demokrasi ve Farklılık Siyasal Düzenin Sınırlarının Tartışmaya Açılması, Demokrasi Kitaplığı**, Yayına Hazırlayan: Seyla Benhabib, İstanbul

conventions.coe.int/Treaty/Commun/ChercheSig.asp?NT=157&CM=7&DF=3/22/2008&CL=ENG

(Erişim tarihi 22.03.2008).

conventions.coe.int/Treaty/Commun/ChercheSig.asp?NT=148&CM=7&DF=3/22/2008&CL=ENG

(Erişim tarihi: 22.03.2008)

ÇAVUŞOĞLU, Naz

2001 **Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları.** Su Yayınları, İstanbul

2006 “Azınlıkların Korunmasına İlişkin Uluslararası Normlar”, **Türkiye’de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları: AB Sürecinde Yurttaşlık Tartışmaları**, Derleyen: Ayhan Kaya ve Turgut Tarhanlı, TESEV Yayınları, İstanbul

ÇAYCI; Abdurrahman

1992 “Türk Ermeni İlişkilerinde Gerçekler”, **Tarihi Gelişmeler İçinde Türkiye’nin Sorunları Sempozyumu (Dün-Bugün-Yarın)**, 8-9 Mart 1990, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi

ÇAYLAK, Erdem

2000 “Osmanlı’da Özerk Milletler Modeli: Bir Sosyolojik Çözümleme”, **Yeni Türkiye Dergisi**, 2000/32

ERCAN, Yavuz

2000 “Osmanlı Devleti’nde Müslüman Olmayan Topluluklar (Millet Sistemi)”, **Yeni Türkiye Dergisi**, 2000/3

ERDOĞAN; Mustafa

2001 **Anayasal Demokrasi.** Siyasal Kitabevi, Ankara

EROĞLU, Ahmet H.

1997 **Osmanlı Devletinde Yahudiler.** Ankara,

ERYILMAZ, Bilal

1990 **Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Teb'anın Yönetimi.** İstanbul,

2000 “Osmanlı Devleti’nde Farklılıklara ve Hoşgörüye Kavramsal Bir Yaklaşım”, **Yeni Türkiye Dergisi**, 2000/32

European Charter for Regional or Minority Languages

<http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/148.htm>

(erişim tarihi: 18.03.2007)

Framework Convention for the Protection of National Minorities

<http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/157.htm>

(erişim tarihi: 18.03.2007)

GALBREATH, David

2003 “The Politics of European Integration and Minority Rights in Estonia and Latvia”, **Perspectives on European Politics and Society**, Volume:4, Number:1

GILBERT; Geoff

1997 “Religious Minorities and Their Rights: A Problem of Approach”, **International Journal on Minority and Group Rights**, Volume: 5

GOULD, Carol C.

1999 “Çeşitlilik ve Demokrasi: Farklılıkların Temsili”, **Demokrasi ve Farklılık Siyasal Düzenin Sınırlarının Tartışmaya Açılması, Demokrasi Kitaplığı**, Yayına Hazırlayan: Seyla Benhabib, İstanbul

GÖÇEK, F. Müge

2006 “Türkiye’de Çoğunluk, Azınlık ve Kimlik Anlayışı”, **Türkiye’de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları: AB Sürecinde Yurttaşlık Tartışmaları**, Derleyen: Ayhan Kaya ve Turgut Tarhanlı, TESEV

Yayımları, İstanbul

GÖYÜNÇ, Nejat

1989 **Osmanlı İdaresinde Ermeniler.** İstanbul

GÖZLER, Kemal

2005 **Anayasa Hukukuna Giriş.** Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa

GÖZÜBÜYÜK, Şeref

1989 **Anayasa Hukuku.** S Yayınları, Ankara

GÜLER, Ali

1986 **XX Yüzyıl Başlarının Askeri ve Stratejik Dengeleri İçinde Türkiye’de Gayri Müslimler.** Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara.

GÜLSOY, Ufuk

1999 “Islahat Fermanı” mad. **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, XIX, İstanbul

HAYDAROĞLU, İlknur

1990 **Osmanlı İmparatorluğu’nda Yabancı Okullar.** Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara

HEKİMOĞLU, Mehmet M.

2007 **Uluslararası İnsan Hakları Hukuku Açısından Azınlık Hakları ve Türkiye.** Detay Yayıncılık, Ankara

HENRARD; Kristin

2000 “Education and Multiculturalism: the Contribution of Minority Rights?”, **International Journal on Minority and Group Rights** 7: 393-410,

HUGHES, James ve Gwendolyn SASSE

- 2003 “Monitoring the Monitors: EU Enlargement Conditionality and Minority Protection in the CEECs”, **Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe**, Volume: 1

İKSEL, Settar

- 1973 “İstanbul Rum Patrikhanesi”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, 1972-1973, Cilt. XI, Sayı. 61

İNANÇ, Zeri

- 2004 **Uluslararası Belgelerde Azınlık Hakları**. Ütopya Yayınevi, Ankara

KALAYCI, Hüseyin

- 2006 “AB, Azınlıklardan Sınıfta Kaldı”, **Stratejik Analiz Dergisi**, Şubat Sayısı

KAPTAN, Eyüp

- 2002 **Lozan Konferansı’nda Azınlıklar Sorunu**. Harp Akademisi Basımevi, İstanbul

KARLUK, Rıdvan

- 2005 **Avrupa Birliği ve Türkiye**. Beta Yayınları, İstanbul

KAYA, Ayhan ve Turgut TARHANLI

- 2006 “Türkiye’de Azınlıklar ve Anayasal Yurttaşlık”, **Türkiye’de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları: AB Sürecinde Yurttaşlık Tartışmaları**, Derleyen: Ayhan Kaya ve Turgut Tarhanlı, TESEV Yayınları, İstanbul

KAYA, Önder

- 2005 **Tanzimat’tan Lozan’a Azınlıklar**. Yeditepe Yayınevi, İstanbul

KILIÇ, Davut

- 2001 “Osmanlı Ermenileri Arasında Katolik Klisesi’nin Kuruluş Faaliyetleri”,
Yeni Türkiye Dergisi, 2001/38

KOÇAŞ, Sadi

- 1967 **Tarih Boyunca Ermeniler ve Türk-Ermeni İlişkileri**. Altınok
Matbaası, Ankara

KURBAN, Dilek

- 2005 “Avrupa Birliği’nin Anayasal Düzeninde Azınlık Hakları: Açılımlar,
Fırsatlar ve Olasılıklar”, **Türkiye’de Çoğunluk ve Azınlık
Politikaları, AB Sürecinde Yurttaşlık Tartışmaları**. Derleyenler:
Ayhan Kaya ve Turgut Tahranlı, TESEV Yayınları, İstanbul

KURUBAŞ, Erol

- 2004 **Asimilasyondan Tanınmaya Uluslararası Alanda Azınlık Sorunları
ve Avrupa Yaklaşımı**. Asil Yayınları, Ankara

KUSÝ; Miroslav

- 1999 “Innate Dignity, Cultural Identity and Minority Language Rights”
International Journal on Minority and Group Rights 6: 299–306

KÜÇÜK, Cevdet

- 2000 “Osmanlı Devleti’nde “Millet Sistemi””, **Yeni Türkiye Dergisi**,
2000/32

KYMLICKA, Will

- 1992 “The Rigths Of Minority Cultures Reply To Kukathas”, **Political
Theory**, Vol.20, No.1, February

- 1998 **Çok Kültürlü Yurttaşlık.** Ayrıntı Yayınları, İstanbul
- 1999 “Kanada’da Grup Ayrışma Üç Yurttaşlık Biçimi”, **Demokrasi ve Farklılık Siyasal Düzenin Sınırlarının Tartışmaya Açılması, Demokrasi Kitaplığı**, Yayına Hazırlayan: Seyla Benhabib, İstanbul
- 2001 “Universal Minority Rights?”, **Ethnicities**, Vol.1, No:21

MACAR, Elçin

- 2003 **Cumhuriyet Döneminde Fener Rum Patrikhanesi.** İstanbul

MACAR Elçin ve Mehmet Ali GÖKAÇTI

- 2005 **Heybeliada Ruhban Okulu’nun Geleceği Üzerine Tartışmalar ve Öneriler.** TESEV Yayınları, Dış Politika Programı, Dış Politika Analiz Serisi-3, İstanbul

Mahcupyan, ETYEN

- 2002 Türkiye’de Gayrimüslim Cemaatlerin Sorunları ve Vatandaş Olamamaları Durumu Üzerine,
http://www.tesev.org.tr/etkinlik/demokratiklesme_cemaatler.php
(erişim tarihi: 05.06.2007)

MARX; Gary T. and Michael USEEM

- 1971 “Majority Involvement in Minority Movements: Civil Rights, Abolition, Untouchability”, **Journal Of Social Issues.** Volume 27, Number 1.

MERAY, Seha

- 1969 **Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar Belgeler.** Takım I, Cilt I, Kitap I, Ankara A.Ü.S.B. Fakültesi, Ankara Üniversitesi Basımevi

MORAWA Alexander H. E.

- 2003 “The Concept of Non-Discrimination: An Introductory Comment”,
Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe, Issue:2

MOUFFE, Chantal

- 1999 “Demokrasi, İktidar ve Siyasal Düzen”, **Demokrasi ve Farklılık
Siyasal Düzenin Sınırlarının Tartışmaya Açılması, Demokrasi
Kitaplığı**, Yayına Hazırlayan: Seyla Benhabib, İstanbul

MUTLU, Yücel N.

- 2005 **Lozan’da Mübadele veya Memleketin Türk Nüfusunun
Arttırılması**. Ankara

OEHRİNG, Otmar

- 2004 “Human Rights in Turkey-Secularism=Religious Freedom”,

ORAN, Baskın

- 2001 **Küreselleşme ve Azınlıklar**. İmaj Yayınevi, Ankara
- 2003 “Lozan’da Azınlıkların Korunması”, **Toplumsal Tarih**, Sayı:115,
- 2004 **Türkiye’de Azınlıklar; Kavramlar, Lozan, İç Mevzuat, İçtihat,
Uygulama**. TESEV Yayınları, İstanbul
- 2005 Osmanlı’dan Cumhuriyete Mülkiyet Politikaları ve Gayrimüslimler:
1936 Beyannamesi, **Türkiye’de Azınlık Hakları Sorunu: Vatandaşlık
ve Demokrasi Eksenli Bir Yaklaşım Uluslararası Konferans
Tebliğleri**, 9-10 Aralık 2005, İstanbul

ORTAYLI, İlber

- 1979 **Türkiye İdare Tarihi**. Ankara,

ÖKE, Mim Kemal

1991 **Ermeni Sorunu** (1914-1923), Ankara,

ÖZEL, Sibel

2006 “Lozan Antlaşması ve Azınlık Hukuku Çerçevesinde Fener-Rum Patrikhanesinin Hukuki Konumu, **Avrupa Araştırmaları Dergisi**, Cilt:14, Sayı:1

ÖZKAYA, Yücel

1985 **XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Toplum Yaşantısı**. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara

PAZARCI; Hüseyin

2004 **Uluslararası Hukuk**. Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara

PENTASSUGLIA, Gaetano

2002 “Minority Rights and the Role of Law: Reflections on Themes of Discourse in Kymlicka’s Approach to Ethnocultural Identity”, **Journal of Ethnopolitics and Minority Issues in Europe**, Issue: 4

PHILLIPS, Anne

1999 “Farklılığa Nasıl Yaklaşmalı: Fikirler Politikası mı, Yoksa Mevcudiyet Politikası mı?”, **Demokrasi ve Farklılık Siyasal Düzenin Sınırlarının Tartışmaya Açılması, Demokrasi Kitaplığı**, Yayına Hazırlayan: Seyla Benhabib, İstanbul

PLOG; Max

2004 “Democratic Theory And Minority Rights: Internal and External Group Rights in a Global Democracy”, **International Journal on Minority and Group Rights**, Vol.10,

PREECE, Jennifer J.

- 2001 **Ulusal Azınlıklar ve Avrupa Ulus Devlet Sistemi.** Donkişot Yayınları, İstanbul, Çeviren: Ayşegül Demir

POSPISIL, Ivo

- 2006 “The Protection of National Minorities and the Concept of Minority in the EU Law”, **ECPR 3rd Pan-European Conference**, Bilgi University, İstanbul, 21 – 23 September 2006

REİSOĞLU; Safa

- 2004 AB Yolunda Azınlık Kavgası, **Radikal Gazetesi.**

REHMAN; Javid

- 2000 “Accommodating Religious Identities in an Islamic State: International Law, Freedom of Religion and the Rights of Religious Minorities” **International Journal on Minority and Group Rights**, Issue: 7

SARAÇLI; Murat

- 2007 **Avrupa Birliği ve Türkiye’de Azınlıklar.** Lotus Yayınları, Ankara.

SASSE; Gwendolyn

- 2005 “Securitization or Securing Rights? Exploring the Conceptual Foundations of Policies towards Minorities and Migrants in Europe” **JCMS** Volume: 43, Number: 4.

SHAW, Stanford

- 2000 “Osmanlı İmparatorluğu’nda Yahudi Milleti”, **Yeni Türkiye Dergisi**, 2000/32

SOUTPHOMMASANE; Tim

- 2005 “Grounding Multicultural Citizenship: From Minority Rights to Civic Pluralism”, **Journal of Intercultural Studies**, Volume: 26, Number: 4.

SÜSLÜ, Azmi

1990 **Ermeniler ve 1915 Tehcir Olayları.** Ankara

SZEPE, György

1997 “Some Remarks on the Education Rights of National Minorities in Central and Eastern Europe”, **International Journal on Minority and Group Rights** Volume: 4

ŞAHİN, Süreyya

1990 **Fener Rum Patrikhanesi ve Türkiye.** İstanbul

ŞAFAK, Ali

2000 “Mukayeseli Hukuk Açısından Azınlık Haklarına Kısa Bir Bakış (Osmanlı Uygulamasından Örneklerle)”, **Yeni Türkiye Dergisi** 2000/32

TERZİOĞLU, Süleyman S.

2007 **Uluslararası Hukukta Azınlıklar ve Anadilde Eğitim Hakkı.** Alp Yayınevi, Ankara

THORNBERRY, Patrick and Dianne GIBBONS

1997 “Education And Minority Rights: A Short Survey Of International Standarts”, **International Journal on Minority and Group Rights**, Volume: 4,

TOGGENBURG, Gabriel N.

2004 “Minority Protection in a Supranational Context: Limits and Opportunities”, **Minority Protection and the Enlarged European Union: The Way Forward, Open Society Institute, Hungary**

TOPRAK, Zafer

2003 “80. Yıl Dönümünde Lozan Barış Antlaşması” **Toplumsal Tarih**,

Sayı:115

TÜRKDOĞAN, Orhan

1999 **Etnik Sosyoloji**. Timaş Yayınları, İstanbul

TRIFUNOVSKA; Snezana

2002 “Factors Affecting the Applicability and Efficiency Of International Norms Protecting Linguistic Rights Of Minorities”, **International Journal on Minority and Group Rights**, Volume: 9

URAS, Esat

1987 **Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi**. Belge Yayınları İstanbul,

ÜLGER, İrfan Kaya

2003 **Avrupa Birliği El Kitabı (Kavramlar-Kurumlar-Kişiler)**. Seçkin Yayıncılık, Ankara

2005 **Avrupa Birliği'nin ABC'si**. Sinemis Yayınları, Ankara

ÜRER, Levent

2003 **Azınlıklar ve Lozan Tartışmaları**. Derin Yayınları: 31, İstanbul

WILSON, Duncan

2004 “Educational Rights of Persons Belonging to National Minorities”, **International Journal on Minority and Group Rights**, Volume: 10

www.abgs.gov.tr/index.php?p=264&l=1 (erişim tarihi: 16.08.2007)

www.ue.eu.int/ueDocs/cms_Data/docs/pressdata/en/ec/72921.pdf (Erişim Tarihi: 20.05.2007)

VARENNES, Fernand De

- 1999 “Equality and Non-discrimination: Fundamental Principles of Minority Language Rights”, **International Journal on Minority and Group Rights**, Volume: 6

VARLIK, Ülkü

- 2006 “Türkiye’nin Ulusal Birliği’nin Simgesi: Lozan Antlaşması”, **Önder Dergisi**

VERKUYTEN, Maykel ve Ali Aslan YILDIZ

- 2006 “The Endorsement of Minority Rights: The Role of Group Position, National Context, and Ideological Beliefs”, **Political Psychology**, Volume: 27, No. 4

YILMAZÇELİK, İbrahim

- 1987 “XIX. Yüzyılda Anadolu’da Ermenilerin Sosyal ve İktisadi Durumları Hakkında Bazı Belgeler, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:1.

YUMUL, Arus

- 2006 “Azınlık mı Vatandaş mı?”, **Türkiye’de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları: AB Sürecinde Yurttaşlık Tartışmaları**, Derleyen: Ayhan Kaya ve Turgut Tarhanlı, TESEV Yayınları, İstanbul

BELGE ve ANLAŞMALAR

BM Kişisel ve Siyasi Haklar Sözleşmesi

BM Ulusal ya da Etnik, Dinsel ve Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Haklarına İlişkin Bildirge